

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Rigorózní práce

Vývoj horního práva od jeho počátků do 19. století na území českého státu

Mgr. Bc. Radek Jareš

Plzeň, 2019

Západočeská univerzita v Plzni Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Obor: Právní dějiny

Rigorózní práce

Vývoj horního práva od jeho počátků do 19. století na území českého státu

Mgr. Bc. Radek Jareš

Plzeň, 2019

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, 2019

.....

Mgr. Bc. Radek Jareš

Obsah

Úvod	1
1. Pojmy a právní instituty	4
1.1. Horní regál	4
1.2. Urbura	11
1.3. Urburěř	13
1.4. Kuks	14
1.5. Kverkové	14
2. Nejstarší horní právo	16
3. Jihlavské horní právo	18
4. Kutnohorské a jáchymovské horní právo	21
4.1. Horní právo za vlády Václava II.	22
4.1.1. Ius regale montanorum	23
4.1.1.1. Úvodní část	23
4.1.1.2. První kniha	23
4.1.1.3. Druhá kniha	28
4.1.1.4. Třetí kniha	31
4.1.1.5. Čtvrtá kniha	33
4.2. Horní právo za vlády Jana Lucemburského	36
4.3. Horní právo za vlády Karla IV.	37
4.4. Horní právo za vlády Václava IV.	38
4.5. Horní právo za vlády Zikmunda Lucemburského	38
4.6. Horní právo za vlády Ladislava Pohrobka	39
4.7. Horní právo za vlády Jiřího z Poděbrad	40
4.8. Horní právo za vlády Vladislava II. Jagelonského	42
4.8.1. Jáchymovský horní řád z roku 1518	48
4.8.2. Reformace Jáchymovského horního řádu z roku 1525	49

4.9. Horní právo za vlády Ferdinanda I.	50
4.9.1. Narovnání o hory a kovy z roku 1534	51
4.9.2. Nový jáchymovský horní řád z roku 1548	52
4.10. Horní právo za Maxmiliána II.	54
4.10.1. Narovnání o hory a kovy z roku 1575	55
4.11. Horní právo za vlády Rudolfa II.	56
4.12. Horní právo za vlády Ferdinanda II.	57
4.13. Horní právo za vlády Marie Terezie a Josefa II.	59
4.14. Horní právo za vlády Františka I.	61
4.15. Horní právo za Františka Josefa I.	61
5. Obecný horní zákon z roku 1854	65
6. K vybraným předpisům souvisejících s obecným horním zákonem z roku 1854	82
6.1. Předpisy pracovněprávní	82
6.1.1. Zákon č. 115/1884 ř.z., o zaměstnávání mladistvých dělníků a ženštin, pak o denní pracovní době a o nedělním klidu při hornictví	82
6.2. Předpisy regulující báňské podnikání a chránící báňský majetek	83
6.2.1. Zákon č. 28/1862 ř.z., o zrušení desátku horního	83
6.2.2. Zákon č. 77/1871 ř.z., o zřízení a působnosti úřadův horních	84
6.2.3. Nařízení č. 73/1850 ř.z., jímžto se ustanovuje, kterak se budoucně horní knihy a zaznamenání horních propůjček mají míti v přehledu	86
6.2.4. Nařízení č. 128/1897 ř. z., o jmenování odborných soudců laiků ze znalců hornických	87
6.2.5. Nařízení č. 70/1872 ř.z., o zřizování inženýrů horních od úřadů autorizovaných	90
6.3. Předpisy týkající se bezpečnosti práce	93
6.3.1. Nařízení č. 158/1895 ř.z., o dohledu k dolům, který vykonávají mají horní úřadové	93
Závěr	99
Resumé	102
Seznam literatury a pramenů	104

Úvod

Tato práce se zaměřuje na historický vývoj horního práva od jeho počátků do 19. století. Zejména se zaměřuje na vývoj horního práva v oblasti jihlavské, kutnohorské a jáchymovské za panování jednotlivých českých králů a na vydání horního zákoníku roku 1854 a předpisy s ním související.

Ve vývoji horního práva se setkáváme s celou řadou různých právních předpisů. K nejvýznamnějším a nejdůležitějším náležely zákony, ve kterých byl vyhrazen horní regál panovníka. Sem lze zařadit Jihlavské horní právo, horní zákoník Václava II. – *Ius regale montanorum*, Zlatou bulu Karla IV., Narovnání o hory a kovy z let 1534 a 1575.

Dalšími předpisy byly jednotlivé báňské řády, jako byl např. Jáchymovský horní řád, představující v podstatě prováděcí předpisy k horním zákonům. K nim náležely jejich časté reformace. Báňské řády vycházely především z *Ius regale montanorum*, zahrnující zvláštní požadavky místa těžby a dobývaného nerostu.¹ V neposlední řadě se pak jednalo o různé výsady a frystuňky. Výsady byly udělovány jednotlivým horním městům či osobám, zastávajících báňskoprávní funkce, frystuňky se udělovaly vlastníkům horních oprávnění, kdy šlo o úplné nebo částečné prominutí desátku na předem stanovenou dobu.²

Významným druhem horního práva byly také instrukce, které přestavovaly jednotlivé pokyny, dle kterých měla fungovat báňská činnost a návody a postupy, na základě kterých se měl udržovat řádný chod báňského vedení. Dále se jednalo o různé patenty, nařízení a mandáty panovníka, které řešily dílčí problémy nebo upravovaly jiné předpisy.

Práce je rozdělena do několika hlavních kapitol a podkapitol, vycházejících z dostupných historickoprávních publikací a odborných statí. V práci jsou představeny i dobové prameny, které vypovídaly o proměně horního práva v jednotlivých obdobích.

V první hlavní kapitole se práce věnuje jednotlivým pojmům a právním institutům, které s horním právem výrazně souvisely (horní regál, urbura, kuks, atd.). Tyto základní pojmy a

¹ Srv. TOMÍČEK, R. *Báňské zákonodárství v historii Královských horních měst Horní Slavkov, Krásno, Čistá*. Horní Slavkov 2007, s. 19.

² Tamtéž.

instituty jsou představeny pro pochopení zejména středověkého horního práva. Druhá kapitola se zaměřuje na horní právo v nejstarších dobách.

Třetí kapitola se věnuje právu jihlavskému. Čtvrtá kapitola je zaměřena na vývoj práva kutnohorského, představujícího zejména horní zákoník *Ius regale montanorum* a jáchymovského, představujícího jáchymovský horní řád, který prošel celou řadou změn a doplnění. Pátá kapitola se věnuje hornímu právu v 19. století, zejména hornímu zákoníku z roku 1854, který představoval ucelenou právní úpravu horního práva a další právní předpisy, které s ním souvisely. V závěru práce jsou shrnuty nejdůležitější poznatky z předložené práce.

Téma práce jsem si vybral z toho důvodu, že v současnosti se lze setkat pouze s malým počtem ucelených děl, spíše se jedná o jednotlivé kratší vědecké a odborné statě viz. např. Petra Jánošíková. Vývoji horního práva se věnovali zejména v minulém století Jaroslav Pošvář, Jaroslav Bílek či Ladislav Jangl, kteří vydali několik ucelených publikací o vývoji horního práva a vědeckých článků a statí, které publikovali v některých sbornících a odborných časopisech.

Ve své práci jsem se nechal inspirovat dílem Karla Sternberga, z kterého jsem především vycházel. Jeho dílo je rozděleno do dvou svazků. První svazek se skládá ze dvou dílů. Obsah prvního svazku přesně koresponduje s názvem díla, druhý svazek je věnován dějinám báňského zákonodárství. Jedná se o dílo³ *Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke*. Svazek I. Praha 1837, v českém překladu *Nástin dějin českých dolů*,⁴ a *Umriss des Geschichte des Bergbaues und der Berggesetzgebung des Königreichs Böhmen*. Svazek II., Praha 1838, v českém překladu *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*.⁵ K tomu nelze přehlédnout jeho *Urkundenbuch zur Geschichte der böhmischen Bergwerke* (dále jen *Urkundenbuch*), Praha 1837,⁶ v českém překladu *Listinář historických listinných dokladů* (dále jen *Listinář*).⁷

³ Ve své práci vycházím z reprintu z roku 2003. STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Ostrava: Montanex a.s., 2003. Zde jsou uvedeny oba jeho svazky.

⁴ Z originálu přeložil roku 1984 Vladimír Síbrt.

⁵ Z originálu přeložil roku 1985 Miroslav Kolek.

⁶ Originál existuje již v digitalizované podobě v NK Praha. Z něho též vycházím.

⁷ Tento *Listinář* je publikován v reprintu z roku 1980, jako příloha č. 2 dílu *Nástin dějin českých dolů*. Z toho též vycházím, v poznámkách pod čarou uvádím pak ve zkratce *Urkundenbuch*.

Karel Sternberg byl toho názoru, že právě české hornictví rozhodujícím způsobem určilo směr báňského vývoje v Evropě a obohatilo svět vznikem prvního psaného horního práva. Z jeho díla jasně vyplývá, že dokonale znal jak jihlavské právo, tak právo kutnohorské a jáchymovské, stejně jako kompromisy mezi panovníkem a stavy, formulované ve smlouvách Narovnáni o hory a kovy z let 1534 a 1575.

Jeho dílo považují za nejucelenější a dosud nepřekonané dílo, které mapuje velmi podrobně historii horního práva od jeho počátků až do období moderního státu.

1. Pojmy a právní instituty

1.1. Horní regál

Horní regál se začal vytvářet s počátky hornictví. Jde o *ius regale*, tj. právo panovníka či oprávnění panovníka k nerostnému bohatství. Existenci horního regálu v Čechách datuje J. Čelakovský k datu 1158,⁸ kdy císař Bedřich Barbarosa udělil Vladislavu I. královskou korunu a všechna královská práva a kdy byl Vladislav přítomen vyhlášení *Constitutionis de regalibus* Bedřichem Barbarosou na ronkálském sněmu roku 1158. Na rozdíl od něho Jaroslav Pošvář je názoru, že se horní regál i v Německu vyvíjel pozvolna, a není zcela jasno, zda u nás se v té době uplatňoval již v uvedené formě a staví se k tomu, že v českých zemích se také vyvíjel podobně jako v Německu. Jaroslav Pošvář uvádí jednotlivé případy,⁹ ze kterých je patrné, že v této době panovník již uplatňoval své právo na poplatky – *urburu*.

Ještě ve 13. století nebyl obsah horního regálu nijak ustálen. Někdy se projevoval, jak bylo výše naznačeno, *urburou*, někdy udělením horních práv, jako tomu bylo např. na základě privilegia Václava II. z roku 1297, kterým brněnským měšťanům bylo uděleno právo na všechny doly na šest mil kolem města Brna, kde by se našlo zlato, stříbro, olovo či cokoliv jiného.¹⁰

Pojem horního regálu přináší teprve *Jus regale montanorum* z roku 1300. Zde byla zakotvena zásada, že všechny doly náleží králi a že jsou jemu podřízeny. Z toho plynula panovníkovi nejen pravomoc ve věcech horních, ale také udělovat horní oprávnění.

Horní regál se zde projevuje v trojčlenném právním poměru: 1. panovník a vlastník pozemku (kovy jsou majetkem krále), 2. král a kverk (král uděluje propůjčku a dostává *urburu*), 3. kverk a vlastník pozemku (horní svoboda). Pravomocí krále nad horami se rozumělo nejen zákonodárné právo v horních věcech, ale také soudní a správní moc, kterou vykonával prostřednictvím svých orgánů, jejichž postavení a pravomoc byla v *Jus regale montanorum* podrobně vymezena.¹¹

⁸ ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896, s. 619.

⁹ Uvádí různé listiny, které tomu nasvědčují. Viz POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 18.

¹⁰ Blíže POŠVÁŘ, J. Horní oprávnění Brněnských ve 13.-16. století. *Časopis společnosti přátel starožitností*. 1951, roč. LIX., s. 58 an.

¹¹ ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896, s. 621.

Z panovníkova horního regálu se uplatňoval i králův nárok jednak na tzv. přebytky, které podle jihlavského práva náležely městu, jednak na všeobecnou výlučnou propůjčovací pravomoc, která se vztahovala nejen na královské lány, ale také na panské a městské lány.¹² Avšak hlavním královským horním právem zde byl nárok na poplatek (urburu) z výtěžku hor.¹³

Po vyhlášení horního zákoníku Václava II. se rozšířil po celém Německu ohlas královských slov o bohatství kutnohorských dolů, což mělo za následek, že Albert I. roku 1303 vznesl požadavek na náhradu neodvedené urbury ve výši 80000 hřiven stříbra nebo postoupení těchto dolů na šest let v užívání. Jelikož Václav II. odmítl zásah německého panovníka do českého horního regálu, přitáhl Albrecht s vojskem až ke Kutné Hoře, ale zde byl odražen. Teprve roku 1305 ve smlouvě s Václavem III. uznal horní regál českého krále a jeho nárok na vše, co se v království českém nalézá nad zemí i pod zemí.¹⁴

14. a 15. století nám představuje období, kdy dochází k oslabení královské moci, a tím i k oslabení obsahu panovníkova horního regálu ze strany šlechtických majitelů pozemků. Navíc dřívější královské hory byly zastavovány nebo prodávány, čímž byl učiněn ze strany panovníků podstatný průlom do jedné z hlavních zásad královského regálu. Navíc začaly být také udělovány privilegia, která osvobozovala těžaře buď navždy nebo na určitou dobu od urbury zcela nebo částečně a od povinnosti odvádět vytěžený kov do královské mincovny.¹⁵

Za vlády krále Karla IV. došlo k určitým změnám horního regálu. Do horního regálu byly zahrnuty také jiné kovy a další, než zlato a stříbro. Zejména se jednalo o měď, cín, železo, olovo a sůl.¹⁶ Roku 1401 jeho syn Václav IV. provedl další změnu horního regálu ve smyslu, že upustil od čtvrtého kuksu královských a kuksu kovářského na dědičných láněch a od 1/16 v ostatních láněch. Kverkové pak měli do mincovny odvádět z výnosu dědičných lánů jen 1/8

¹² POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 20.

¹³ K tomu blíže v kapitole pod názvem Urbura.

¹⁴ JIREČEK, H. (ed.). *Codex juris bohemici*. I. Praha 1867, s. 444 an. Srv. KOŘAN, J. *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*. Praha 1950, s. 84.

¹⁵ POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 21.

¹⁶ Dle zlaté buly z roku 1356, kapitoly IX.

výtěžku rudy. Tato osmina se později v 2. pol. 15. století změnila na desetinu a začalo se hovořit o tzv. desátku.¹⁷

V následné době udělování svobod či privilegií mělo za následek, že se panovník v podstatě vzdával všech práv z regálu, kdy horní pravomoc a dispozice se dostávala do rukou vlastníka pozemku, pravděpodobně až na povinnost odvádět zcela nebo zčásti vytěžený kov do královské mincovny. V důsledku této situace někdy vydávali kutací oprávnění dokonce samotní vlastníci pozemků bez královského potvrzení.¹⁸

Např. roku 1489 udělil smlouvou Ctibor z Cimburka horní oprávnění kverkům z Jihlavy na svůj důl Hanstein na rabštejnském panství. Na základě smlouvy jim poskytl osvobození od urbury na čtyři roky, slíbil bezplatné poskytnutí dřeva na štoly a pro hutě, opravňoval je k prodeji jejich dílů na horách a k prodeji vytěženého kovu. Ve smlouvě se nacházela také ustanovení o honbě, lovu ptáků a ryb, o uhlířích a místech pro milíře, pastvě dobytka a koní apod.¹⁹

Vlastníci pozemků se postupně začali zmocňovat všech královských práv, a králi tak zůstávala jen formální oprávnění a nárok na odběr všeho nebo části vytěženého kovu, pokud se nevzdal i tohoto práva. Např. roku 1515 Rožmberkové dostali dědičné užívání všech kovů na svých pozemcích a pozemcích kláštera Zlatá Koruna s prominutím všech dávek a povinností odvádět kov.²⁰

Výrazné uvolnění horního regálu lze spatřit u hrabat Šliků, kteří roku 1518 vydali tiskem v Lipsku vlastní horní řád pro své stříbrné doly podle saského annabergského horního řádu z roku 1509.²¹ Tento horní řád představoval úplné popření královského horního a mincovního regálu. Nejvyšším orgánem nad horami byl horní hejtman, který byl také odvolací stolicí horního soudu. Stříbro se mělo dle tohoto horního řádu odvádět zvláštnímu úředníku – tzv. desátníku, který také vybíral desátek z hor. Roku 1520 šlikovský horní řád potvrdil král Ludvík Jagelonský, a nově založený Jáchymov povýšil zároveň na svobodné horní město. Stalo se tak

¹⁷ ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896, s. 623; WEIZSÄCKER, W. *Sächsisches Bergrecht in Böhmen*. Liberec 1929, s. 57.

¹⁸ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 137.

¹⁹ Tamtéž, s. 137 an.

²⁰ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 193 an.

²¹ Tamtéž, s. 109 an.

za zásluhy Šliků v bojích proti Turkům. Stavové pak na sněmu v témže roce schválili právo ražby vlastní šlikovské mince.

Další nastupující český král Ferdinand I. se však s tímto úpadkem královského horního a mincovního regálu nemínil smířit. Proto roku 1527 prohlásil na sněmu, že mincovní právo náleží pouze králi a že všechno stříbro se mělo odvádět pod trestem ztráty hrdla do královské mincovny a všechny kovy, hlavně zlato a stříbro, kdekoliv objevené náleželo českému panovníkovi. Zároveň vydal instrukci, ve které se nařizovala revize všech dolů dvorskou komorou.²² Šlikovské mincovní oprávnění bylo poté na základě rozhodnutí sněmu vymazáno ze zemských desk. Roku 1528 byla mezi Ferdinandem I. a Šliky uzavřena smlouva,²³ na základě které se Šlikové vzdali nároku na odběr stříbra a ražbu, přičemž jim byl ponechán desátek z hor. Dle smlouvy králi patřilo právo ustanovovat horní i mincovní úředníky s výjimkou desátníka a přepalovače stříbra.

Roku 1530 vydal Ferdinand I. další instrukci pro dvorskou komoru, ve které bylo zdůrazněno, že král pouze ze zvláštních důvodů povoloval snížení urbury a že právo na odběr zlata a stříbra si ponechává výlučně pro sebe. Podle instrukce měl pak královský horní hejtman, který byl zároveň jmenován, právo majitelům pozemků slevit podle poměrů čtvrtý, pátý i šestý díl urbury dědičně, pokud vlastník pozemku poskytl za nízkou cenu potřebné dřevo k těžbě, a byl sám povinen stejnou měrou snížit svůj podíl na urbuře.

Ferdinand I. v rámci této problematiky horního regálu vyjednával i se stavy, kdy výsledkem byla smlouva Narovnaní o hory a kovy z roku 1534.²⁴ Tato smlouva upravovala panovníkův horní regál. Úprava se týkala zejména omezení urbury, tj. důchodu, který panovník pobíral za umožnění těžby. Panovník měl, oproti předcházející době, dle této smlouvy nárok na každý desátý koš vytěžené rudy.²⁵

Na základě této smlouvy měli vlastníci pozemků plné právo na tzv. nižší kovy jako měď, cín, železo, olovo, rtuť, přičemž jim zároveň patřila urbura. U nižších kovů tak vznikl stavovský

²² Tamtéž, s. 235 an.

²³ ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896, s. 624.

²⁴ GINDELY, A., DVORSKÝ, F. (eds.). *Sněmy české*. Pars. I. Praha 1877, s. 387-395, č. 243.

²⁵ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde 1999, s. 88.

horní regál.²⁶ V případě drahých kovů, zlata a stříbra, platil regál královský, avšak se zde rozlišovalo mezi starými a novými doly. V případě starých dolů měl vlastník pozemku nárok na polovinu urbury, druhá polovina náležela králi spolu s právem na odběr kovu. Na nových dolech platil královský regál podle jáchymovského horního řádu.²⁷

Ústřední orgány byly královské – mincmistr a mincovní úředníci, neboť mincovní regál byl výhradně královský. Společné, tj. pro krále a vrchnost – desátník a přepalovač stříbra. Jiné, dosazovala vrchnost – rychtář, přísežní aj. Panovník ale vykonával vrchní dozor nad všemi doly prostřednictvím nejvyššího mincmistra.²⁸

Spory se Šliky narovnání o kovy ale neukončilo. Roku 1541 vydali ve Cvikově tiskem bez souhlasu krále nový horní řád jáchymovský. Došlo k soudní při na zemském soudě a posléze k uvěznění Šliků. Po roce 1547 král pak v Jáchymově dosazoval pouze královské úředníky a roku 1548 vydal nový královský horní řád.²⁹

Je zcela nepochybné, že nakonec se horní a pozemkové vlastnictví za vlády Ferdinanda I. spolu s mincovním regálem spojilo v rukou krále. Nejvyšším horním orgánem byl královský horní hejtman, který spolu s ostatními horními orgány byl podřízen královské komoře. Veškeré stříbro se odvádělo do královské mincovny a dozor nad tím náležel královskému vardajnovi.³⁰

Narovnání o hory a kovy z roku 1534, platící pouze ale pro Čechy, bylo ze strany Moravských stavů požadováno o jeho rozšíření i na Moravu. Všeobecná úprava svobod a fristuňků na Moravě byla pak Ferdinandem I. provedena roku 1562 na základě General Begnadung vnnnd Fristung über die Perkwerche in Marhern, v tom směru, že panovník upustil u všech dolů od desátku na šest let a jinak uplatnil zásady jáchymovského horního řádu. Stříbro a měď se měly odvádět do pražské nebo kutnohorské mincovny, zlato mohlo být volně prodáváno za poplatek jednoho bílého peníze z lotu.³¹

²⁶ KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 78.

²⁷ POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 23.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Horní řády vydal Ferdinand I. i pro jiné doly, např. pro Příbram roku 1525 či 1536 pro Jilové.

³⁰ ³⁰ POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 24.

³¹ Tamtéž.

Další dohoda Narovnání o hory a kovy,³² uzavřená mezi panovníkem a stavy roku 1575 za vlády Maxmiliána II., představuje další okleštění královského horního regálu ve prospěch měst a pozemkové vrchnosti. V platnosti sice ponechalo kompromis z roku 1534, však došlo ke snížení královského regálu. Královský regál, který se vztahoval již jen na polovinu bývalé urbury, byl snížen na 25 let o další čtvrtinu, takže pozemkové vrchnosti patřily tři čtvrtiny urbury. Dále došlo ke zvýšení výkupní ceny stříbra, rozšíření královského regálu o kamennou sůl a rozšíření stavovského regálu o síru, Alaun (kamenec) a vitriol.³³

Smlouvou byl také upraven poměr kverků k vlastníkům, pokud šlo o povinnost těžby panských kuksů. Nejvyššímu mincmistru nadále náležela nejvyšší jurisdikce v horních věcech. Došlo k potvrzení svobody královských horních měst, přičemž byla zvláště uvedena privilegia Kutné Hory, Kašperských hor, Jílového a Knínu.³⁴

Obě výše uvedená narovnání částečně omezily a částečně zrušily platnost některých ustanovení první a druhé knihy Jus regale montanorum, která se týkala urburních dávek, podílů, povinností pozemkových vrchností a působnosti horních soudů. Zcela jednoznačně vedly ke zmenšování kompetenci Jus regale montanorum.³⁵

Snaha oklešťování královského horního regálu ze strany šlechty a měst je patrná i v následujícím období. To vedlo české panovníky k neustálým pokusům o novou úpravu horního práva. Roku 1579 nejvyšším mincmistrem Vilémem z Oppersdorfu na podnět Rudolfa II. byla vypracována osnova horního řádu, která ve svém konečném znění spojovala zásady jáchymovského i kutnohorského horního řádu. Tato osnova měla být předložena roku 1580 na sněmu. Ze strany stavů bylo její projednání neustále protahováno a ani na sněmu roku 1585 nedošlo k meritornímu projednání. Jelikož ani Kutná Hora nebyla nakloněna jáchymovským zásadám a trvala na svém horním původním právu, vydal Rudolf II. dekret a provedl roku 1604 pro Kutnou Horu úpravu ve formě „Cjsaře Rjmského, Uherského a českého krále, geho Milosti

³² GINDELY, A., DVORSKÝ, F. (eds.). *Sněmy české*. Pars. IV. Praha 1886, s. 276-285, č. 86.

³³ POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 24.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, s. 78-79.

etc. Reforacj niektórych hornjch auřednjch artykulow, kterak se nynj i na potomnj časy na Horách Kutnách zachowáwati magj.“³⁶

Narovnání o hory a kovy se stavy roku 1575 bylo potvrzeno v Čechách Obnoveným zřízením zemským roku 1627 v článku A 21 a na Moravě roku 1628 v článku 11. V platnosti zůstaly starší horní řády a jejich reformace.

V 18. století se projevuje snaha povznést těžbu za vlády Marie Terezie. Marie Terezie roku 1763 zřídila v Praze Teoretickou stolicí horních věd, v jejímž čele stál ředitel profesor Tadeáš Peithner z Lichtenfelsu, známý jako znalec horního práva,³⁷ který byl pověřen vypracováním nového horního řádu. Jeho „Obnovený horní řád pro království České, markrabství Moravské a vévodství Slezské“, sčítající 141 článků, nebyl však pro úmrtí Marie Terezie již projednán.

Ani za vlády Josefa II. nedošlo k nějakému výraznému posunu. Pouze byla horní správa odloučena od správy politické a soudní. Roku 1783 došlo ke zřízení třech horních soudů – v Jáchymově, Příbrami a Kutné Hoře, ke kterým roku 1804 přibyl ještě soud ve Stříbře. Těmto soudům podléhaly jednotlivé vrchnostenské horní soudy. Roku 1784 došlo ke zrušení úřadu nejvyššího mincmistra a jeho funkce většinou přenesena na gubernium.³⁸

K důležité změně v horním regálu došlo roku 1789, kdy byl rozšířen i na kamenné uhlí. Tím došlo k přesunu hornictví do jiné oblasti než dosud a nově vznikající uhelné doly vyžadovaly novou právní úpravu, neboť starobylé horní právo, které bylo primárně určeno pro těžbu kovů, nevyhovovalo jak po právní, tak po technické stránce a bylo nutné připravit nový horní zákon. Roku 1850 na základě patentu došlo ke zrušení stavovského horního regálu a desátek z hor s odůvodněním, že výsostná práva k horám bude nadále vykonávat stát, přičemž vrchnostem se mělo dostat náhrady výkupem desátku. Nařízením,³⁹ které bylo vydáno v témže roce, došlo ke zřízení horního hejtmanství v Jáchymově, Kutné Hoře, Příbrami, ve Stříbře a Brně. Těmto horním hejtmanstvím bylo podřízeno šest horních komisařství.

³⁶ POŠVÁŘ, J. Horní regál a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20, s. 24-25.

³⁷ ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896, s. 627.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Nařízení č. 123/1850 ř.z.

Horní regál ve své starobylé podobě zanikl vydáním rakouského horního zákona č. 146/1854 ř.z., kdy na jeho místo nastoupilo státní právo k úpravě horních záležitostí, ať se již jednalo o udělování horních oprávnění či horní kompetence administrativní vůbec.

1.2. Urbura

Urbura představovala výrazný institut středověkého horního práva. Institut urbury byl pevně spojen s horním právem a zásadami, na jejichž podkladu byla prováděna exploatace nerostných surovin.⁴⁰ Urbura jako nástroj finanční politiky státu nabyla na významu s rostoucím objemem těžby nerostných surovin, zejména stříbra v oblasti jihlavsko-kutnohorské.

O rozsahu těžby z druhé poloviny 13. století nemáme žádné bezpečné informace. Nepřímé vodítko nám představuje pouze málo spolehlivá fakticita zápisů ve formulářových sbírkách Jindřicha Vlacha a Zdenka z Třebíče, a to jmenovitě těch formulí, týkajících se pronájmů urbury stříbrných dolů v Čechách i na Moravě.⁴¹

Urbura představovala určitý podíl na těžbě veškerého kovu.⁴² Představovala dávku za propůjčení práva dolovat, kterou uděloval panovník. Nebyla peněžitého charakteru, byla odváděna v naturáliích a byla příjmem královské komory, který sloužil zejména pro ražbu peněz.⁴³ Ve 13. a 14. století sloužila urbura jako oblíbený předmět finančních transakcí, především pronájmu silným jedincům nebo společností finančníků.⁴⁴

S úpravou pojmu urbura se výslovně setkáváme pouze v horním zákoníku Václava II.⁴⁵ Kutnohorská urbura byla ve 14. století pro královskou pokladnu důležitým zdrojem příjmů. Panovník na ní poukazoval své věřitele a často nároky na ni kladené převyšovaly možnosti úhrady. Výplaty z urbury byly prováděny tak, že věřitelé z ní dostávali týdně nebo měsíčně

⁴⁰ ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 31.

⁴¹ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 57; ZYCHA, A. *Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau*. Band I. Berlin 1900, s. 175 an.

⁴² JANOŠÍKOVÁ, P. Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století. In: GROSSMANOVÁ, D., KRAJČÍK, T., ŠTEFAN, J. T. (eds.). *Sborník z konference věnované prof. Jiřímu Šejbalovi*. Ostrava 2007, s. 39-40.

⁴³ ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 34.

⁴⁴ KOŘÁN, J. *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*. Praha 1950, s. 84.

⁴⁵ Ve smlouvě o hory a kovy z roku 1534 a 1575 se setkáváme již s pojmem desátek.

určité obnosy. Za situace, kdy pokladna nebyla schopna uspokojit všechny nároky věřitelů, musel jí poskytnout podporu buď nájemce urbury, nebo podkomoří.⁴⁶

Předmětem urbury bylo úplatné propůjčení práva na dolování nerostných surovin poskytnuté panovníkem těžaři. Výše urbury byla stanovena podíly a byla odvislá na množství vytěžené rudy. Panovníkovi, resp. urburérům dle Horního zákoníku Václava II. patřily tyto dávky a poplatky: 1/8 hrubého výtěžku neboli vlastní urbura, dále případně jedna šichta neboli 1/4 z devítiny, kterou kverkové dávali kovářům za výrobu a ošetření nástrojů, a 1/16, kterou byli povinováni jen držitelé dolů na přebytých, královských láněch a dolech. Celkově panovník dostával z každého vyměřeného dolu 5/32, tedy 1/8 neboli 4/32 urbury a 1/32 za úkony spojené s propůjčením dolových měř. Kromě toho dostával panovník ještě jeden šestnáctý díl bez všeho nákladu ze všech královských a panských lánů a z tzv. přebytků, čímž se v těchto případech králův podíl na dávkách z dolování zvyšoval ještě maximálně o 2/32.⁴⁷

Škody, které byly způsobeny dolováním, především zábořem pozemků, pastvou dobytka, odběrem dříví z lesů atd. byly vrchnosti – pozemkovému vlastníku nahrazeny jednak 1/3 z vlastní královské urbury (1/8) tj. 1/24 hrubého výtěžku, která byla vyplácena přímo v rudě, a dále 1/32, v pozdější době 4 kuksy, ve formě dolových podílů a konečně na každém vyměřeném dolu 2 lány.⁴⁸

Subjektem urbury byl na jedné straně dočasný nabyvatel práva – těžař a na straně druhé poskytovatel – panovník. Splatnost urbury nastala okamžikem vytěžení rudy, tj. vytažením rudy na povrch a jejím zaevidováním.⁴⁹ Ve finančních registrech byla pak ze strany písařů vedena hospodářská a finanční agenda báňské správy.⁵⁰

Panovníkův příjem z urbury byl přímo úměrný těžbě nerostných surovin. Nejvyšší výše dosahoval na konci 13. století a v 1. polovině 14. století. Od druhé poloviny se objevuje trvale klesající tendence, která souvisela s dotěžováním ložisek vzácných kovů v oblasti jihlavsko-

⁴⁶ ADAMOVIČ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 35.

⁴⁷ Tamtéž, s. 35-36.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Blíže AGRICOLA, G. *Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Bibliografické prameny*. Praha 1976.

⁵⁰ Blíže JÁNOŠÍKOVÁ, P. Finančněprávní vztahy ve středověkém hornictví. In: *Acta Iuridica Masarykianenze. Řada teoretická*. Brno 2010, No. 371, s. 80-89.

kutnohorské. Příjmy z urbury byly příjmem královské komory, kde o jejich dalším určení rozhodoval král.⁵¹

Správa urbury příslušela královským úředníkům. Královým zástupcem při správě jednotlivých hor byl zpočátku perkmistr.⁵² V polovině 13. století se pak setkáváme namísto perkmistra s urburěm.⁵³

1.3. Urburě

Urburěři byli nájemci urbury, a tím i zároveň nejvyššími představiteli královského horního úřadu. Když došlo ke zrušení pronájmu urbury a vytvoření nových báňských orgánů, tj. nejvyššího mincmistra a hofmistra, ztratili koncem 14. století své významné postavení. Postupem doby přejímali pak funkce výběrčích desátků nebo se stávali zástupci horního úřadu a podléhali přímo hofmistrovům.⁵⁴

Původně měl urburěř pouze na starost pravidelné odvádění urbur, poté pak se staral o všechny správní a soudní dohled nad horami včetně udělování důlních propůjček. Výše uvedení perkmistři se po polovině 13. století stali orgány těžařstev, kterým příslušel technický dohled na provoz dolu, organizace důlní práce, dohled nad havíři a jejich vyplácení. Perkmistři byli voleni těžařstvy a potvrzováni urburěm.⁵⁵

V roce 1338 vznikl v Kutné Hoře centrální úřad horního hofmistra, který převzal agendu pronajímání dolů a předsednictví horního soudu. Tuto funkci zastával vždy některý z kutnohorských radních.⁵⁶ Úřad nejvyššího mincmistra byl zřízen roku 1386.⁵⁷ Do jeho kompetence náležela správa hor a mince. Byl odpovědný za vytváření příznivých podmínek pro provozování důlní činnosti, za řádný odvod urbury z výtěžku a za ražbu mince v předepsaném druhu, váze a ryzosti.⁵⁸

⁵¹ ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 38.

⁵² HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 71.

⁵³ HOFFMANN, F. *Jihlavské horní právo*. Havlíčkův Brod 1959, s. 60.

⁵⁴ ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 37.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989, s. 71.

⁵⁷ MAKARIUS, R. *Z dějin královské, císařské a státní báňské správy*. Ostrava 2004, s. 112.

⁵⁸ MAJER, J. K vývoji kontrolních institucí v českém hornictví, kovohutnictví a mincovnictví ve 13.-16. století. *Studie z dějin hornictví 27*. Praha 1998, s. 47.

1.4. Kuks

Jelikož důlní těžba byla finančně náročným podnikem, bylo k jeho realizaci zapotřebí spojení několika podnikatelů. Tímto spojením vznikaly těžařské společnosti. Podíl jednotlivých podnikatelů na základním kapitálu se nazýval kuks.⁵⁹

Podle starého obyčeje se důl členil na 128 dílů – kuksů. Podíl vlastníka pozemku, který činil původně 1/32 výtěžku byl v 15. století změněn na 4 kuksy, zprvu dědičné, později volné. Od roku 1575 činil podíl vlastníka půdy, kde se těžilo 2 kuksy.

Po právní stránce byly kuksy považovány za věci nemovité a jako takové byly zapisovány do horních knih, které se vedly v Čechách od druhé poloviny 14. století. Kuks znamenal nejen oprávnění, ale i závazek. Na jedné straně představoval podíl na výtěžku, na straně druhé zavazoval majitele k příplatku, pokud roční provoz skončil deficitem.

Právo na hory se postupem doby stalo předmětem právního obchodu. Převod prováděl horní úředník. Podíly měly charakter cenných papírů, byly přenosné, obchodovatelné, dědičné a směly být zastavovány.

1.5. Kverkové

Kverkové,⁶⁰ neboli nákladníci hor, byli těžaři. Ti se spojovali v těžařská družstva za účelem rozdělení nákladů a maximalizace zisků. Kverkové nesli finanční náklady na jednotlivé šestihodinové šichty. Podle počtu kverků, kteří se podíleli na nákladech jedné šichty, z nichž každému patřil tzv. díl, byla těžařstva osmičlenná až třicetidvoučlenná.⁶¹ Horní oprávnění obdržovali od urburěrů a těžbu prováděli na vlastní náklady. Kverkové mohli řídit těžbu sami, nebo si mohli k tomu ustanovit zmocněnce. O vytěženou rudu se kverkové dělili v poměru ke svým podílům na horách.

Podle toho kdo jaký měl podíl na nákladu na hory, takový měl podíl (kuks) na výtěžku z hor (dolu). Jednotlivý kverk mohl mít i více podílů, s nimiž mohl svobodně nakládat a které přecházely na jeho dědice.

⁵⁹ Vycházím z *Ottův slovník naučný*. Jedenáctý díl. Praha: J. Otto, 1897, s. 615–631.

⁶⁰ Vycházím z JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010; *Ottův slovník naučný*. Jedenáctý díl. Praha: J. Otto, 1897, s. 615–631.

⁶¹ ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 37.

O záležitostech těžarstva rozhodovali kverkové na společných schůzích. Na těchto schůzích si kverkové volili ze svého středu perkmistra nebo hormistra, který hájil jejich zájmy.

2. Nejstarší horní právo

Hornickou činnost původně tvořilo vyhledávání nerostných surovin, které měly sloužit pro opracování nástrojů. Nejdříve šlo o sběr a postupem času o hlubinné práce prováděné hornickým způsobem. Z nejstarších dob (kamenná a bronzová) nejsou vyjma pár šachet na našem území větší archeologické pozůstatky, které by svědčily o těžbě.⁶²

Významnější doklady o hornictví v českých zemích zaznamenáváme v době železné. Jedná se o archeologické nálezy tavících pecí pro hutnění železné rudy a pozůstatků po těžbě zlata a cínu.⁶³ Horní právo a hornickou činnost v českých zemích v nejstarších dobách lze spojovat také s rýžováním zlata, kdy se zlato dobývalo touto formou pomocí mělkých jam a příkopů.⁶⁴ Nejdůležitějším nalezištěm zlata v tomto období bylo Jílové.⁶⁵ První písemnou zmínkou o dolování, kterou ve svém pojednání zmínil Ibrahim Ibn Jakub, který okolo roku 966 n.l. popsal vývoz cínu z Čech a jeho původ.⁶⁶

Pokud jde o těžbu dalšího významného kovu – stříbra, dozvídáme se o jeho těžbě v 10. století např. z Nestorova rukopisu z roku 969,⁶⁷ kde kníže Svjatoslav informoval svou matku a bojary, že se odebírá do Perejaslavce na Dunaji, kde se nachází všechna bohatství, mezi kterými uvádí také stříbro z Čech nebo z výše uvedeného pojednání Ibrahima Ibna Jakuba, kde se zmiňuje o velkém množství stříbra v českých zemích, ale není již zde uvedeno, kde se stříbrné doly nacházely.⁶⁸ Nepochybně hmotným dokladem pro těžbu stříbra lze spatřovat v českých denárech.

Z jednotlivých kronik se pak dozvídáme o jednotlivých stříbrných dolech. Např. z Hájkovy kroniky, se dozvídáme o lokalitě ve východních Čechách u Lipnického potoka, kde kníže Boleslav nařídil vybudování třiceti dolů.⁶⁹ Kromě kronik jsou pak stříbrné doly zmíněny

⁶² MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha: Libry, 2004, s. 16 an.

⁶³ Tamtéž, s. 22 an.

⁶⁴ KOŘÁN, J. *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*. Praha 1950, s. 3.

⁶⁵ JEŽEK, B. *České zlato a jeho budoucnost. Vesmír*. 1924, s. 1.

⁶⁶ MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993, s. 15.

⁶⁷ ERBEN, K. J. *Nestorův letopis ruský*. Praha 1940, s. 69.

⁶⁸ MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993, s. 15.

⁶⁹ HRABÁK, J. *Hornictví a hutnictví v království Českém*. Praha 1902, s. 13.

i v jednotlivých listinách. Např. stříbrné doly ve Stříbře jsou zmíněny v listině, ve které kníže Bedřich určil špitálu sv. Jana Jeruzalemského 12 marek stříbra ročně.⁷⁰

Četnější zprávy o těžbě zlata a stříbra nacházíme ze 13. století, kdy byla objevena další ložiska v Jihlavě, Kutné Hoře, Jáchymově, Příbrami a dalších městech. Stříbro (a zlato) představovalo významný finanční zdroj pro panovníky. Právě jeho těžba dala za vznik prvním právním předpisům, které se týkaly hornictví, neboť do té doby horní právo bylo právem zvykovým. To vyžadovalo jeho převedení do právně závazné písemné formy.⁷¹

Např. ze zakládací listiny severomoravského Uničova z roku 1223,⁷² a privilegia moravského markrabě Přemysla, kterým byl povýšen na horní město. Zde je dále mimo jiné uvedeno, že zlatokopové nesmějí bydlet, ani přenocovávat ve vesnicích uničovského okolí, a že hranice uničovského horního obvodu sahají na západ až k české hranici, na sever k řece Moravici a na východ k Bystřici.

Po roce 1234 dochází pak k nálezům jihlavských stříbrných ložisek. Jihlavu s okolím získal král Václav I. roku 1240 od Tišňovského kláštera, když roku 1234 markrabě Přemysl témuž klášteru daroval spolu s jiným zbožím ves Jihlavu s mýtem výměnou za jiné zboží.⁷³ Pro nově založené město Jihlavu bylo později vydáno privilegium obsahující městské a horní právo.

⁷⁰ CDB I., Editor Gustavus Friedrich, s. 290. Viz http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=2&bookid=76&page=290&action_button.x=0&action_button.y=0.

⁷¹ MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha: Libry, 2004, s. 55.

⁷² ŠEBÁNEK, J. Uničovská listina z roku 1223. *Časopis společnosti přátel starožitností českých*. 1952, roč. 60, s. 1.

⁷³ Tamtéž, s. 15.

3. Jihlavské horní právo

Jihlavské horní právo z počátku mělo formu zvykového práva. V druhé polovině 13. století dostává písemnou formu. Je obsaženo v privilegiu Václava I. a Moravského markraběte Přemysla, syna krále Přemysla Otakara I. zvaném *Iura montium et montanorum*.⁷⁴

Tento právní předpis významnou měrou ovlivnil horní zákonodárství nejen v Čechách, ale i na území Slovenska, Německa i na Balkáně.⁷⁵

Jihlavské horní právo obsahovalo dva základní principy. Prvním principem bylo oddělení vlastnictví půdy od vlastnictví nerostného bohatství, které mělo připadnout panovníkovi. Ještě se ale nejednalo o horní regál v pravém slova smyslu. Druhým principem byla horní svoboda, kdy každý byl oprávněn, za splnění určitých povinností, hledat nerostné bohatství. K dalším ustanovením patřilo řešení sporu, které vznikly při přechodu na hlubinné dolování, podmínky pro založení a následné povinnosti, nebo písemné zakotvení báňských úředníků.⁷⁶

Jihlavské horní právo mělo čtyři části.⁷⁷ První část tvořila jakousi úvodní kapitolu s uvozovacími formullemi a odůvodněním. Druhá část zahrnovala ustanovení o občanských svobodách měšťanů, a to o ochraně osobní svobody před každým násilím, a to jak ze strany šlechty, tak královského soudu i zemského soudu bez souhlasu soudce a městských přísežných. Zajišťovalo výlučnou příslušnost městského soudu nejen pro občany žijící ve městě, ale i pro jejich zaměstnance a jejich majetek venku, poskytovalo jim přímé právo zájemní proti šlechtě pro dluhy bez souhlasu příslušného soudu. Druhá část obsahovala také zmocnění k vydávání městských statut, kterých měl každý dbát.

Nejobsažnější třetí část obsahovala konkrétní ustanovení. Jednalo se o předpisy, které spadaly do oblasti práva občanského, trestního a procesního. Byly zde stanoveny trestní sazby, určené v hřivnách, také i v talentech, solidech a denárech.⁷⁸

⁷⁴ HOFFMANN, F. *Jihlavské právo*. Havlíčkův Brod, 1959.

⁷⁵ SMRŽOVÁ, P. Vlivy jihlavského horního práva. In: *Sborník mezinárodní konference „750 let jihlavského horního práva Iura montium et montanorum*. Ostrava 1999, s. 91 an.

⁷⁶ MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993, s. 15-16.

⁷⁷ POŠVÁŘ, J. Několik poznámek k jihlavskému hornímu právu. *Numismatické listy*. 1950, s. 119 an.

⁷⁸ POŠVÁŘ, J. *Měna v českých zemích*. Opava 1962, s. 29.

Čtvrtá část obsahovala ustanovení o právech hor a horníků, která tvořila základ jihlavského práva. Setkáváme se zde s nejdůležitějšími i spornými otázkami, které nebyly dostatečně zažité jako ostatní ustanovení zvykového horního práva, které nebylo třeba kodifikovat. Jako hlavní zásada platilo, že za povolené platilo to, co z usnesení přísežných povolili nebo dali pod pečeti urburerů. Došlo zde tedy k vyslovení zásady legality a zároveň koncesní systém, který pak trvale platil v českém horním právu.⁷⁹

Další ustanovení se týkala opuštění důlních děl. V takovém případě byli podnikatelé vyzváni, aby v určité lhůtě znovu zahájili těžbu, jinak mohl být důl propůjčen někomu jinému. Další předpisy, které se v této části nacházely, se týkaly překážek těžby způsobených vodou z jiného dolu, prorážkou apod. Byla zde zaručena priorita nálezci rudné žíly. Byla zde také zdůrazněna zásada, že rozhodnutí urburerů bylo právoplatné jen tehdy, pokud se stalo se souhlasem přísežných. Zde je patrný ústupek panovníka ve prospěch horních konšelů, neboť urburer byl královským orgánem.

Jihlavské horní právo v této podobě však znamenalo kodifikaci malé části právních zásad, které nadále platily ve formě obyčejového práva. Neobsahovalo v sobě zmínku o královském horním regálu,⁸⁰ o pravomoci jednotlivých horních orgánů, o právech a povinnostech majitelů pozemků a majitelů horních propůjček.

Z druhé strany jihlavský horní soud byl proslulý nejen ve 13. století, ale i v pozdější době. Tento stav formálně trval až do roku 1534, kdy se stal apelačním soudem v horních věcech Jáchymov.⁸¹ Jihlavského horního soudu se dovolávala mnohá města ještě v 16. století. Avšak Kutná hora již roku 1467 byla vyňata z kompetence horního soudu králem Jiřím z Poděbrad. Kutná Hora totiž dne 10. září obdržela od Jiřího z Poděbrad listinu, ve které bylo stanoveno „Protože je povinností ctít dobré lidi pro jejich cnosti, ale kárat a trestat zlé pro jejich necnosti, zbavuji Kutnohorské povinnosti odvolávati se k jihlavskému hornímu soudu.“⁸² Apelační právo příslušelo v případě Kutné hory králi nebo na základě jeho zmocnění

⁷⁹ POŠVÁŘ, J. České horní právo a jeho pronikání v Evropě v období feudalismu. *Acta Universitatis Brunensis*. Sborník prací učitelů Právnické fakulty. Brno 1973, č. 8, s. 33.

⁸⁰ Na obsah královského regálu lze usuzovat pouze nepřímo z ustanovení o královském povinném lánu, z existence urburerů, který jako královský úředník vybíral část výtěžku hor pro krále, tzv. urburu. POŠVÁŘ, J. České horní právo a jeho pronikání v Evropě v období feudalismu. *Acta Universitatis Brunensis*. Sborník prací učitelů Právnické fakulty. Brno 1973, č. 8, s. 34.

⁸¹ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 68.

⁸² STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 59.

královskému kutnohorskému mincmistru. Později se ale Kutná Hora k Jihlavě vrátila, což je patrné z celé řady nálezů jihlavského soudu.⁸³

V období panování krále Vladislava až po císaře Josefa není zmínka o jihlavském hornictví. Za vlády císaře Rudolfa II. se v jihlavské oblasti objevili znovu těžaři, kteří postavili novou tavírnu, avšak naráželi na mnoho překážek ze strany města Jihlavy. Město v té době ztratilo svou horní svobodu a muselo platit daně stejně jako jiná města, už se na hornickém podnikání nepodílelo a při dodávkách dřeva působilo těžařům potíže.⁸⁴

Dle reskriptu krále Matyáše z 19. února 1614 je patrné, že v této době existovalo jedno jediné těžařstvo, které samo tavelo stříbro v tamější huti, byl ustanoven nový hofmistr a městu Jihlavě nařízeno, aby se živěji účastnilo dolování, a jako v Kutné Hoře provedlo rozdělení, jakým podílem se má každý účastnit na dolování.⁸⁵

⁸³ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 122.

⁸⁴ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 60.

⁸⁵ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien*. Band. IV. Wien: Aus der k.k. Hof- und Staats- Aeraial- Druckerei, 1833, s. 302.

4. Kutnohorské a jáchymovské horní právo

Před králem Václavem II. se v listinách jméno Kutná Hora nevyskytovalo a patrně tedy vzniklo v mezidobí po smrti krále Otakara.⁸⁶

Jihlavské horní právo, které původně platilo jako obecné právo v Čechách a na Moravě, bylo roku 1300 vystřídáno kutnohorským horním právem Václava II. – Jus regale montanorum.

Ve skutečnosti král měl v úmyslu uskutečnit soustavnou kodifikaci a reformu celého zemského práva, které mělo nahradit dosavadní zemské právo, které z velké většiny bylo postaveno na zvykovém právu. Z tohoto důvodu se obrátil o pomoc do Říma, odkud pak do Prahy přišel profesor kanonického a civilního práva Gozius z Orvieta, jehož český král pověřil tímto úkolem.⁸⁷

Ke kodifikaci v plném rozsahu ale pro odpor šlechty nedošlo a uskutečnilo se pouze vydání nového horního práva. V kutnohorském horním právu byla uplatněna zásada, že všechny doly patří králi a tím je tu proveden princip královského horního regálu, který mimo jiné zajišťoval odvod stříbra do královské kutnohorské mincovny.

Ze zásady králova vlastnictví všech hor se uplatňoval nárok panovníka na tzv. přebytky,⁸⁸ jednak na všeobecnou a výlučnou propůjčovací pravomoc, která se vztahovala nejen na královské lány, ale také na panské a městské lány. Vždy z každé strany se propůjčovalo tři a půl lánů kutěři, dále pak jeden lán městský a jeden panský.⁸⁹

K hlavním dalším královským právům náležel nárok na urburu, tj. poplatek z výtěžku hor. Podle horního zákoníku tvořila 1/8 vytěžené rudy, 1/4 devátého dílu kovářského, 5 podílů, na něž se dělil výnos rudy mezi kverky. V lánech královských, panských a přebytčích měl král opět 1/8 a 1/4 vytěženého kovu, dále 1/16 výtěžku před rozdělením zbývající rudy mezi kverky podle počtu podílů. Vlastník pozemku dle horního práva neměl nárok na panské lány, které také propůjčoval král, ale dostával 1/3 osmého dílu urbury a patřil mu tzv. dědičný díl, tj. 1/32.

⁸⁶ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 68.

⁸⁷ VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1970, s. 97.

⁸⁸ Výrazná změna oproti jihlavskému právu, neboť dle něhy přebytky náležely městu.

⁸⁹ IRM, kniha II., kap. 2, §§ 2-5. Citováno z JIREČEK, H. (ed.). *Codex iuris bohemicus I*. Praha 1867.

Vlastník pak musel strpět dolování na svém pozemku, poskytnou šestnáct stavebních míst kolem dolu pro kverky a havíře, dovolit havířům pastvu dobytka na prostranství v délce dostřelu šípu, trpět bezplatnou těžbu dřeva pro doly ze svých lesů a musel také dovolit bezplatnou stavbu hutí.⁹⁰

4.1. Horní právo za vlády Václava II.

Horní zákoník Václava II. lze považovat za nejstarší zákoník v českém právu. Zákoník byl sepsán v latinském jazyce. Zákoník byl vydán v letech 1300-1305, určení bližšího či přesnějšího data ze strany historiku nebylo určeno.

Václav II. se rozhodl vydat tento zákoník s ohledem na obrovský rozmach kutnohorského hornictví a také z důvodu dokonalejší právní úpravy. Kromě Kutné Hory si novou úpravu báňskoprávních zásad a předpisů vyžadoval také rozvíjející se důlní provoz v dalších hornických oblastech, jako bylo např. Jílové, Jihlava, Příbram atd.⁹¹

Tehdejší horní právo obsahovalo obecná pravidla chování, která upravovala vzájemné vztahy mezi panovníkem, horníky a majiteli pozemků. Vycházelo se ze dvou právních zásad, z horního regálu a horní svobody. Zásada horního regálu představovala výhradní právo panovníka na nerostné bohatství. Pouze panovník měl výhradní právo udělovat kutací povolení a za to mu byla odváděna příslušná část z výtěžku ve formě dávka, tj. tzv. urbury. Horní regál se stal východiskem pro uplatnění zásady horní svobody, která vycházela z principu svobodného zahájení těžby bez souhlasu vlastníka pozemku a práva každého svobodně nalézat hory a kovy.⁹²

Vydáním tohoto zákoníku chtěl Václav II. sjednotit postup při vlastní správní činnosti i při výkladu báňskoprávních obyčejových norem. Zákoník měl poskytnout nejen rozvíjejícímu se kutnohorskému, ale celému českému hornictví spolehlivou kodifikaci horního práva a odstranit nedostatky právního pořádku, který do té doby spočíval na zvykových normách.

⁹⁰ IRM, kniha II., kap. 2, § 14 a kniha I., kap. 17, § 2.

⁹¹ JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 31.

⁹² Tamtéž.

Za autora tohoto zákoníku lze považovat italského právníka Gozzia z Orvieta,⁹³ který byl pozván do Čech k vypracování zákoníku zemského práva. To však narazilo na odpor šlechty, bránící se vlivu kanonického a římského práva, a došlo nakonec k vypracování tohoto horního zákoníku. I když zákoník byl vytvářen pod vlivem římského a jihlavského práva, nebyl v žádném případě jejich recepcí.⁹⁴ Zákoník byl po vzoru institucí císaře Justiniána rozdělen do čtyř knih podle zásady, že veškeré horní právo se vztahuje k osobám, k dolům, k provozu a propůjčkám a k žalobám.

4.1.1. Ius regale montanorum⁹⁵

4.1.1.1. Úvodní část

Horní zákoník ve své úvodní části obsahuje prohlášení Václava II., kterým v podstatě zavázal všechny báňské úředníky, kverky a další zúčastněné osoby k dodržování nových zásad a předpisů, které se týkaly dolování zejména ložisek drahých kovů a jeho organizace a správy ve všech českých zemích.

4.1.1.2. První kniha

První kniha upravuje postavení a kompetence osob, které se účastnily hornického podnikání. Obsahuje 22 kapitol, ve kterých jsou stanoveny povinnosti a kompetence jednotlivých osob, a obsahuje ustanovení o jednotlivých funkcích královských úředníků a zaměstnanců na horách od urbérů a mincmistrů až po kováře neboli perkšmídy, rozdělovače rud a rudokupce. Dále se věnuje organizaci dolování, jeho správě, řízení a provozu, výkupu a dalšímu zpracování stříbrných rud.

Nejvýše postavenými úředníky byly urburéři, kteří jménem panovníka udělovali či pronajímali propůjčky, horní oprávnění na těžbu nerostných surovin a dbali na řádný odvod

⁹³ Avšak je nepochybné, že na zákoníku kromě něho se podíleli i čelní představitelé urburéřského úřadu a další odborníci. Redakci zákoníku nepochybně řídil sám Václav II., který podle kronikářů velmi dobře ovládal i latinský jazyk.

⁹⁴ JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 32.

⁹⁵ Při juristickém rozboru IRM vycházím z textu zákoníku uvedeného v edici H. Jirečka *Codex iuris Bohemici I*. Praha 1867.

dávek z výtěžku těžby do pokladny panovníka,⁹⁶ tj. urbury, vyjadřující podíl panovníka na zisku z dolování.

Zákoník se dále zmiňuje o úřadu horních přísežných neboli horních konšelech.⁹⁷ V Jihlavě a Kutné hoře se úřad přísežných nebo konšelů vytvořil již ve 13. století. Jejich posláním bylo řízení některých báňských záležitostí, které se týkaly propůjčování měř, stravování horníků a zejména rozhodování soudních sporů. V důsledku dalšího vývoje přísežní ztrácejí na svém významu a v 15. století se instituce přísežných přeměnila v nový orgán tzv. starších nad havíři, který sloužil pouze k ochraně samotných horníků, popř. k usměrňování jejich sociálních hnutí. Během 16. až 17. století původní název horních přísežných převzala výkonná a kontrolní součást báňského úřadu, která byla dříve reprezentována vrchními štajgéri.⁹⁸

Další ustanovení věnují pozornost dalším báňským úředníkům, a to perkmistrům neboli horním mistrům.⁹⁹ Dle Jus regále montanorum náleželi perkmistři k vyšším báňským úředníkům z důvodu své soudní pravomoci. K vykonávání správy pro jednotlivé doly dle zákoníku museli být schváleni urburéri a sami vlastnit 1/32 dolového majetku.¹⁰⁰

K jejich povinnostem náleželo nejméně jednou týdně sfárat do podzemí a jednotlivé doly – „vorty“ směli propůjčovat léhnhavěřům – nájemcům dolů pouze se souhlasem kverků – důlních podnikatelů. Dále si nesměli vyhrazovat některé části spravovaného dolu pro svou osobu nebo jinak zneužívat svého postavení.¹⁰¹

Dalšími úředníky dle horního zákoníku byli urburní písaři.¹⁰² Zákoníkem bylo stanoveno, kdo jím měl být, dále zde bylo hovořeno o jejich přísaze a o co mají pečovat. K jejím povinnostem náleželo vybírání urburní dávky.

⁹⁶ Kniha I., kap. III. IRM.

⁹⁷ Kniha I., kap. II. IRM

⁹⁸ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 41.

⁹⁹ Kniha I., kap. IV. IRM

¹⁰⁰ Kniha I., kap. VIII. IRM „...nižádný potom pergmistr....hodný volen...kterýžto nejméně jeden druhý a třicátý díel v též hoře měl by...“.

¹⁰¹ Srv. JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 33.

¹⁰² Kniha I., kap. IX., IRM.

Urburní písaři, kteří vedli hlavní hospodářskou a finanční agendu báňské správy, byli zákoníkem zařazeni také mezi vyšší báňské úředníky. Kromě vybírání a zapisování urburních dávek, zúčtovali různé podpory jednotlivým dolům, které byly vypláceny z královské pokladny. Instituce urburních písařů byla pak během 15. až 17. století nahrazena výběřčími desátků nebo písaři horních úřadů.¹⁰³

K nižším úředníkům dle horního zákoníku náleželi lezci neboli štajgeři,¹⁰⁴ kteří skládali při uvedení do své funkce přísahu urburěřům. Dle zákoníku měli na starost běžné vyměřování dolových měř a lánů, délek a hloubek podzemních děl a rozhodování sporů o hranice dolových polí. Zákoník také definoval jejich název a vysvětloval proč se tak nazývají: „slovút' štajgeři nebo lezci pro časté lezenie, neb na jich úrad slušie, dnem i noci všecy hory prolezti, pod mocí učiněné přísahy v dolech opravovati k obecnému dobrému všecy věci, kteréž mají opraveny býti.“¹⁰⁵

Reprezentovali skutečnou kontrolní a výkonnou složku urburěřského horního úřadu. Jelikož v kutnohorském revíru bylo v době konjunktury otevřeno na sto až dvě stě i více dolů, vzrostl také počet zdejších štajgeřů z původních dvou na šest až osm, z nich každý měl pod dohledem určitou báňskou oblast.¹⁰⁶

Dalšími nižšími úředníky byli důlní písaři,¹⁰⁷ kteří představovali rozhodující administrativní složku organizace a řízení vlastního báňského provozu.¹⁰⁸ K jejich povinnostem náleželo provádění obchodních a účetních transakcí, vyplacení dělníků, prodávání rudy. Na většině dolů byli dosazováni kverkové se souhlasem urburních písařů.

Zákoník se dále zmiňuje o jednotlivých úřadech a zaměstnancích. Např. se zmiňuje o úřadu tesařů,¹⁰⁹ a hovoří zde o práci tesařů,¹¹⁰ či úřadu strážných, které nazývá též hutmany.¹¹¹ Tesaři byli zařazeni mezi nižší báňské úředníky, neboť zároveň podávali svědectví v rozepřích

¹⁰³ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 62.

¹⁰⁴ „dolnie přihledači“ viz kniha I., kap. X., IRM.

¹⁰⁵ Viz tamtéž.

¹⁰⁶ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 64.

¹⁰⁷ Kniha I., kap. XI, IRM.

¹⁰⁸ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 64.

¹⁰⁹ Kniha I., kap. XII., IRM.

¹¹⁰ Tesaře zde nazývá i cimrmany.

¹¹¹ Kniha I., kap. XIII.

o dolové mezníky apod.¹¹² Jinak vykonávali ale kvalifikovanou manuální práci, spojenou s výdřevou šachet, štol a s přípravami porubných děl.

Hutmany neboli strážné rozlišoval zákoník na svrchní a dolní a stanovil jejich jednotlivé povinnosti, např. jak mají najímat dělníky – „...aby najímání byli dělníci rozumní, silní a pilní k určeným díelom, aby kverkové s té strany izádným během nebyli zklamání“. Strážní byli zejména pověřeni dozorem nad horními pracemi. Taktéž patřili mezi nižší báňské úředníky, které ustanovovali kverkové. Strážní byli zároveň i předáky a vedoucími part dělníků, kteří pracovali jak v dole, tak na povrchu. Plnili tak i celou řadu dozorcích, kontrolních a evidenčních úkolů – např. pečlivě počítat dělníky, kteří zřárali do dolu a z něho na povrch.¹¹³

Zákoník obsahuje dále ustanovení týkající se těžařů.¹¹⁴ Rozlišoval tři druhy těžařů.¹¹⁵ První byli kverkové neboli nákladníci hor. Ti obdržovali horní oprávnění od urbureřů a těžbu prováděli na vlastní náklady. Kverkové mohli těžbu řídit sami, nebo si k tomu mohli ustanovit zmocněnce. Druhými těžaři byli ti, kteří získali lán nebo propůjčku od kverků neboli nákladníků hor. Třetí těžaři byli ti, kteří obdrželi od druhých těžařů. Ve druhém a třetím případě šlo a tzv. lénšafty a proto se o nich hovoří jako o lénhavěřích.¹¹⁶

Těžařstva jak je výše naznačeno se od sebe odlišovala báňskoprávním a majetkoprávním postavením. Prvotní těžařstva nabývala dolové míry propůjčkami od urbureřů a patřila mezi držitele hlavních výrobních prostředků. Pokud nechtěla nebo nemohla sama obhospodařovat rozsáhlejší dolové komplexy, přenechávala jejich části druhotným kverkům nebo přímo lénhavěřům za smluvený podíl na vyrubané rudě. Tato lénšaftní nebo lénhavěřská soustava byla nejvíce zaváděna na královských, panských a městských lánech. Je zcela patrné, že několikakrátým pronajímáním dolů a jejich menších úseků se přirozeně v celém revíru vytvářely složité vlastnické a právní vztahy.¹¹⁷

Těžařstva, v jejichž čele stál obvykle perkmistr, měla na rozsáhlejších dolech velké množství kverků. Dolový majetek, který byl tvořen propůjčenými měrami a láný a dále důlním

¹¹² BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 69.

¹¹³ Tamtéž, s. 71-72.

¹¹⁴ Kniha I., kap. XIV., IRM.

¹¹⁵ „Jest těžaři prvotní, druzí i třetie.“

¹¹⁶ JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 33.

¹¹⁷ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 74.

a povrchovým zařízením, byl rozdělen na 4 šichty a ty zase na čtvrtiny nebo osminy, tedy celkem na 16 až 32 dílů neboli tálů. Kverkům se pak podle počtu podílů stanovovaly příspěvky na provoz nebo jim byly vypláceny případné zisky.¹¹⁸

K dalším zaměstnancům patřili rozdělovači a třídiči rudy,¹¹⁹ správkaři kožených měchů k vytahování rudy,¹²⁰ ohlašovatelé hodin,¹²¹ a kováři,¹²² tzv. pergšmídové. Kovářům za poskytované služby, spojené především s výrobou a ostřením nástrojů jim těžárstvo odvádělo odměnu z báňské činnosti ve výši 1/9. Kovářští mistři pak z ní vypláceli mzdy svým dělníkům.¹²³ Rozdělovači rudy byli dle dávného obyčeje odměňováni rudou.¹²⁴

K těžbě rudy a vody z hlubin dolů na povrch sloužily měchy, které se vyráběly z volských kůží. Jelikož podle jejich počtu se určovalo i celkové množství z dolu vytažené vody nebo rudy musely mít alespoň přibližně normalizované rozměry. Při smýkání po stěnách šachet tyto měchy, obsahující okolo 250 až 300 litrů vody nebo 350 kilogramů rudy, poměrně silně trpěly, a tak musely být často opravovány. Opravu těchto měchů prováděli speciální pracovníci, výše uvedení správkaři, kteří za tuto činnost pobírali naturální mzdu.¹²⁵

K nejdůležitější součásti horního dělnictva patřili havíři. Havíři lámali skály a sekali rudu, hnali chodbice a překopy a sázeli nebo krušili oheň. Od dělníků se pak odlišovali pacholci,¹²⁶ kteří tvořili pomocnou sílu horního dělnictva.

Pacholci nebo hašpléři tvořili nejpočetnější složku pracovních sil na velkých kutnohorských dolech. Vykonaávali nejjednodušší, ale fyzicky namáhavé práce na rumpálech při těžbě rudy a čerpání vody z hlubin. Jelikož náleželi k nejhůře situované vrstvě báňského dělnictva, tak jim panovník prostřednictvím horního zákoníku zabezpečil určitou právní a hospodářskou ochranu.¹²⁷

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Kniha I., kap. XVII., IRM.

¹²⁰ Kniha I., kap. XVIII., IRM.

¹²¹ Kniha I., kap. XIX., IRM.

¹²² Kovářům neboli pergšmídům se věnuje celá kap. XVI. knihy I., IRM.

¹²³ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 76.

¹²⁴ Tamtéž, s. 80.

¹²⁵ Tamtéž, s. 81.

¹²⁶ Kniha I., kap. XXI., IRM.

¹²⁷ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 84.

V zákoníku se nachází dále ustanovení, která se týkala pracovní doby a odměny za vykonanou práci. Pracovní doba se dělila během 24 hodin na 4 šichty, neboli horní hodiny, po šesti hodinách.¹²⁸ „A tak první hodinu Němci jmenují erntageschicht, t. vyplatitele denního dílu; druhou pak hodinu jmenují leserntageschicht, t. vyplatitele denního dílu; třetí hodinu ernachtschicht, t. ctitele nočního dílu; čtvrtú jmenují lesernachtschicht, t. vyplatitele nočního dílu. A počátek každé těch čtyř hoin po všie hoře zvěstovač provolá, všem je oznamuje, aby tak denní, jakožto noční diela při všech dělníciach ve všech věcech rovně v časech byla zachována.“

Byla zakázána práce konaná ve dvou šichtách za sebou.¹²⁹ Nesmělo se pracovat o nedělích a svátcích. Mzda měla být přiměřená životním potřebám dělníků. Pouze v případě, kdy dělník zmeškal práci, mohlo se přistoupit ke srážkám ze mzdy.

Horní zákoník Václava II. věnoval v celé řadě ustanovení pozornost postavení dělníků a ochraně jejich životních zájmů. Dělníkům poskytl konkrétní základní svobody, např. volné stěhování, pobyt v báňských městech apod. Zajistil dělníkům i určitá sociální práva, např. zavedením omezené pracovní doby, pořádku do výplaty mezd a záloh.¹³⁰

4.1.1.3. Druhá kniha

Druhá kniha pojednává o právu hor, tj. o právu kverků k cizím pozemkům, o právu štol a právu kutacím. Právo kutací se získalo až po odkrytí ložiska a úředního ověření jeho dobytelnosti. Skládá se z pěti kapitol. Stanovila způsoby nabývání práv k důlní činnosti, technické normy dolů a štol a výpočet urbury a její složky.

V druhé knize jsou obsaženy předpisy, které se týkaly rozměrů a tvarů dolových měř a polí.¹³¹ Samotná dolová míra, kterou obdržel držitel propůjčky, tvořila obdélník o šířce 31,5 láter,¹³² a o délce 49 láter.¹³³ Celé dolové pole včetně přiměřených lánů královských, panských a městských dosahovalo ale celkové délky 91 láter.¹³⁴

¹²⁸ Viz Kniha I., kap. XIX., IRM.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 59.

¹³¹ Kniha II., kap. II., IRM.

¹³² Tj. cca 60 metrů.

¹³³ Tj. cca 100 metrů.

¹³⁴ Tj. cca 180 metrů.

Dále zde byl stanoven způsob „měření hor“, tj. zda ruda bude považována za dobyvatelnou či nikoliv. V horním zákoníku bylo ohledně dobyvatelnosti rudy stanoveno, aby „vejdúce do dolu, ať ten pramen sekají a tu pilně všecky okolky spatříe, aby pramen tak byl s rudú nalezen a ostaven, že by duol byl hoden měřen býti, a což tu rudu od nich bude vysekáno, toť má býti v hutí v zdýmadle nebo v peci spáleno a zkušeno, dá-li mimo náklad hutí najméně jeden věrdunk dobrého stříbra čistě přepáleného“.¹³⁵

Horním zákoníkem nebylo uvedeno, kolik rudy bylo třeba pro zhutnění, aby se získal tento „věrdunk“¹³⁶. Avšak lze se přiklonit k tomu, aby byla považována za dobyvatelnou, musela obsahovat přibližně 1000 až 2000 g/t stříbra. Dle zvyklostí, které se v Kutné Hoře zachovávaly v 15. Století, se tato zkouška prováděla s jedním kolečkem, tj. přibližně se 100 kilogramy rudy. Nicméně se v té době již z uvedeného množství muselo vytavit již tři a půl věrdunku, tj. dvě stě gramů stříbra, takže kovnatost přebrané rudy se pohybovala okolo 2000 g/t stříbra.¹³⁷

Prostor mezi dvěma dolovými poli, na kterém nemohla být již položena další samotná míra, dle předcházející právní úpravy,¹³⁸ nenáležel již, jak tomu bylo původně, městu, ale dle horního zákoníku panovníkovi.¹³⁹ Následkem tohoto nového ustanovení, obsaženého v horním zákoníku, ztratila města část svých práv, kterými ještě ve 13. století disponovala.¹⁴⁰

Velmi podstatnou částí knihy druhé jsou ustanovení, která stanovovala výši a složení urburních dávek panovníka a podíly podnikatelů, pozemkové vrchnosti, měst a ostatních výtěžků z důlní činnosti.¹⁴¹

Panovníkovi se odváděly tyto dávky a poplatky: zejména 1/8 hrubého výtěžku neboli vlastní urbura, dále případně jedna šichta neboli 1/4 z devítiny, kterou kverkové platili kovářům za výrobu a ošetření nástrojů, a konečně 1/16, kterou byli povinováni ovšem jen držitelé dolů na přebytcích, královských lánech apod.¹⁴²

¹³⁵ Kniha II., kap. II., IRM.

¹³⁶ Tj. 1/4 hřivny neboli cca 50 gramů stříbra.

¹³⁷ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 92.

¹³⁸ Dle předcházejících jihlavských řádů.

¹³⁹ Kniha II., kap. II., IRM.

¹⁴⁰ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 93.

¹⁴¹ Kniha II., kap. II., IRM.

¹⁴² BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 96. Srv. JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 34 a též POŠVÁŘ, J.

Panovnické dávky a poplatky se realizovaly buď v naturáliích, tj. v rudě, nebo ve formě dolových podílů. Jejich výše se postupem doby ale snižovala a v 16. století se již král v mnoha případech musel v zájmu rozvoje další báňské činnosti vzdát i celé urbury.¹⁴³

V horním zákoníku jsou do urbury zahrnuty i panské lány. Tím byla vyjádřena skutečnost, že v Kutné Hoře a Jihlavě byl panovník zároveň pozemkovým vlastníkem.

Dle horního zákoníku se vrchnosti dostávalo přiměřené náhrady za škody způsobené dolováním, zvláště zábořem pozemků, pastvou dobytka, odběrem dříví z lesů apod.¹⁴⁴ „Ale zase panské právo jest bráti třetí díl toho osmého dílu, kterýžto urbura jmenuje se, a v hoře měřené jeden třicátý a druhý díl, který to slove díl polí; a tak ktož na jednom obtěžuje se, na jiném pozdvihuj se.“ Přiměřené náhrady vrchnosti se tedy dostávalo především 1/3 z vlastní královské urbury, která byla vyplácena přímo v rudě, a dále 1/32 ve formě dolových podílů a konečně na každém vyměřeném dolu dva lány.

Řada ustanovení druhé knihy horního zákoníku se zabývala hornickým provozem, jeho technikou, odvětráváním dolů pomocí štol a odvodňováním dolů. Zejména voda představovala při dobývání drahých kovů v dolech velkou přírodní překážku. Z tohoto důvodu také horní zákoník věnuje této problematice velkou pozornost a podrobně se zabývá celou řadou opatření, na základě kterých se bránilo průniku vod na pracovní čelby a zároveň umožňovalo odvádění nebo odčerpávání těchto vod z dolů.

Mezi hlavní prostředky dle horního zákoníku, které sloužili k ochraně horníků před menšími výrony i silnějšími průvaly vod, představovaly jímký nebo župy u těžných šachet („... v hlubině doluov jámy, kteréžto obecně německy sumph slovú...“), do kterých byla stahována voda z jednotlivých částí dolu. Odtud se pak voda pomocí rumpálů či vrátků, zejména tzv. kol vyzdvihovaly v kožených měsích na úroveň dědičných štol nebo až na povrch.¹⁴⁵

Společenské vztahy v *Ius regale montanorum*. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze*. 1978, Studie z dějin hornictví, 9, s. 16. Pošvář považuje totiž ještě za součást urbury 5/32 v IRM uváděných: „Ale po mieře dostávají se nám pět ze dvou a ze třidcieti díluov spolu počítajice v těch pěti dvě a třidcieti dielech třidcátý druhý díl, kterýžto dává se za pramenuov přijimánie“. Dle Bílka, s přihlédnutím k obsahu tohoto ustanovení, se nejedná o další poplatek, nýbrž pouze o rekapitulaci celkových panovnických příjmů po vyměření dolu, totiž 1/8 neboli 4/32 vlastní urbury + 1/32 za úkony spojené s propůjčkou. Na tuto 1/32, která později připadala hofmistroví, musel však král přirozeně sám přispívat.

¹⁴³ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 97.

¹⁴⁴ Kniha II., kap. III., IRM.

¹⁴⁵ Kniha II., kap. II., § 5, IRM.

Zákoník věnoval také značnou pozornost dědičným a průzkumným štolám. Definoval co je štola dědičná a průzkumná. „Štola dědičná pak jesti' svedenie vody pod zemí pro vysušení starých hor a pro dobývání rudy zatopené; a slovet' dědičná jakožto věčná pro dlúhověčnost, pro rozdiel jiných prostých štol, kteréžto jsú jako okamžení proti nie; ale k dědičnému nápadu všecky hory jsúť dědičné, neb připadají na dědice.¹⁴⁶

Výše uvedené ustanovení názorně vysvětluje rozdíl mezi dědičnou povahou některých štol, tj. možností jejich časově téměř neomezeného užívání a jejich vlastní dědičnosti, tj. práva jejich majetkové posloupnosti na rodinné příslušníky.

Pokud stříbrné doly nebyly provozovány jeden rok, pak připadly panovníkovi: „...aby každý duol, přes jeden rok ustavičný netěžaný, se vším právem k naše urbuře navrátil se...“.¹⁴⁷ Podle horního zákoníku, aby štola nabyla plných práv musela proniknout do hloubky jednoho a půl lánu,¹⁴⁸ nebo odvodňovat a odvětrávat 10 měř. „Pakliby štola tak hluboce byla udělána, že svú mocí prospěla by k hlubokosti jednoho lánu a puol anebo najméně deset měř mohla by osušiti a vietr vnášeti: tehdá tepruv jméno pravé školy hodna jest jmieti...“.¹⁴⁹

V případě průzkumných (hledajících) štol,¹⁵⁰ se jednalo o štoly, které byly většinou raženy z údolí napříč hlavního směru probíhajících rudných žil. Avšak nikoliv vždy pouze kolmo, ale také vzhledem ke konfiguraci terénu a geologických poměrům často velmi šikmo k směrné linii ložisek.¹⁵¹

4.1.1.4. Třetí kniha

Třetí kniha je složena z devíti kapitol. Věnuje se problematice propůjček, prodeje, kupu a darování, postoupení práv, nabývání a ztráty horních práv. Pět kapitol třetí knihy tvořila ustanovení tržního, nabývacího a závazkového práva a pět kapitol bylo věnováno lénhavéřskému systému, jehož podstatu tvořily pronájmy, lénšafty, které vznikaly prostými propůjčkami části dolových polí jednotlivým havířům nebo jejich sdružením za úhradu, odváděna zpravidla z jimi vytěžené rudy.

¹⁴⁶ Kniha II., kap. III., § 4, IRM.

¹⁴⁷ Kniha II., kap. III., § 10, IRM.

¹⁴⁸ Tj. přes 20 metrů.

¹⁴⁹ Kniha II., kap. III., § 16, IRM.

¹⁵⁰ Kniha II., kap. V., IRM.

¹⁵¹ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 112.

Horní zákoník, již bylo již výše naznačeno, se zabýval problematikou zvláštních, avšak v kutné hoře tehdy hojně rozšířených propůjček,¹⁵² kterými prvotní těžaři přenechávali části svých dolů nebo polí lénšaftním kverkům nebo přímo lénhavířům za smluvený nájem.

Lénšaftní kverci i sami lénhavíři byli nájemci části dolů, z nichž prvotním těžařům museli pak odvádět jednu pětinu až polovinu vyrubané rudy za zajištění čerpání vody a těžbu materiálu. Zákoníkem bylo stanoveno, že „Prámem horničím propojička jest prenesenie propójčené věci na jinú osobu za určený diel zisku. A ty proprojičky rozličnými obyčejí propójčujú se; někdy z polovice zisku, druhdy z třetiny neb čtvrtého neb z pátého dielu, a tak výše nebo níže...“¹⁵³

Lénšaftní a lénhavířská soustava se stala průvodním jevem podnikání nejdříve tzv. prvotních těžarstev a v pozdější době i samotného krále. Díky této soustavě bylo možné udržovat provoz celé řady stagnujících dolů a exploatovat řadu ložisek stříbra i jiných rud.¹⁵⁴

V horním zákoníku se setkáváme s celou řadou různých typů propůjček, které byly sjednávány mezi prvotními těžaři a lénšaftními kverky nebo lénhavíři. Horní zákoník se zmiňuje o propůjčkách pod „výmienkami (nebo pod podvahami),¹⁵⁵ o propůjčkách na určitý čas,¹⁵⁶ o propůjčkách stranních a nebo zvláštních,¹⁵⁷ a o propůjčkách perkmistra.¹⁵⁸

V případě ustanovení o propůjčce na určitou dobu, byla zakotvena ochrana lénšaftních kverků a lénhavířů před svévolí nebo nedbalostí prvotních těžařů, kteří je mohli přerušením čerpání vody donutit k opuštění provozovaného dolu a též sankce a předpisy o náhradě škody. V zákoníku se pravilo následující: „Pakliby přede dnem lénhavěři anebo přijímači některakú překážku trpěli skrze zmeškanie prvotních kverkuov, že jsú vody nedrželi lénhavěře vytopujície, anebo dělali by některaké dielo v dolu, pro něž oni od svých prací musili by přestati až do téhož diela dokonanie: tehdy ten čas tak zmeškalý také po dni minulém jim úplně má nahražen býti, tak aby obojím plná spravedlnost byla dána.“¹⁵⁹ Tato ustanovení byla v horním

¹⁵² Kniha III., kap. I. až V., IRM.

¹⁵³ Kniha III., kap. I., § 2, IRM.

¹⁵⁴ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 120.

¹⁵⁵ Kniha III., kap. II., IRM.

¹⁵⁶ Kniha III., kap. III., IRM.

¹⁵⁷ Kniha III., kap. IV., IRM.

¹⁵⁸ Kniha III., kap. V., IRM.

¹⁵⁹ Kniha III., kap. III., IRM.

zákoníku zakotvena z důvodu, když totiž léňhavíři našli bohatší rudy, tak těžaři často používali různých praktik, aby je získali pro sebe.¹⁶⁰

Velmi obsáhlá je kapitola o propůjčkám pergmistrem.¹⁶¹ Nachází se zde ustanovení, která měla zabránit podvodným manipulacím při udělování léňšaftních propůjček perkmistry a zajistit prvotním těžařům jejich spolurozhodovací právo.¹⁶² Aby nedocházelo k podvodným propůjčkám, byla zde stanovena povinnost přísežných zjišťovat, zda uvedený důl zůstal neosazen jak v ranní, tak i v odpolední směně. Jiným zájemcům mohl být propůjčen pouze za předpokladu souhlasu ostatních spolukverků.¹⁶³

Další kapitoly třetí knihy se zabývají prodejem a koupí,¹⁶⁴ nájmem a pronájmem,¹⁶⁵ darováním,¹⁶⁶ postoupením,¹⁶⁷ a nabytím.¹⁶⁸

V případě ustanovení o koupi a prodeji báňského zařízení a především dolových podílů, lze říci, že se horní zákoník této problematiky dotýká pouze okrajově. Jednotlivé případy koupě a prodeje tam uvedené jsou pojaty zejména z hlediska vlastní problematiky.

V případě ustanovení nájmu a pronájmu bylo zakotveno ustanovení,¹⁶⁹ které se týkalo pronájmu urbury ze strany panovníka. Významné bylo proto, že pronájem urbury byl tehdy pro krále nejvhodnějším způsobem získání hotových finančních prostředků k úhradě vlastních naléhavých zdrojů.¹⁷⁰

4.1.1.5. Čtvrtá kniha

Čtvrtá kniha obsahovala předpisy procesní, jednající o řízení před horními soudy, a to od půhonu až k rozsudku a odvolání. Je třeba také konstatovat, že celou řadu důležitých ustanovení o soudnictví nalezneme v první knize *Jus regale montanorum* v souvislosti s vymezením jurisdikce některých báňských úředníků, jako např. urburů, přísežných, soudců

¹⁶⁰ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 127.

¹⁶¹ Kniha III., kap. V., IRM.

¹⁶² Kniha III., kap. V., § 1, IRM.

¹⁶³ Kniha III., kap. V., § 14, IRM.

¹⁶⁴ Kniha III., kap. VI., IRM.

¹⁶⁵ Kniha III., kap. VII., IRM.

¹⁶⁶ Kniha III., kap. VIII., IRM.

¹⁶⁷ Kniha III., kap. IX., IRM.

¹⁶⁸ Kniha III., kap. X., IRM.

¹⁶⁹ Kniha III., kap. VII., § 22, IRM.

¹⁷⁰ Srv. BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 145.

apod. Svým obsahem je nejobsáhlejší knihou, která podrobně upravovala řízení před soudem, postavení stran sporu, dokazování, náklady řízení včetně opravných prostředků.

Začlenění této kapitoly do horního zákoníku mělo za cíl zavedení, do neobyčejně rychle se rozvíjejícího odvětví hornické výroby, nového procesního práva, které již tehdy nabývalo univerzálního postavení u světských soudů v zemích západní a jižní Evropy. Nové procesní právo lépe vyhovovalo potřebám pružného a rychlého rozhodování v hornické oblasti vznikajících majetkoprávních i jiných dalších sporů.¹⁷¹

Ve čtvrté knize se setkáváme v podstatě jen s ustanoveními římskokanonického práva, která nám v podstatě představují nejstarší formální recepci tohoto práva u nás. Procesní právo obsahuje zásadu dispoziční, ústnosti, unifikací žalob. Obyčejové právo v podobě božích soudů – ordálů zde nenalezneme.¹⁷²

Čtvrtá kniha obsahovala dva druhy řízení před horním soudem. Jednak se jednalo o řízení řádné – iudicium ordinarium, nebo řízení mimořádné – iudicium extraordinarium.¹⁷³ Rozdíl závisel jednak na způsobu zahájení, a jednak na postupu řízení.

Řízení řádné bylo zahajováno ze strany soudce slavnostním způsobem: „...súdce sedě na saudné stolici ve čtyrech laviciech sbera přísězné některé i jiné, na něžto příslušie, týž saud súditi chtě, obyčejem zvyklým zahájiti káže, tiemto obyčejem: Tiežet' slavně od přísěžných, muož-li ten den a tu hodinu slušně na saudě seděti; a přísěžní usúdie s potazem, že den i hodina jsú hodné k seděnie na saudě, protože ani den sváteční, ani hodina pozdnie; nebo súdce pro poctivost Boží mají čas sváteční ctíti, a také před nočními tmami saud dokonati, protože hodnost temnosti zlé lidi k přestúpenie činí hotovějšie.“¹⁷⁴

U mimořádného řízení tohoto slavnostního způsobu zahájení řízení nebylo zapotřebí, neboť v mimořádném řízení se rozhodovalo o věcech menšího významu, které nestrpěly odkladu. Např. se jednalo o žaloby havířů, kovářů a jiných dělníků o zadržanou mzdu, spory o

¹⁷¹ BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 151.

¹⁷² JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 35.

¹⁷³ Kniha IV., kap. IV., IRM.

¹⁷⁴ Kniha IV., kap. IV., § 4, IRM.

čerpání vody nebo rozdělení mezí.¹⁷⁵ Mimořádné řízení se provádělo stručně a rychle. Soudce v tomto řízení mohl ale požadovat v případě potřeby od stran přísahu pravdomluvnosti.

Přísaha obou stran se však vyžadovala jednoznačně v řádném řízení. Straně, která by nechtěla vykonat přísahu, ze strany zákoníku hrozila pokuta.¹⁷⁶ Přísaha se vykonávala dotekem na kříž: „...na němž má býti přísaháno, přítomně v tu hodinu poctivě v saudu bylo položeno, aby všickni nepamětliví spasenie svého pravý saud mysléce podvrátiti, jeho tak hroznú přítomností byli přestrašeni, zdravě úmyslem šetříce a přemietajíce, kterak těžké jest tělu i duši věčnú rozhněvati Velebnost.“¹⁷⁷

Po přísaze následovalo dokazování, které dle horního zákoníku se provádělo pomocí svědků, listin, přísahy, privilegia a právní domněnky¹⁷⁸ neboli presumce. Zákoník stanovil, kdo jako svědek nemohl před soudem vystupovat.¹⁷⁹ Jednak se jednalo o služebníky „kteřížto nám slúžie dobrovolně a s dobrú věrú“.¹⁸⁰ Dále se jednalo o ženy: „Žena pak proto odehnána bývá od svědecstvie, neb lehkého jest úmysla a neustavičná, a v svědciech potřebná jest veliká ustavičnost, protožť nemá býti mezi svědky muže vmiešena.“ Svědky nemohli být také nedospělci. Za nedospělce považoval horní zákoník muže mladší 14 let: „...kteříž ještě čtrnácti let nemají... Dospělých let jsú ti samcové, kteříž mají čtrnácte let...“ V řízení před soudem za svědka nemohli vystupovat duševně choří. Zákoník stanovil, že „Blázen pak proto se odhánie od svědecstvie, že smysla nemá, aniž muož rozeznati pravdy, ani které věci rozumně řediti. Mezi další osoby, které nemohly před soudem svědčit, byly osoby, které měly špatnou pověst a osoby podezřelé. Svědčit nemohli také nevěřící. Dle zákoníku za nevěřící byli považováni „Židé, Saracenové a kacieři, i všickni jiní viery křesťanské zapierající.“ Z druhé strany ustanovení horního zákoníku umožňovala svědčit osobám, které podléhaly cizímu právu,¹⁸¹ zejména zahraničním kverkům.¹⁸²

¹⁷⁵ Viz Kniha IV., kap. V., IRM.

¹⁷⁶ Kniha IV., kap. IX., IRM.

¹⁷⁷ Kniha IV., kap. IX., § 5, IRM.

¹⁷⁸ V zákoníku byla tak zakotvena zásada presumce . „O smělosti, které mají domněny býti pravé.“ Kniha IV., kap. XVI., IRM.

¹⁷⁹ Kniha IV., kap. XII., IRM.

¹⁸⁰ Nešlo však o všechny služebníky. Zákon stanovil, že „kteřížto nejsú vlastní, ale sluhy slovú od slúženie, a tit mohú svědecstvie vydávati.“

¹⁸¹ Kniha IV., kap. XIII., IRM.

¹⁸² BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978, s. 188.

Soud rozhodoval nálezem,¹⁸³ který mohl být mezitímní, nebo konečný. Mezitímní nález byl vynášen od počátku do konce pře o nahodilých otázkách, jako např. o připuštění důkazu nebo o odkladu řízení. Konečným rozsudkem se rozhodovalo o hlavní otázce sporu, a to buď odsouzením, nebo osvobozením žalovaného. Nálezy či rozsudky jak mezitímní tak konečné vynášeli přísežní, jejich realizaci v praxi zajišťovali soudci.¹⁸⁴ Dle zákoníku se mohl odsouzený odvolat.¹⁸⁵ O odvolání rozhodoval sám král, nebo ten ke komu bylo odvolání podáno.

Tímto soudním řádem obsaženým ve čtvrté knize horního zákoníku došlo k zavedení do praxe univerzálního a moderního způsobu řízení, který vyhovoval nárokům jak domácích, tak i zahraničních báňských podnikatelů.

V případě celého zákoníku šlo o nejstarší kodifikaci zvykového a psaného horního práva vzniklého v Evropě. Zákoník ale nepostihl veškerou rozsáhlou báňskopravní a montánní problematiku. Z tohoto důvodu vedle něj zůstala v platnosti celá řada norem staršího i novějšího zvykového práva, které se uplatňovaly v oblastech zákoníkem neregulovaných, na což upozorňuje řada ustanovení samotného horního zákoníku. Jinak ale zákoník po právní stránce patřil mezi nejdokonalejší normy českého i evropského středověkého horního práva a měl bezesporu vliv i na vývoj horního zákonodárství v řadě evropských států, jako bylo Slovensko, Polsko, Německo či Španělsko. Horní zákoník v českých zemích platil až do roku 1854, kdy císař František Josef I. vydal patentem č. 146/1854 ř.z. Obecný horní zákon, který sjednotil rozdílnou právní úpravu hornictví v korunních zemích habsburské monarchie.¹⁸⁶

4.2. Horní právo za vlády Jana Lucemburského

Roku 1329 udělil král Jan Lucemburský horníkům Kutné Hory všeobecné „Privilegium de non evocando“, které stanovilo, že měli být souzeni vlastním horním soudem. Tímto privilegiem horníky osvobodil od všech daní na jejich statech ve městě i okolí.¹⁸⁷

¹⁸³ Kniha IV., kap. XVIII., IRM.

¹⁸⁴ Kniha IV., kap. XVIII., § 4, IRM.

¹⁸⁵ Kniha IV., kap. XX., IRM.

¹⁸⁶ JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 35-36.

¹⁸⁷ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien*. Band. I. Wien: Gedruckt und im Verlage bei J.P.Sollinger, 1832, s. 119.

V období vlády krále Jana Lucemburského město Kutná Hora se stále více rozšiřovalo na pozemcích sedleckého kláštera a církevní kapituly, přičemž obě strany provozovaly dolování na svých pozemcích a dostávaly se do vleklého sporu o hranice své působnosti. Je patrné, že hornictví v tomto období bylo provozováno velmi výrazně. Sám Jan Lucemburský aby udržel dolování na pozemcích sedleckého kláštera, se po napadení kláštera jistým Pavlem z Nebovid spojil s Markvartem Schikem, aby jak dědičné šachty v Hořanech, tak i důlní podíly kláštera, měšťanské podíly u lázní a šachty na Grelenortu, Pikneru, Merbotu a weikmannsdorfu ochránil, že udělil klášteru opatský důlní podíl na Špičáku.¹⁸⁸ Za vlády krále Jana Lucemburského začaly být v Kutné Hoře raženy první zlaté mince v podobě florentinských gigliatů.

4.3. Horní právo za vlády Karla IV.

Za vlády Karla IV., i když kronikáři hovoří o bohatých výtěžcích dolů, máme velmi málo dokladů o dolování vůbec a o Kutné Hoře zvláště, pokud pomineme potvrzení starších privilegií, která obdržela všechna hornická města při každé změně panovníka, když o ně neprodleně požádala.

K nejdůležitější listině, kterou Karel IV. potvrdil městu Kutná Hora, náležela listina ze dne 13. prosince 1371, podle které městu byl povolen volný prodej jeho statků komukoliv, s výjimkou duchovenstva, a volné dědictví jmění také mimo přímou posloupnost dědiců.¹⁸⁹

Karel IV. se jinak ale zabýval i myšlenkou, kterou se pokusil realizovat později ve Zlaté bule, podřídít královskému právu i neušlechtilé kovy. Např. již 3. května 1350 udělil tepelskému klášteru horní výsadu zřídit na železorudných dolech u Hroznětína hamr a nízkou šachtovou pec. Jedná se o první propůjčku na hamr, která je nám známa z listin.¹⁹⁰

Udělení této výsady na neušlechtilý kov a těžarstvo lze považovat za novinku, proto také dohled nebyl svěřen hornímu úřadu, ale krajskému úřadu v Lokti – loketskému

¹⁸⁸ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 75-76.

¹⁸⁹ Tato svoboda byla potvrzena i jeho synem Václavem IV. a přesněji určena: „Jestliže nejsou přímí dědicové ve vzestupné či sestupné linii, ani nepřímí, propadá dědictví, jestliže se majetek nalézá mimo městských hranic, královské komoře. Co se však týká jiných statků, domů, zahrad, důlních podílů, movitého a nemovitého majetku uvnitř města Kutné Hory a kam až sahá jeho území, připadají přísežným města, aby je používali k obecnímu prospěchu.“ Text převzat z STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 77.

¹⁹⁰ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 462.

purkrabímu. Ve Zlaté bule bylo pak stanoveno v § IX., že čeští králové, podobně jako všichni duchovní a světští kurfiřti, jsou držitelé všeho zlata, stříbrných, měděných, cínových, olověných a železných rud a soli se všemi právy a výsadami.

Za vlády Karla IV. byl vypracován nový mincovní řád. Královskému mincmistrovi bylo tímto řádem nařízeno přidávat ke sto hřivnám čistého stříbra 12 lotů mědi a z jedné hřivny vyrazit 70 grošů. Každý groš musel mít hodnotu 12 haléřů, a haléř se nesměl mincovat v nižší hodnotě, aby se nepřijímalo více haléřů za jeden groš. Z tohoto důvodu se měli ustanovit dva pruběři (vardajnovi), kteří měli přezkušovat vyražené mince a nesměli přijímat žádnou minci, dokud se nepřesvědčili, že jak groše, tak haléře byly zmincovány v souladu s tímto mincovním řádem. První pruběř byl jmenován králem, druhý ze strany stavů. Pruběři museli skládat králi a stavům přísahu. V případě, kdyby se do oběhu dostaly groše nebo haléře v nižší hodnotě, byli pruběři za přítomnosti krále a stavů před soud, a pokud byli shledáni vinnými, byli potrestáni smrtí. Páni, kteří zasedali u soudu, měli být vybaveni mincí s ověřenou stříží a zrnem, aby sami mohli přezkoušet pravost mincí.¹⁹¹

4.4. Horní právo za vlády Václava IV.

Po smrti Karla IV. nastoupil na trůn Václav IV. V případě horního práva k nejdůležitějším listinám za jeho vlády náležela listina z roku 1392, ve které bylo stanoveno, že nikdo nebyl oprávněn zmocnit se hornické osoby nebo jejího poddaného nebo jeho majetku, zbavit jej nebo si na to přisvojit zástavní právo, aniž by se předtím ohlásil u mincmistra v Kutné Hoře, o toto potvrzení požádal a obdržel je. Tento předpis Václava IV. byl významný i z toho důvodu, že mincmistr, který musel řešit všechny podobné spory, měl stálé sídlo v Kutné Hoře,¹⁹² a poprvé zde vystupuje ve vrcholné funkci všech dolů v celé zemi. Toto nařízení bylo roku 1454 potvrzeno i králem Ladislavem a zaneseno do lenních a zemských desek.¹⁹³

4.5. Horní právo za vlády Zikmunda Lucemburského

Za husitského hnutí dochází k dobytí a vypálení Kutné Hory a ke zpusťování dolů. Po skončení husitských válek se král a císař Zikmund snaží o znovupozdvižení zpusťovaných dolů na Kutnohorskú. Listinou z roku 1437 se snažil zavést určitý druh amnestie a nový zákonný

¹⁹¹ Tamtéž, s. 464.

¹⁹² STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 78.

¹⁹³ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 465.

regulativ. Starým havířům byla stanovena roční lhůta k návratu, teprve po této lhůtě mohl být opuštěný majetek zabaven v obecný prospěch města. Tam kde okupovali noví havíři majetek starších, mělo dojít ke smírnému urovnání, a tam kde toho nemohlo být dosaženo, měl rozhodnout mincmistr pomocí práva. V případě bohoslužeb měli lidé dodržovat kompakťata, starší příslušníci havířského cechu – katolíci, si měli ponechat kostel sv. Barbory s jeho duchovními, mladším horníkům – utrakvistům, měl náležet kostel sv. Jakuba s jeho duchovními. Duchovenstvu bylo uloženo, aby nevyvolávaly rŕznice, nýbrŕ bojovalo proti neřestem a nabádaly k jednotě. Všechny dluhy ve městě, které vznikly za husitského období, měly být amortizovány a zahlazeny. Všechn majetek, který dříve patřil kostelům a špitálům, měl být současnými majiteli okamžitě navrácen.¹⁹⁴

4.6. Horní právo za vlády Ladislava Pohrobka

Po smrti krále Zikmunda a Albrechta II. Habsburského roku 1453 nastoupil na trůn Ladislav Pohrobek, který se začal zabývat kutnohorskými doly. Roku 1453 potvrdil listinu krále Václava IV. a listinu císaře Zikmunda z roku 1437. K této listině bylo připojeno ještě narovnání, které uzavřeli staří a noví horníci za předsednictví kutnohorského mincmistra Jana z Lomnice.

V narovnání bylo stanoveno, že pokud starší horníci by náležitě prokázali majetkový stav podle kutnohorských práv, pak měly být majetky oceněny levně. U domů, které od smrti císaře Zikmunda nebyly opraveny, mělo být na vůli současného majitele, zda uhradí polovinu odhadní ceny, nebo naopak jí bude požadovat s tím, že dům vrátí. U prokazatelně opravených domů si mohl současný majitel vybrat, zda dům vrátí, pokud by přijal dvě třetiny odhadní ceny, nebo zda zaplatí jednu třetinu. Totéŕ platilo i o dalších nemovitostech – mlýnech, které taktěŕ byly znovu opraveny. Za pole, vinice a louky, které byly koupeny nebo zdarma získány, náležely starším majitelům dva díly odhadní ceny ze tří, nebo při vrácení současnému držiteli jeden díl ze tří. Narovnáním byly také stanoveny lhůty k zaplacení. Jedna třetina měla být uhrazena ihned, druhá po šesti měsících a třetí po stejném období, aby do jednoho roku bylo vše uhrazeno.¹⁹⁵

Král Ladislav za své vlády roku 1457 potvrdil dále ještě listinu krále Václava II. z roku 1297, ve které byla městu Brnu udělena právní působnost na doly v okruhu šesti mil, a rozšířil

¹⁹⁴ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 81.

¹⁹⁴ Tamtéŕ, s. 78.

¹⁹⁵ Urkundenbuch, č. 80.

ji také na nově odkryté měděné doly u Rosic a Oslavan:¹⁹⁶ „...Item in septimána proxima post diem cinerum nos expedient in mille CCL. Marcis argenti; item in festo pontecosten nos similiter expedient in mille CC et L marcis argenti; item tantumdem videlicet MCCL marcas argenti nobis dabunt in tali festo.“

4.7. Horní právo za vlády Jiřího z Poděbrad

Po krátkém vládnutí Ladislava Pohrobka nastoupil na trůn Jiří z Poděbrad. Ten již jako zemský místodržící se podrobně seznámil s poměry a hodnotou kutnohorských dolů. Roku 1459 potvrdil Jiří z Poděbrad privilegia městu Kutná Hora. Též přenechal místo soudce, kdy tuto funkci přenechal tehdy Karel IV. jistému Enderleinovi za 600 kop pražských grošů.¹⁹⁷ Zároveň Jiří z Poděbrad potvrdil privilegia razičům mincí v Kutné Hoře, a navíc je rozšířil o to, že do budoucna měli mít dědické právo na místa mincovníků.¹⁹⁸

Jiří z Poděbrad v listině z roku 1467 zbavil Kutnohorské povinnosti odvolávat se do Jihlavy a tuto apelaci převedl na panovníka nebo jeho nejvyššího mincmistra.¹⁹⁹ V listině se výslovně hovoří: „Protože je správné vyznamenávat věrné poddané a neposlušné kárat či pokořovat, osvobozuji město Kutnou Horu od všech odvolání do města Jihlavy, a to jak v městských tak v horních sporech. Kdyby však někdo nebyl spokojen s rozhodnutím kutnohorského přísežného soudu, dávám mu na vůli odvolat se po složení 15 kop grošů u tohoto soudu ke králi; o těchto odvoláních rozhodne král nebo mincmistr, kterého tím pověřím, a toto rozhodnutí je konečné.“²⁰⁰

Za Jiřího z Poděbrad byl roku 1469 vydán mincovní a finanční řád,²⁰¹ který vlastně představoval měnovou reformu. V tomto předpisu se přikazovalo, že se mají razit dobré stříbrné groše, feniky a haléře. 24 grošů se mělo rovnat jednomu uherskému zlatému a podobně to platilo i pro feniky a haléře. V groších, fenicích a haléřích měl být stejný obsah stříbra jako za krále Václava.

¹⁹⁶ Urkundenbuch, č. 43.

¹⁹⁷ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 83-84.

¹⁹⁸ Toto dědické právo bylo odstraněno až Ferdinandem I.

¹⁹⁹ Urkundenbuch, č. 84.

²⁰⁰ Urkundenbuch, č. 84.

²⁰¹ V případě tohoto patentu vycházím z STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 472-477.

Vedle královského vardajna (prubéře) měl být ustaven stavy další vardajn. Oba měli za povinnost odebírat vzorky z každé huti a uchovávat je zapečetěné, aby je pak mohli každé čtvrtletí předložit pro kontrolu.

Dále zde bylo stanoveno, že rýnský zlatý měl ve stříbrných groších platit o jednu čtvrtinu méně než uherský zlatý, tj. 18 grošů a v přepočtu příslušný počet feniků a haléřů.

V Praze, Kutné Hoře a dalších městech měly být výměnné ústavy vybaveny dostatečným množstvím nových mincí, kde se měly vyměňovat zlaté za groše a feniky po úhradě obvyklého poplatku.

V případě dluhů a dlužníků, měli páni, rytíři a města vyslat své zástupce, kteří se měli domluvit jak postupovat. Bylo stanoveno, že pokud v dlužní listině či úpisu nebyla výslovně jmenována mince, měl se dluh pojímat v groších a fenicích a postupovat následujícím způsobem: „Především bude vysláno několik osob z panského a rytířského stavu a z měst, aby se pravdivě zjistilo, v jaké hodnotě od doby, kdy se dostaly do oběhu nové mince místo ‚černých‘ feniků, obíhaly v jednotlivých pololetích v Kutné Hoře uherské a rýnské zlaté (Goldgulden), a to budiž sepsáno u zemských desek nebo na pražském hradě. Jestliže by nyní nechtěl dlužník zaplatit nebo věřitel se začal domáhat splátky, má se zjistit datum dlužního úpisu nebo půjčky bez úpisu, ale na zástavu, a u zemských desek nebo na pražském hradě vyšetřit, v jakém kurzu tehdy zlatý (Goldgulden) byl; a podle hodnoty, kterou měl v pololetí, kdy dluh vznikl, uherský nebo rýnský zlatý, výši dluhu přepočíst. Dlužník necht' potom zaplatí podle tohoto přepočtu ve zlatých (Goldgulden) nebo v nových mincích, přepočtených na 24 grošů za jeden uherský a 18 grošů za jeden rýnský zlatý.“

Dále v předpisu bylo uvedeno, že od doby, kdy vstoupí do oběhu nová mince, měly v ní být spláceny všechny poplatky, důchody a mýta. Osoby, které půjčovaly peníze na úroky, měly tyto úroky dostat podle předešlého způsobu. Při prodejkách a koupích a při platbách poddaných pánům se měly přijímat, pokud nebyly v dostatečném množství nové mince, 14 starých feniků za jeden nový groš, obsahující správné množství stříbra, což měli přezkoušet pověřené osoby.

Byl zakázán vývoz stříbra ze země bez povolení. Penězokazectví mělo být trestáno smrtí. Příslušníci panského a rytířského stavu mohli vykupovat stříbro pro vlastní potřebu, avšak dále ho již nesměli prodávat.

Do oběhu se nesmělo dostávat žádné jiné stříbro než v nových mincích. Hodnota starších byla stanovena 14 feniků za jeden groš, nové groše saského vévody platí 12 feniků, mince s meči 6 feniků, pokud měly zachovanou dobrou stříž a zrno. Vardajni měli každé čtvrtletí navštěvovat města, kde se nejvíce vyskytovaly v oběhu míšeňské groše, a část z nich ověřovat tavením, zda svým obsahem odpovídaly šesti fenikům. Pokud tomu tak nebylo, měli povinnost to oznámit, aby se mohlo provést potřebné opatření. V českém království se nesměly přijímat žádné jiné groše.

Dále bylo stanoveno, že kde byla půjčka stanovena ve zlatých, mohl ji dlužník ve stejném počtu vrátit a věřitel je musel přijmout. Jestliže dlužník složil peníze nebo je měl připravené, ale věřitel je odmítal přijmout s ohledem na změnu mincí, mělo dojít k vyhodnocení podle data úpisu a podle hodnoty zlatého v té době, jak tomu bylo stanoveno u dlužních úpisů, a dlužník měl splácet dluh podle této hodnoty ve zlatých nebo v nových mincích na základě evalvace, pokud neměl dostatek zlatých.

V závěru tohoto mincovního řádu byly stanoveny tresty proti penězokazcům a zakázány cizí zhořelecké mince a adlerské feniky.

Král Jiří z Poděbrad za své vlády roku 1459 udělil i horní výsadu Mikuláši z Lobkovic, otci i synovi, na dobývání zlata a stříbra v okruhu tří mil od rodového sídla Hasištejna se všemi právy, jaké měl kutnohorský mincmistr, a to na doživotí i s osvobozením od královské urbury. Horní výsady se udělovaly většinou na doživotí, někdy na více osob nebo více generací. Vždy se promíjela urbura. Udělování horních výsad směřovalo k podpoře vyhledávání nových rud, aby se později po nálezích rud uplatnila královská práva při výměně stříbra a po několika letech odkladu i na urburu, byla-li těžba úspěšná. Udělením horní výsady se získalo právo vydávat podobné výsady těžařům akutěrům, zařídit a spravovat jejich doly podle platných zákonů a vydávat pro ně horní řády.

4.8. Horní právo za vlády Vladislava II. Jagelonského

Po převzetí trůnu Vladislavem II. Jagellonským došlo k potvrzení privilegií všech horních měst.²⁰² Tak tomu bylo i v případě Kutné Hory. Roku 1482 navíc Vladislav II. potvrdil

²⁰² Potvrzení starších hornických svobod králem Vladislavem II. z 20. ledna 1507. Text tohoto potvrzení např. in JANGL, L. *České horní právo. České horní zákony*. Příbram 1977, s. 38.

Kutné Hoře exekutivní právo,²⁰³ dle kterého všichni povozníci, kteří jezdili se zbožím z Čáslavi do Kolína či naopak, museli jezdit přes kutnou horu, a tam pod trestem konfiskace toto zboží nabízet ke koupi.²⁰⁴

Roku 1486 vydal nařízení pro kutnohorské doly. Jednalo se o předpis, který byl zaměřen proti panujícím zlořádům, a to na opakovanou prosbu kutnohorských těžařů a havířů. Toto nařízení se vztahovalo zejména na podvody při prodeji vzácných rudních vzorků a rudniny výkupčími rudy, na opomenutí při vyúčtování, na rozdělení směn dělníků.²⁰⁵

V nařízení je stanoven postup při výkupu rudy, který měl probíhat vždy za přítomnosti urburěře, hofmistra a několika těžařů. Vybrané kusy rudy a hromady rudy měly být rozloženy na stole. Byly zakázány pokoutní prodeje a předepsány způsoby placení. Dále se zde nachází ustanovení týkající se hutnictví, především tavení. Pod přísnými tresty byl zakázán vývoz stříbra. Každému bylo povoleno zadržet „podloudníka“, zabavit stříbro nebo rudu, z čehož si mohl ponechat polovinu. Druhá zabavená část náležela panovníkovi. Zadržaná osoba propadla pak královské milosti či nemilosti. Těžařům bylo uloženo dobývat v hlubinách, a pokud by na to nestačili, mělo jim být pomoheno finanční královskou pomocí.²⁰⁶

V závěru tohoto nařízení bylo stanoveno: „Protože jsme provedli s vašimi radami a souhlasem již tolik opatření a přece nebyla splněna, přikazujeme proto našemu mincmistru, přísežným, hofmistru, urburěři a dalším úředníkům, aby pilně nad všemi dozírali, že bude splněno bez přestoupení jakékoliv předpisu pod hrozbou trestu“²⁰⁷

Jelikož k podvodům docházelo nadále, roku 1492 vydal mincovním úředníkům nařízení, ve kterém se pravilo: „Dověděli jsme se od pána z Roupova, který cestoval přes Kutnou horu, že královská instrukce není dodržována a že se tam vloudily nepořádky, které jsou škodlivé jak králi, tak důlnímu podnikání, zvláště, že některé své stříbro taví a přepalují potají, čímž vzniká nemalá škoda. Je tedy třeba takové tajné přepalování stříbra u zlatníků,

²⁰³ Toto právo získala Kutná Hora za vlády Václava IV. roku 1394.

²⁰⁴ STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 85.

²⁰⁵ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 479 an.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 480.

²⁰⁷ Urkundenbuch, č. 88.

kupců nebo Židů zakázat pod trestem smrti a kdyby se něco takového stalo, má být postupováno podle přísnosti zákonů.²⁰⁸

K výše uvedenému nařízení byl roku 1494 na zemském sněmu za přítomnosti krále přijat dodatek, v jehož úvodní části se pravilo: „Dopis Vašeho Veličenstva (z roku 1486) musí vzít každý na zřetel a zvláště musí být přítomen královský šafář při výkupech (rudy na dolech v Kutné hoře a na Kaňku). Hormistři, hutníci, štajgéři, horní písaři, anklopěři se mají vzít pod přísahu, že budou postupovat podle zákonů. Vynášení kusů rudy při fárání je havířům zakázáno; vše, čím nás nebe obdařilo, se má dostat na výkupní stůl.“²⁰⁹

Dodatek byl zostřen a rozšířen zejména proti nesprávnému postupu hutníků, kteří měli dva až tři pomocníky. Nikdo od této chvíle nesměl mít více jak jednoho pomocníka a toho měli vyplácet jako kdysi v hotovosti, nesměli nechat pomocníka se podílet na prodeji rudy a rovněž nemělo být trpěno pod trestem smrti tajné tavení stříbra nebo jeho prodej. S největší pravděpodobností se tak stalo jako důsledek vyšetřování komise, která byla vyslaná králem a pány stavu do Kutné Hory, podle listu krále, ve kterém děkuje pánům Petru z Rožmberka, Vilému z Pernštejna, Jindřichu z Jindřichova Hradce, Puctovi z Rýznburku, Jiřímu Berkovi z Dubé a Albrechtovi z Leskovce, že urovnali sváry v Kutné Hoře.²¹⁰

Dodatkem byla rozšířena pravomoc a povinnost hormistra, které od této chvíle směl rudu v hromádkách nebo kusech kupovat pouze na stole a chovat se podle platných předpisů. Měl dohlížet na správné hospodaření při výkupu rudy a současně dle dodatku byl rudokupcem. Další povinnosti byly stanoveny pro úředníky, kteří měli dohlížet na rudokupce, aby nehromadili příliš velké zásoby rudy a nebrzdili výkup. Obyvatelé Kutné Hory se nesměli podrobit jiné vrchnosti než králi a pro něho měli vykonávat náležité povinnosti.²¹¹

Ten kdo by vědomě kupoval či vykupoval kradenou rudu, měl být potrestán na těle i jmění. Kdo by dodával stříbrnou rudu jinam než do královské mincovny, měl být bez ohledu na osobu postižen podle královského nařízení. Měď, která byla dodávána do hutí, měla být trhána, a pokud by byly tabule příliš velké, měly být roztlučeny na náklady vlastníka.²¹²

²⁰⁸ Text citován z STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 88.

²⁰⁹ Urkundenbuch, č. 89.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Tamtéž.

Dle dodatku k nařízení nikdo nesměl mít ve svém domě tavící pece, nýbrž viditelné v dílnách. Ten kdo by porušil toto ustanovení, měl být potrestán na těle i jmění. Kdo by měl pochybnosti, zda královský nebo zemský pruděř odebral správný vzorek a chtěl by provést kontrolní zkoušku, měl k tomu možnost v královské mincovně.²¹³

Vladislav II. Jagelonský byl velmi příznivě nakloněn Kutné Hoře. Často zde pobýval a vydával zákony ve prospěch horníků. Např. roku 1491 udělil Vladislav II. městu Kutná Hora výsadu, že mohlo zmincovat pro sebe tisíc hřiven vlastního stříbra v královské mincovně, avšak za podmínky, že to mělo být jinde vykoupené stříbro, a o tomto nákupu musel být informován nejvyšší mincmistr. Nebo např. listinou z roku 1493 potvrdil městu vodovod ze vsi Bylany, či roku 1501 osvobodil Kutnou Horu od vojenské služby, od placení berní, potvrdil první pořadí města hned za Prahou a zprostil od povinné účasti na zemských sněmech vyjma těch, na kterých se volil panovník.²¹⁴

Vladislav II. Jagelonský se pokoušel pozdvihnout hornictví zejména také i udělováním horních výsad.²¹⁵ Např. v listině pro hraběte Oldřicha z Hrádku nejen všech starších horních a mincovních práv, ale je zde dokonce výslovně zdůrazněno, že hrabě, jeho dědici a potomci ve hrabství Kladsko vyhledávat a dolovat cokoliv, ať je to zlato, stříbro, měď, olovo, železo aj. Dle listiny mohli využívat výtěžek se všemi vrchnostenskými právy, desátkem a výměnou bez obav a překážek ze strany krále, jeho dědiců a potomků.²¹⁶

V listině vévodovi ze Zhořelce z roku 1505, která se týkala obnovení zlatých dolů, povolil zřizování dolů, dolování, propůjčování jam, štol, dolů, kutacích jam a ze všeho odebírat urburu podle hornických zvyklostí, ať se jednalo o jakoukoliv rudu, zlato, stříbro, měď, cín, rtuť, železo a jiných kovů, vybudování hutí, pražiren, rýžovišť, mlýnic na rudy nebo jiných nutných zařízení pro hornictví, jiným je propůjčovat, tavit v nich atd. Tuto výsadu udělil Vladislav II. Jagelonský vévodovi, jeho dědicům a přímým potomkům na 15 let od nalezení a založení dolů a zároveň stanovil, že mu po tuto uvedenou dobu nemusel odvádět žádnou urburu.²¹⁷

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 481-482.

²¹⁵ V případě jednotlivých udělených výsad vycházím a cituji z přeloženého textu listin STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 483-486.

²¹⁶ Urkundenbuch, č. 92.

²¹⁷ Urkundenbuch, č. 93.

Roku 1511 udělil Vladislav II. horní výsadu vévodovi z Münsterbergu na vyhledávání soli v Čechách a zemích, které Čechám náležely, na výstavbu solivarů a používání kamenné soli. Roku 1515 nechal vyhotovit listinu hrabatům Oldřichovi, Jindřichovi a Juliovi z Hrádku, která je opravňovala volně zacházet s horním desátkem ze všech kovů, soli a kamene v kladském hrabství a Machlandu.²¹⁸

Jak bylo výše nastíněno, horní výsadu udělovala kromě panovníka i šlechta. Tak tomu bylo např. právě za vlády Vladislava II., kdy roku 1489 udělil Ctibor z Cimburku, majitel panství Rabštejn na Moravě, horní výsadu (propůjčku) těžařům z Jihlavy na svůj důl Hauenštejn a uzavřel s nimi následující smlouvu:²¹⁹

1. „Uděljuje se jim lhůta (fristunk) na všechny kovy na hauenštejnském dole s čtyřletým osvobozením od urbury.
2. Pro jámy, hutě a tavení bude jim zdarma dodáváno dřevo a milíře.
3. Své podíly na dole mohou podle horního práva prodat a rovněž vydobýt kov; bude-li však potřebovat stříbro majitel pozemku, jsou těžaři zavázáni mu je dodat za 6 zl. za jednu hřivnu.
4. Volnost pohybu je přislíbena a rovněž dopřán lov, chytání ptactva a rybolov s výjimkou dvou potoků.
5. Uhlíři dostanou svou vlastní výsadu pálit podle potřeby a bez závazků po tyto čtyři roky uhlí. Kdyby však chtěli po těchto čtyřech letech zřizovat další milíře, musí za každý zaplatit čtyři široké groše. Přiděluje se jim barák pro uschování náradí.
6. Náleží jim pastviště pro dobytek a koně, avšak bez újmy pro usedlíky.
7. Na půl roku se vrchnost zavazuje dodat pracovní oblečení, bude-li o ně požádáno, potom si je musí zjednat sami.

Dále slibuje horní pán, že se přičiní u krále Matyáše uherského, aby ti, kteří se uchýlí před válkou na doly, byli chráněni. Ovšem bez dalších závazků, jestliže se mu této milosti nedostane. Ani po uplynutí čtyř let nemají těžaři doly rušit a opouštět, nýbrž musí postupovat podle horního práva a horních zákonů, usadit se atd.“

Za vlády Vladislava II. došlo také i k povstání kutnohorských havířů roku 1496, kdy se ozbrojení havíři shromáždili poblíž Kaňku, aby hájili své požadavky proti představitelům

²¹⁸ Tato listina byla pak potvrzena Ludvíkem Pohrobkem roku 1523 a Ferdinandem I. roku 1527.

²¹⁹ Urkundenbuch, č. 90.

kutnohorského patriciátu a královských úředníků. Vojenská hotovost kutné Hory, Čáslavi, Kolína a poděbradského královského hejtmána vzbouřence obklíčila, deset jejich mluvčích zajala a ta pak v Poděbradech v srpnu téhož roku nechala popravit.²²⁰ Zásah Vladislava II. situaci dočasně usměrnil, avšak neklid v Kutné Hoře trval a v dalších letech se projevil stávkou hutnických dělníků roku 1513 nebo odporem uhlířského tovaryšstva roku 1521.²²¹

V posledním roce své vlády udělil Vladislav všeobecnou horní výsadu hraběti Šlikovi, kterou pak potvrdil jeho syn Ludvík Jagellonský. Za krátkého panování krále Ludvíka došlo k obnově horního města Jáchymova. Hrabata Šlikové byli u něho ve velké vážnosti, neboť ho podpořili částí svých horníků v boji proti Turkům. Za to panovník také udělil novému městu privilegia města horního.²²²

S rozvojem tohoto revíru stoupala potřeba o úpravu nově vznikajících vlastnických asociálních vztahů. Z tohoto důvodu roku 1518 vydali jáchymovským dolům vlastní horní řád, který se postupem doby rozšířil i do dalších rudních revírů. Roku 1520 byl tento řád potvrzen panovníkem a roku 1525 pak částečně reformován.²²³

Jáchymovský horní řád představoval závaznou dispozici pro řešení právních, provozních a sociálních problémů. Vyjma direktivního principu řízení obsahoval centralizační prvky, které byly tehdejšímu českému právu cizí.²²⁴ Jáchymovský horní řád vycházel nejen z českého práva ale i z práva saského. Saské právo se zde projevilo např. rozlišením mezi těžaři a námezdným dělnictvem, což české horní právo takové rozdělení neznalo. Po vzoru saského práva byla zavedena osmihodinová pracovní doba pod povrchem, na povrchu dvanáctihodinová doba.

Při pracovním úrazu přinesl záruku plné mzdy v době rekonvalescence, a to na dolech s aktivní bilancí po dobu osmi týdnů, na dolech s pasivní bilancí po dobu čtyř týdnů.²²⁵ Poškozeným přiznal nárok na uhrazení léčebných výloh z financí důlního podniku. Vytváření

²²⁰ Blíže KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*. Praha: Orbis, 1967.

²²¹ ADAMOVÁ, K., LOJEK, A., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Velké dějiny země Koruny české. Právo*. Praha: Paseka, 2017, s. 135.

²²² Roku 1520 bylo město povýšeno na svobodné horní město a roku 1545 na královské horní město.

²²³ KADLEC, J. Hornictví v českých zemích. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBZS Ostrava, 1993, s. 9.

²²⁴ MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri s.r.o., 2004, s. 122.

²²⁵ Čl. 105 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

hornických bratrstev ještě přísně nezakazoval, avšak za odpor dělnictva hrozil snížením nebo úplným odebráním mzdy a také propuštěním z práce. Dle jáchymovského horního řádu protestní akce byly považovány za zločin a přísně trestány.²²⁶

4.8.1. Jáchymovský horní řád z roku 1518

Jáchymovský horní řád byl tvořen 106 články.²²⁷ Je zde stanoveno, jak má být obsazen horní úřad v Jáchymově. Horní úřad měl být tvořen jedním horním hejtmanem jedním hormistrem, osmi přísežnými horními znalci, jedním výběřčím desátkou, dvěma hutními účetními, jedním rozdělovačem, jedním kontrolním písařem, jedním horním písařem.²²⁸ U horních úřadů byla řádem stanovena doba pro vyřizování žádostí o propůjčky, k zanášení do knih, k udělování odkladů.²²⁹

Výše uvedení úředníci měli dle řádu celou řadu povinností. Např. hormistr musel pilně dohlížet, aby se ve všech dolech a beze škod dolovalo.²³⁰ Na řádné dolování měli dohlížet i přísežní.²³¹ Kontrolní písař mohl zapisovat důlní podíly jen za přítomnosti prodávajícího a kupujícího.²³² Povinnosti ukládá tento řád dalším osobám pracujících na dolech.

Řádem byla přiznána jurisdikce hornímu městu Jáchymov,²³³ hejtmanovi a hormistrovi bylo zakázáno mít v držení důlní podíl – kuks,²³⁴ hormistrovi byla udělena pravomoc přijímat žádosti o propůjčky a udělovat je.²³⁵

Řád uvádí předepsané horní knihy o lhůtách a berních, o soudních výnosech a smlouvách, o propůjčkách dolových měr atd. K horním knihám měl přístup pouze hormistr a horní písař. Za různé zápisy do horních knih jsou řádem stanoveny poplatky hornímu písaři.²³⁶ Každý pak mohl volně nahlédnout do příslušných knih, aby se mohl podle zápisů zařídit.²³⁷

²²⁶ MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri s.r.o., 2004, s. 123.

²²⁷ Při juristickém rozboru jáchymovského řádu z roku 1518 vycházím z STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 488-505.

²²⁸ Čl. 2 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²²⁹ Čl. 8 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁰ Čl. 29 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³¹ Čl. 30 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³² Čl. 19 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³³ Čl. 3 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁴ Čl. 4 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁵ Čl. 5 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁶ Čl. 12 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁷ Čl. 23 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

Jáchymovský horní řád obsahuje také ustanovení týkající se horního soudu. Horní soud pro sporné záležitosti tvořil soudce – rychtář a radní svobodného horního města Jáchymov.²³⁸ Všechny horní záležitosti se měly předtím přednést hormistrovi a hejtmanovi, kteří strany buď usmířili, nebo se svolením obou stran rozsoudili.

Pokud by ale jedna či obě strany chtěli řešit spor před řádným soudem, předala se věc hornímu soudu. Proti rozsudku horního soudu bylo možné se odvolat k nejvyššímu hornímu pánu podle horního práva.²³⁹ Ve všech horních záležitostech, které nenáležely do působnosti horního soudu, a při kterých bylo třeba vydávat opatření, zákazy a příkazy, byl pověřen hormistr.²⁴⁰ Disciplinární tresty a ukládání pokut na dolech zůstávalo v pravomoci hormistra.²⁴¹ Též soudní činitelé svobodného města Jáchymova mohli v místech, která jinak byla vyhrazena pravomoci hormistra, zatýkat zločince a provinilce.²⁴² Pokud někdo v Jáchymově nebo na okolních dolech někoho zabil, byl mu i v případě urovnání věci zakázán pobyt v Jáchymově a na dolech.²⁴³

Řád obsahoval texty přísah, které museli skládat výběrcí desátků, hormistři, přísežní, rozdělovači, horní a kontrolní písaři, směnmistři, štajgěři, hutní účetní, taviči a odháněči.²⁴⁴

4.8.2. Reformace Jáchymovského horního řádu z roku 1525

Reformaci jáchymovského řádu v roce 1525 bezpochyby vyvolalo povstání nespokojených horníků dne 7. července 1525. Reformací²⁴⁵ se potvrdil horní řád z roku 1518. Čtvrtletní rozdělování se mělo provádět zásadně v hrubých jáchymovských mincích, cizí mince byly zakázány.

Došlo ke změně vyplácení mzdy u dělníků. Po dobu dvou let se měla dělnická mzda vyplácet jedním dílem v hrubých jáchymovských mincích a dvěma díly v českých bílých

²³⁸ Čl. 97 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²³⁹ Čl. 98 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴⁰ Čl. 100 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴¹ Čl. 101 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴² Čl. 102 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴³ Čl. 103 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴⁴ Čl. 106 jáchymovského horního řádu z roku 1518.

²⁴⁵ Níže v textu uvádím pouze dodatky k hornímu řádu, na kterých se dohodli komisaři obou stran. Vycházím z STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 505-510.

fenicích. Po dvou letech měla být vyplácena polovina v hrubých mincích a polovina v bílých fenicích.

Reformací se zejména potvrzovaly články 64 až 80 horního řádu, které se týkaly tavení stříbra. Prodej stříbra v hutích byl zakázán. Veškeré stříbro muselo se odevzdávat panstvu, které ho mělo zaplatit a zaznamenat z kterého dolu bylo dodáno. Stříbro, které bylo odevzdáváno na desátek, muselo být váženo za přítomnosti dodávajícího směnmistra ve studeném stavu.

Aby se zabránilo podvodům v prodeji železa, nesměl dle reformace žádný kupec přijímat a ukládat železo, pokud b předtím nebylo zváženo přísežným vážným na městské váze k tomu určené. Za dvě odvážení železa měl kupec i prodávající zaplatit jeden fenik. Také směnmistři a ostatní museli kupovat železo za správné ceny, zaručené vážením na řádných váhách a za jejich přítomnosti. Podobně se tak mělo postupovat s obchodem loje.

Došlo k zavedení celé řady povinností pro jednotlivé osoby a zákazů. Např. hormistru bylo zakázáno prodávat šachetní boudy a jiné stavby, dokud nebyly alespoň šest měsíců volné. Hormistr nesměl si brát pro sebe vzorky rudy. Hormistři a přísežní nesměli žádat za svou práci víc, než bylo předepsáno. Pokuty a tresty měli ukládat podle panského nařízení, pod hrozbou vyhnání ze služby.

Směnmistr a štajgěři mohli mít pouze jednoho učedníka. Bylo zakázáno nutit dělníky odebírat stravu a pivo. Pokud by směnmistr započítal do desátku více hutních nákladů, než jeho důl spotřeboval, měl být odvolán a nikdy více již nemohl tuto funkci zastávat. Nikdo nesměl být nucen k obdarování směnmistra a štajgěře. V případě, kdyby k tomu došlo dobrovolně, nesměl dar převyšovat tři zlaté.

Jelikož za vzpoury horníků došlo ke zničení všech knih, museli osedlí i ostatní na vyzvání panstva znovu zapsat do registrů městských čtvrtí a osobně se zavázat hraběti Šlikovi a jeho bratrům k náležitému plnění povinností a radnímu. Tento slib poslušnosti se prováděl na základě přísahy podáním ruky.

4.9. Horní právo za vlády Ferdinanda I.

Dalším panovníkem, který výrazně zasáhl do vývoje horního práva (nejen) v Kutné Hoře, byl Ferdinand I. V případě Kutné Hory začal připravovat reformy pro Kutnou Horu. Jeho

instrukce ze dne 25. března 1527 jasně dokládá, jak přesně znal všechny poměry a nedostatky a jak vážně se snažil o to, aby zavedl nový pořádek.²⁴⁶

Dne 25. března 1527 jmenoval Jana z Vartenberka, Sebastiána z Vajmíle na Chomutově, Jindřicha Hložka ze Žampachu, Volfa Falknera na Kynšperku a Jana Zoltára komorními rady a určil je jako vyšetřovací komisaře kutnohorských dolů. Tato vyšetřovací komise pak podala zprávu o nálezů 17. srpna 1530.²⁴⁷ Již 24. dubna 1530 byla vydána instrukce české komoře, jak se má chovat při propůjčování důlních lhůt pozemkovým vrchnostem, a 28. září 1532 Ferdinand I. jí poslal důvěrný dopis pro město Kutná Hora, aby se podrobila všem reformám, které byly nařízeny královskou dvorskou komorou a měly být prováděny báňským hejtmanem panem z Gendorfu.²⁴⁸

Pozornost Ferdinanda I. nebyla jen zaměřena na důlní činnost, a problematiku s ní související, v Kutné hoře, ale v hornictví obecně. Jeho snahou bylo posílení postavení státu při řízení hornické činnosti. V případě těžby se soustředil i na těžbu uhlí, neboť v tomto období stříbro začalo být příliš nákladné na dolování a začala být zároveň objevována další ložiska uhlí.²⁴⁹

4.9.1. Narovnání o hory a kovy z roku 1534

Roku 1534 uzavřel s českými stavy smlouvu nazývanou se Narovnání o hory a kovy.²⁵⁰

Tímto narovnáním byla stanovena polovina horního desátku, kdy polovina desátku náležela panovníkovi a druhá polovina vrchnosti. Královský horní regál platil pro drahé kovy – zlato a stříbro. Pravidlo výše uvedené platilo pouze pro staré doly, pro nové doly platilo pravidlo stanovené v jáchymovském horním řádu. Dle narovnání byla stanovena cena za stříbro, které panovník vykupoval od těžařů. Dle nařízení měl panovník povinnost postavit u

²⁴⁶ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien.* Band. I. Wien: Gedruckt und im Verlage bei J.P.Sollinger, 1832, s. 158 an.

²⁴⁷ Text nálezů je otištěn in STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví.* Sv. I. Praha 1837, s. 95-96.

²⁴⁸ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien.* Band. I. Wien: Gedruckt und im Verlage bei J.P.Sollinger, 1832, s. 161.

²⁴⁹ JANGL, L. Vývoj horního práva v Českých zemích do roku 1848. In: *150 výročí vydání Obecného horního zákoníku: sborník přednášek a referátů z mezinárodní konference: 15.-17. září 2004.* Hradec nad Moravicí: Montanex, 2004, s. 29.

²⁵⁰ Původní český text smlouvy Narovnání o hory a kovy Ferdinanda I. s českými stavy z roku 1534 je uveden in JANGL, L. *České horní právo. České horní zákony.* Příbram 1977, s. 44an.

všech větších stříbrných dolů mincovnu. Právo na neušlechtilé kovy bylo přiznáno stavům, čímž vlastně vznikl stavovský horní regál. Horní orgány byly rozděleny na ústřední (mincmistr a mincovní úředníci), společné (desátník a přepalovač), a ostatní (rychtář a přísežní), podle toho, komu byly podřízeny.²⁵¹ Mincmistr a mincovní úředníci byli podřízeni pouze králi, desátník a přepalovač byli podřízeni králi a vrchnosti, rychtář a přísežní byli podřízeni pouze vrchnosti. Panovníkovi byl výhradně ponechán mincovní regál a výkon dozoru nad všemi doly, k tomu mu sloužil úřad nejvyššího mincmistra.

Narovnání o hory a kovy, které se sestávalo z dvanácti článků, platilo pouze na území Českého království. Na Moravě bylo upraveno až roku 1562, kdy panovník na dobu šesti let upustil od desátku a uplatnil principy jáchymovského horního řádu.²⁵²

4.9.2. Nový jáchymovský horní řád z roku 1548

Jáchymovský řád prošel od roku 1518 proměnou. Vyjma jeho reformy uskutečněné v roce 1525, byl roku 1541 zcela změněn podle zásad *Ius regale montanorum* a byl nově vydán. V následné době byl dále reformován a doplňován.²⁵³

Roku 1546-1547 došlo k rozsáhlým konfiskacím, které se nevyhnuly ani rodu Šliků. Od roku 1547 jáchymovské doly začaly definitivně patřit králi, resp. královské koruně. Roku 1548 vydal Ferdinand I. nový jáchymovský řád, který vycházel z *Ius regale montanorum*, který výslovně vyhlášoval horní a mincovní regál jako výhradní právo panovníka,²⁵⁴ který se stal také vlastníkem předmětných pozemků a do jehož mincoven mělo být pod dozorem královského úředníka odevzdáváno veškeré vytěžené stříbro. Za nejvyšší horní orgán byl stanoven královský horní hejtman, který byl podřízen panovníkovi. Královskému hornímu hejtmanovi byl dle řádu podřízen horní soud, jako odvolacímu orgánu. Proti rozhodnutí královského horního hejtmana bylo možné se odvolat přímo panovníkovi. Soudní řízení před horním soudem mělo zejména písemnou formu.²⁵⁵

²⁵¹ Srv. MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993, s. 16.

²⁵² JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 72.

²⁵³ MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993, s. 16.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ POSPÍŠILOVÁ, M. Narovnání o hory a kovy (1534). In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. IV. svazek N-O. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 22.

Jáchymovský řád je rozčleněn stejně jako *Ius regale montanorum* do čtyř částí.²⁵⁶ V úvodní části bylo konstatováno následující: „Protože užitek a prospěch náš i celého revíru v Jáchymově, včetně ostatních k němu připojených a příslušejících revírů, vyžaduje nechat podřídit, a tiskem vydat obecný stálý báňský řád.“ Tato uvedená formulace dokazuje, že Ferdinand I. ho vydal jako pozemková vrchnost. Z tohoto důvodu automaticky neplatil pro další důlní revíry, ale byl pro ně individuálně přijímán, příp. byl na některých revírech užíván subsidiárně.

První část jáchymovského horního řádu měla dvanáct článků, kde jsou stanovena práva a povinnosti jednotlivých funkcionářů revíru a dolů.

Druhá část je výrazně obsáhlejší, sčítala sto tři článků. Tato část řeší problematiku kutání, propůjčování důlních měř, vyměřování dolů, podíly těžařů, dolovými lhůtami atd. V této části jsou uvedeny práva a povinnosti přísežných, důlních jako dílovedoucích na dolech a šichtmistrů jako správců jednotlivých dolů a také dělníků a jejich mezd.

Dále jsou zde uvedeny články, které se týkaly sporů mezi sousedními doly a jejich řešení a v souvislosti s tím záповědi rubání rudy při sporu. Jednání těžařů se nesmělo konat bez povolení hejtmána nebo správce vrchního úřadu. Další články se týkaly soudní pravomoci a soudního řízení. Na povstání havířů roku 1525 upomínají články o zákazu shromažďování a sběhů a v souvislosti s tím jsou uvedeny i povinnosti funkcionářů havířstva. Rozsáhlou část této části tvoří články o dědičných štolách.

V třetí části jsou obsaženy články zabývajícími se hutěmi a činností i lidmi kolem nich. Tato část má patnáct článků.

Čtvrtá část je tvořena šestnácti články. Obsahuje proces a formu jak se má postupovat ve sporných horních záležitostech.

Jáchymovský horní řád doplňovaly formule přísah výběřčího desátku, kontrolního písaře desátku, perkmistra, přísežných, rozdělovače výnosu, kontrolního horního písaře a

²⁵⁶ V případě juristického rozboru jáchymovského horního řádu z roku 1548 vycházím z JANGL, L. Řády báňské. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. IV. svazek N-O. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 735-737.

horního písaře, přepalovače stříbra, šichtmistrů a důlních, hutních účetních a hutních písařů, kontrolora, taviče a sháněče, důlních měřičů, prubířů, starších bratrstva, mladších bratrstva, osedlých a překupníků.

Tento jáchymovský řád postupem doby prošel celou řadou úprav čili reformací. Již roku 1549 vydal Ferdinand I. reformaci, kterou poskytoval těžařům i městu řadu výhod, aby je získal pro dolování. Rozsáhlé reformace vydal pak roku 1557 a 1564.²⁵⁷

Roku 1556 vydal ještě Ferdinand I. v návaznosti na úpravu těžby a urbury z drahých kovů všeobecný zákaz vývozu zlata a stříbra za hranice Českého království.²⁵⁸

4.10. Horní právo za Maxmiliána II.

Po nástupu Maxmiliána II. na český trůn se tento panovník snažil o úpravu vztahů mezi ním a stavy. To je patrné z reskriptu Maxmiliána II. z roku 1569, ve kterém se hovořilo, že „Jeho veličenstvo sice není přesvědčeno, že na dlouhou dobu dopředu udělené horní výsady by až dosud vedly k zvláštnímu pozvednutí dolů, podobně jako lhůty prodloužené císařem Ferdinandem I. v roce 1547 na 15 let a později ještě na 10 let nepřinesly, jak dokazuje současný stav dolů, očekávaný úspěch; ale bez ohledu na to se jak nejvyššímu mincmistrovi, tak královské dvorské komoře přikazuje pokračovat v jednáních s komisaři pánů stavů o úpravách a zlepšeních Ferdinandova narovnění o dolech.“²⁵⁹

K těmto jednáním ze strany Maxmiliána II. byl jmenován za komisaře Jáchym z Krasíkova, nejvyšší mincmistr Karel z Biberštejna a Florian Griespek. K české dvorské komoře byli přidruženi odborní poradci. Popořadě byly probrány jednotlivé články narovnění vydaného za Ferdinanda I., vysvětlovány a upravovány, přidány nové a o každém článku se pak jednalo s komisaři českých stavů. Vyjednávání trvala až do roku 1575, kdy bylo nové narovnění uzavřeno a zařazeno do zemského řádu.²⁶⁰

²⁵⁷ Další návrh reformace byl připraven roku 1579 za vlády Rudolfa II., který měl sjednotit české horní právo, avšak nebyl přijat horníky z nejvýznamnějších horních měst Kutné Hory a Jáchymova, ani sněmem. Za vlády Rudolfa II. byly pak vydány reformace týkající se výkupu rudy, a to roku 1583 a 1587. Poslední známá reformace v pravém slova smyslu též za jeho vlády roku 1604, která se týkala horního úřadu a výběrčího desátku.

²⁵⁸ POSPÍŠILOVÁ, M. Narovnění o hory a kovy (1534). In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. IV. svazek N-O. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 22.

²⁵⁹ Citováno z STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 548-549.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 549.

4.10.1. Narovnání o hory a kovy z roku 1575

Narovnání o hory a kovy z roku 1575²⁶¹ představovalo další omezení královského horního regálu ve prospěch pozemkové vrchnosti a měst. Skládalo se ze čtyřiceti článků. Touto smlouvou došlo ke snížení královského regálu, rozšíření královského regálu o kamennou sůl a rozšíření stavovského regálu o kamenec, síru a vitriol.²⁶² Došlo ke zvýšení výkupní ceny stříbra dodávaného do královských mincoven, a to deset zlatých za hřivnu čistého stříbra. Zároveň byla také stanovena výkupní cena čistého zlata ve výši sedmi zlatých za jeden lot,²⁶³ což Ferdinandovo narovnání z roku 1534 postrádalo.

Tato smlouva ještě více rozšířila práva stavů jak v oblasti hornických svobod, tak i v oblasti urburních dávek. Stavům totiž z nižších kovů, jako byl cín, měď, rtuť, olovo, železo, síra, vitriol a kamenec a z minerálů, náležela celá urbura. Z královské urbury stavům náležely $\frac{3}{4}$ přičemž králi náležela pouze $\frac{1}{4}$ po dobu 25 let. Po uplynutí této doby se měla královská urbura zvýšit na jednu polovinu. Starým hornickým městům Kutné Hoře, Knínu, Jílovému a Kašperským Horám byly touto smlouvou výslovně potvrzeny původní hornické svobody a privilegia.²⁶⁴

V narovnání zůstaly v platnosti principy z Ferdinandova narovnání o závaznosti dobývání dědičných kuksů těžaři pro pozemkové pány. Ale byly dle okolností v jednotlivostech upraveny, že všechny čtyři dědičné kuksy se musely dobývat v případech, kdy bylo zdarma dodáváno pro dolování dřeva z lesů pozemkového pána, jinak jen dva kuksy. Dále v narovnání Maxmiliána II. byly stanoveny dva kuksy, které byly po dohodě k volnému dolování n stávajících a budoucích stříbrných a zlatých dolech na pozemcích krále nebo stavů ve prospěch škol, nemocnic a církve.²⁶⁵

V Narovnání se nachází i ujednání o zřizování stoupuoven a hutí pro úpravu rud a právo k tomu bylo uděleno pozemkovým pánům. Toto právo v dřívějším Narovnání uvedeno

²⁶¹ Český text smlouvy Narovnání o hory a kovy Maxmiliána II. s českými stavy z roku 1575 je uveden in JANGL, L. *České horní právo. České horní zákony*. Příbram 1977, s. 64 an.

²⁶² JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 72.

²⁶³ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 549.

²⁶⁴ JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 72.

²⁶⁵ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 549.

nebylo. Dále se zde nachází ustanovení o nadřazenosti a soudní působnosti pozemkové vrchnosti nad horníky a hornickými statky. Oproti předcházejícímu Narovnání jsou tato ustanovení rozlišena na všechny možné případy. V závěru narovnání se také hovořilo, že se měli co nejrychleji se stavy vypracovat a otisknout v české a německé řeči dva různé horní řády pro Kutnou Horu a Jáchymov.²⁶⁶

4.11. Horní právo za vlády Rudolfa II.

V období panování Rudolfa II. se lze setkat s roztržičností právních předpisů týkajících se horního práva. Vedle *Ius regale montanorum*, platila výše zmíněná Narovnání o hory a kovy z roku 1534 a z roku 1575 a existovala celá řada horních řádů jednotlivých měst, majících předlohu v jáchymovském horním právu. Rudolf II. měl snahu o sjednocení této právní úpravy, avšak jeho pokus nebyl úspěšný.²⁶⁷

Roku 1604 se alespoň uspokojil s reformací určenou primárně pro Kutnou Horu,²⁶⁸ které v té době ztrácela na významu. Reformací Rudolf II. změnil *Ius regale montanorum* v menší míře, než původně zamýšlel. Změny se dotkly všech čtyř knih horního zákoníku. K nejrazantnějším změnám došlo v první a druhé knize a týkaly se změn úředníků a výměry dolů.²⁶⁹

Z reformace je patrné, že se Rudolfovi II. alespoň částečně podařilo pro Kutnohorské vnutit alespoň část jáchymovského horního řádu. Tak je to např. v čl. III. O týdenním nářezu a o tom, že se mají těžařům, kteří o to požádají, přidat písemně týdenní vyúčtování. Toto ustanovení bylo zcela shodné s jáchymovským horním řádem, či v části obsahující procesní řád, obdobný tomu, který je ve IV. kapitole jáchymovského horního řádu, včetně dodatku o postupu horního mistra.²⁷⁰

²⁶⁶ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 549 an.

²⁶⁷ MAKARIUS, R. *Z dějin královské, císařské a státní báňské správy*. Ostrava: Montanex, 2004, s. 34 an.

²⁶⁸ K dalším reformacím provedených v oblasti horního práva za jeho vlády se zmiňuji v poznámce č. 257.

²⁶⁹ MAKARIUS, R. *Z dějin královské, císařské a státní báňské správy*. Ostrava: Montanex, 2004, s. 34 an.

²⁷⁰ STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém*. Sv. II. Praha 1838, s. 564-565.

4.12. Horní právo za vlády Ferdinanda II.

Myšlenka pronájmu dolů v Kutné Hoře byla projednávána roku 1625 za vlády dalšího panovníka Ferdinanda II., kdy došlo k uzavření smlouvy mezi třemi komisaři Kryštofem Gnadem z Grünbergu, radou a hejtmanem v Jáchymově, Jiřím Schumanem z Rosenfeldu, radou, Hansem Engelmanem, radním sluhou účtárny, s přísežným mistrem, mistrem a celou obcí v Kutné Hoře dne 22. června 1625.²⁷¹

V jednotlivých člancích této smlouvy bylo stanoveno, že město přebírá veškeré dolování až na výkup stříbra a ražení mincí, na období deseti let. Kutná Hora se zavázala, že dolování udrží a rozšíří na vlastní náklady, že bude udržovat nezbytná díla a všechno, co inventárně převzala a v poslušné době zase vrátí v původním stavu, a jelikož panovník zde měl nadále udržovat báňský úřad, zavázalo se město, že se k němu bude odvolávat ve sporných záležitostech.

Kutná Hora se dále zavázala, že po dobu šesti měsíců bude bez úplaty odvádět ze všeho vyrobeného stříbra každou desátou hřivnu jako horní desátek, jako dosud se bude tavit ratibořická ruda, náležející panovníku, a to pod dohledem královského správce nákupu rudy. Pokud by došlo k zadlužení města, mělo odevzdávat všechno důlní stříbro, hřivnu za devět tolarů, do královského mincovního úřadu a vykupovat v určitých dnech od účastníků kyzy a rudy a vyplácet je podle výkupního ceníku.

Ve smlouvě Kutná Hora slíbila, že zásoby tavitelných surovin, které převezme, zase v příslušné době in natura odevzdá nebo zaplatí penězi, bude udržovat všechny hutě, stoupy, prádla na rudy atd. v dobrém stavu. Zároveň se také zavázala, že přebírá veškerý obchod se dřevem a údržbu vodních nádrží, česel, lodí atd. Dřevo nechá kácet v lesích na Rychnovsku a plavit na své náklady a zaplatí po jednom roce bez úplaty tři krejcary za každý sáh. Kutná Hora se dále zavázala, že přebírá zásob olova, dřeva, uhlí a loje a v příslušné době vrátí nebo doplatí chybějící množství. Úředníci, které město přijme pro doly, budou zavázáni jak panovníkovi, tak městu.

Z druhé strany se ve smlouvě zavazoval i panovník. Dle smlouvy měl panovník dodržovat a chránit udělené výsady, svobody, milosti a řády horního města Kutné hory jak

²⁷¹ V případě této smlouvy vycházím z textu in STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví*. Sv. I. Praha 1837, s. 133an.

v politických tak hornických záležitostech. Král měl Kutné Hoře prominout všechny daně a kontribuce, dávky z piva a vína právě tak, jako všem ostatním horním městům. Město mělo být ušetřeno odvodů, průchodů a ubytování vojsk. Měšťanům mělo být dovoleno, aby si vytvořili vlastní důchod, používaný pro hornictví, avšak pouze tolik kolik vyžadoval sklad zásob a důlní podnikání. Vyúčtování mělo být provedeno dvakrát do roka za přítomnosti královského správce, městské rady a měšťanstva. Po dobu tří let měla Kutná Hora povoleno vyvážet a prodávat vycezenou měď bez cla.

Šlechticům, kteří bydleli ve svých domech nebo v nájmu v Kutné Hoře, nesměl být povolen prodej žádných předmětů, kterých bylo zapotřebí k provozování dolů. Všem důlním pracovníkům bez rozdílu byla zajištěna svoboda pohybu, i těm, kteří dědili ze závěti.

Těžáři, horníci a ostatní obyvatelé nesměli být postaveni před jiné soudy než před soudy, ke kterým příslušeli tradičně podle starších horních výsad. Žádná sporná strana nesměla být omezena v právu odvolacím. Tam, kde bylo zapotřebí svědectví, pokud se týkalo horníků a obyvatel města, měly být dodržovány ustanovení smlouvy Narovnáni o hory a kovy z roku 1575.

Všechny potraviny a potřeby k dolování, které dosud byly dopravovány do Kutné Hory, měly být po předložení patřičného dokladu osvobozeny od všeho cla i poplatků jak na hranicích, tak ve vnitrozemí a nesměly být žádným způsobem zadržovány. Měla být dodržována nařízení, aby městu byla ponechána voda z malešovských rybníků a levně jako dosud přenecháno také nějaké dříví a klestí k pražení kyzů.

Králem dle smlouvy měly být vydány patenty vrchnostenským úřadům, které jsou v oblasti spalování dřeva, aby jako dosud nedocházelo k omezování plavení dřeva. Potřeba dlouhého dřeva k dolování měla být kryta ze zásobních lesů. Měla vyjít i nařízení, aby poddaní ze Starého Kolína i ostatní, obstarávali přivážení uhlí za nízkou úplatou. V kutnohorském královském obydlí mělo být poskytnuto několik místností k vyřizování hornických záležitostí. Městu měly být přenechány dvě louky na starém Kaňku, v oselském pásmu a Kamenici.

Podmínky, které panovník ve smlouvě vymezil Kutné Hoře, byly všechny zcela určité. Tato smlouva byla vyhotovena panovníkem v podobě listiny dne 9. července 1625.

Hornímu právu, za Ferdinanda II., věnovalo také Obnovené zřízení zemské z roku 1627,²⁷² zejména v části A v člancích XXI - O dolech a minci, XXIV – O duchovním stavu, XXXVIII – O úřadu nejvyššího mincmistra, XLVII – Příklad našeho nejvyššího mincmistra. Dále v části D v článku XIX – O svědectví těžařů a horníků, v části Q v článku V – O nezadržování poddaných cizích pánů a o právu pánů vůči jejich poddaným i služebníkům a úředníkům.

4.13. Horní právo za vlády Marie Terezie a Josefa II.

Snaha Marie Terezie a jejího syna Josefa II. projevující se udělováním řady svobod a privilegií pro zvýšení ekonomického efektu hornického podnikání se ukázala marnou.²⁷³ Roku 1750 byly zřízeny také dva nové Vrchní horní úřady v Jáchymově a Kutné Hoře. Na Moravě byly důlní oblasti od roku 1766 spravovány Administrací Vrchního horního úřadu se sídlem v Brně. Postupně byla také zorganizována a rozšířena síť a pravomoc horních úřadů jako orgánů státní moci.²⁷⁴

Marie Terezie se snažila o vytvoření jednoho báňského řádu pro České země. Roku 1766 nařídila úřadu nejvyššího mincmistra, aby shromáždil platné české horní zákony a na jejich podkladě vypracoval nový obecný horní řád.²⁷⁵ Tato reforma se však jí přes odpor českých stavů nepodařila. Neúspěšný reformní pokus zaznamenáváme i u jejího syna Josefa II., který roku 1786 nařídil vypracovat obecní horní řád pro celou Rakouskou říši.

Za vlády Josefa II. došlo k reformě v oblasti horních soudů. Došlo tak k zásahu do oblasti královského vrchního práva, zahrnujícího v sobě právo vlastnické i vrchní právo dozoru, což se projevovalo udělováním propůjček, dozorem nad provozováním důlního podnikání a nalézáním práva ve sporných záležitostech a jeho určováním v nesporných záležitostech důlního provozu.²⁷⁶

Vlastní soudní horní pravomoc byla postavena na základnu zeměpanských, oblastních či distriktivních horních soudů a jejich zeměpanských, v českých zemích též patrimoniálních

²⁷² Text článků uveden v JANGL, L. *České horní právo. České horní zákony*. Díl I. Příbram 1977.

²⁷³ MAKARIUS, R. *České horní právo*. Díl I. Ostrava: Montanex, a.s., 1999, s. 11.

²⁷⁴ MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha: Libry, 2004, s. 146.

²⁷⁵ MAKARIUS, R. *České horní právo*. Díl I. Ostrava: Montanex, a.s., 1999, s. 13.

²⁷⁶ ADAMOVIČ, A. a kol. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2005, s. 79.

substitucí. Na českém území působily tři oblastní horní soudy, a to v Jáchymově pro části západních a severních Čech, v Příbrami pro střední Čechy s přesahem na jih a v Kutné Hoře pro severovýchodní, jižní a východní Čechy, jakož i pro obvod Moravy a Slezska.²⁷⁷

Oblastní horní soudy rozhodovaly spory, které vyplývaly z horního podnikání a z osobního poměru mezi horními úředníky, horníky a jejich rodinami. V pozdější době se staly příslušnými i pro odvětví hutní výroby. Odvolací instancí oblastních horních soudů se stal český apelační soud v Praze, nejvyšším revizorem od roku 1783 Nejvyšší soudní úřad ve Vídni, který tuto kompetenci převzal od dvorské mincovní a horní komory.²⁷⁸

Také došlo ke vzniku celé řady tzv. substitucí horních soudů, určitých expozitur distriktních horních soudů pro jednotlivé báňské revíry, zpravidla pro obvody, a v sídlech báňských úřadů. Substitute horních soudů měly kompetence jen pro vyřizování ústně přednášených žalob, k prozatímním opatřením v případě nebezpečí z prodlení a k přípravě soudního řízení, přičemž oblastní horní soud mohl v jednotlivých případech přenést na svoji substituci i další soudcovské pravomoci. Roku 1785 byla stejná pravomoc přiznána i patrimoniím, která se věnovala podnikání v oblasti hornictví a za splnění určitých podmínek, jako např. podmínku kvalifikační pro výkon všeobecného soudnictví.²⁷⁹

Oblastní horní soudy měly povahu soudů sborových. V jejich čele stál tzv. horní soudce jako přednosta soudu, který předsedal soudnímu kolegiu. Soudní kolegium se skládalo většinou ze dvou až tří přísedících. Část z nich byla důlními odborníky a část právníky, obvykle zkušenými rady místního magistrátu. Další personál tvořili aktuáři, kancelisté a sluhové. Jejich počty závisely na rozsahu a významu báňských revírů, které byly danému hornímu soudu přiděleny.²⁸⁰

Zeměpanské substitute byly obsazeny personálem delegovaným oblastním horním soudem z řad odborných soudců, jimž byl přidělen aktuár, příp. praktikant. Agenda patrimoniálních substitucí byla obstarávána místními kvalifikovanými vrchnostenskými

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž.

úředníky, resp. jejich pravomoc mohla být delegována na místně příslušný horní soud, příp. na některou z jeho zeměpanských substitucí.²⁸¹

4.14. Horní právo za vlády Františka I.

Za vlády dalšího panovníka Františka I. roku 1805 došlo k vydání významného Patentu o dolových měřácích. Tímto patentem došlo k odstranění zažité středověké praxe. Došlo k sjednocení výměry dolových měř a přesně specifikována podle povahy ložiska. Po vydání občanského zákoníku roku 1811 měl být pro království české nový horní řád, který měl být poté rozšířen na ostatní země. Práce se však nezdařily. Pokusy o kodifikaci se obnovily roku 1831, avšak opět bezvýsledně. A tak ani za vlády tohoto panovníka nedošlo k vytvoření uceleného horního zákona.

4.15. Horní právo za Františka Josefa I.

Až roku 1849, již za vlády Františka Josefa I., došlo ke zřízení zvláštní komise pro vypracování nového horního zákona. Návrh této komise byl několikrát přepracováván. Dokončení práce na horním zákoníku bránila celá řada záležitosti, jako např. regální práva, která byla podle Narovnání přiřčena stavovským vrchnostem.

Aby došlo k odstranění jednotlivých záležitostí bránících vydání horního zákona, bylo přistoupeno k vydání dvou významných předpisů týkajících se této problematiky. Prvním byl císařský patent ze 7. března 1850 rušící patrimoniální soudní oprávnění a politickou správu privátních vrchností, včetně soudní, propůjčovací a báňskopolicijní správy v rámci hornictví.²⁸²

Tímto císařským patentem bylo stanoveno,²⁸³ jak bylo výše nastíněno, že patrimoniální správa, kterou stavovské vrchnosti v zemích korunních Čechách, Moravě a Slezsku na základě horních smluv z roku 1534 a 1575, co se týče horního soudnictví, horních propůjček a horní policie, dosud vykonávala, se ruší.²⁸⁴

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² Císařský patent č. 81/1850 ř.z., jímžto se zrušuje patrimoniální správa, kterouž bývalé stavovské vrchnosti v zemích korunních Čechách, Moravě a Slezsku, co se týče horního sudství, horních propůjček a horní policie, až dosavad vykonávaly, i substitute horních soudů, od vrchností těchto zřízené.

²⁸³ Při juristickém rozboru tohoto patentu vycházím z digitalizovaného znění patentu uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

²⁸⁴ § 1 císařského patentu č. 81/1850 ř.z.

Veškerá jednání, která se týkala civilního práva v horních záležitostech, které v korunních zemích až doposud spravovaly patrimoniální substitute horního soudu, přešly dle patentu na soudy, které byly k tomu ustanovené dle nového soudního řádu. Veškerá jednání, která se týkala horních propůjček, horní policie a hornické kázně, přešla na horní úřady k tomu zřízené.²⁸⁵

Ministry zemědělství a hornictví bylo patentem nařízeno, aby císařský patent uvedl v skutek a dostal oprávnění, aby učinil veškerá opatření a zřídil prozatímní horní úřady ke spravování těchto záležitostí, týkajících se horních propůjček, horní policie a hornické kázně.²⁸⁶

Dalším císařským patentem byl patent ze dne 11. července 1850.²⁸⁷ Tento patent,²⁸⁸ ve své úvodní části uvedl zákony, podle kterých stavovským pozemkovým vrchnostem náležel podíl na regálních právech, a opatření, na základě kterých mělo dojít ke změně.

Císařský patent dále ve svém prvním ustanovení vypočítal právní předpisy, které se na základě nového patentu rušily bez výjimek.²⁸⁹ Jednalo se o smlouvy Narovnáni o hory a kovy z roku 1534 a 1575, generální obdarování z 28. září 1562 a horní řád z 5. února 1577 a některé další zákonné předpisy.

Patent dále stanovil vybírání desátku podle dosavadních pravidel, a podle těch, která by byla v budoucnu vydána.²⁹⁰ Dále hovořil o tom, že k výpočtu odškodnění bude vydán zvláštní zákon.²⁹¹ Zatím bylo stanoveno, že než dojde k vydání tohoto zvláštního zákona, má být odškodné vypláceno ve výši ročního výnosu z příjmu desátku za uplynulých deset let.²⁹²

²⁸⁵ § 2 císařského patentu č. 81/1850 ř.z.

²⁸⁶ § 4 císařského patentu č. 81/1850 ř.z.

²⁸⁷ Císařský patent č. 267/1850 ř.z., jímžto se zrušuje povolené pánům gruntovním ze tří vyšších stavů, některým korporacím a držitelům statků v Čechách, Moravě a Slezsku brání desátku horního, vyměřují se pravidla k vyhledání za to náhrady těmto oprávněncům, nařizuje se, aby desátek, ježto ze všech hor v těchto zemích korunních z kovů a minerálií se má dávat, počínajíc od 1. srpna 1850, odvádět se pod jménem horního poplatku c.k. úřadům horním, a činí se některá ustanovení strany dělání na svůj náklad kukusu lesních, gruntovních, zádušních, školních, špitálských a kukusů k podobným dobročinným ústavům.

²⁸⁸ Při juristickém rozboru tohoto patentu vycházím z digitalizovaného znění patentu uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

²⁸⁹ § 1 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁰ § 2 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹¹ § 3 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹² § 4 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

Císařským patentem byly stanoveny komise k vyměření odškodného, u kterých se měli přihlásit oprávnění. Tyto komise měly obdržet zevrubné instrukce od ministra zemědělství.²⁹³

Další ustanovení patentu pojednávaly o způsobu výpočtu. Zejména zde bylo stanoveno, že „vypočítávání čistého užítku musí se zakládati, pokud byl desátek vybírán v penězích, na pozůstávajících dle práva platných cenách reluičních nebo na sumách paušálních (sjednání-se), a strany zlata a stříbra, na zákonných cenách výměnných, pokud ale byl brán desátek naturální, na cenách prodejních, té doby při horách obyčejných, nebo, kde nebylo žádného prodeje, na slušném vycenění po srážce obecných nákladů na vybírání, čištění, připravování nebo upravení.“²⁹⁴

Veškeré listiny a spisy v záležitostech náhrady za desátek byly osvobozeny od kolků a poštovného.²⁹⁵ Dalším ustanovením se rušily kuksy za dřevo i povinnost jeho bezplatného poskytování.²⁹⁶ Dalšími ustanoveními bylo ponecháno krytí nákladů pozemkových kuksů podle uzavřených smluv a do budoucnosti podle dohody obou stran a ponecháno v platnosti krytí nákladů kostelních, školních a špitálních nebo podobných dobročinných kuksů.²⁹⁷ Prováděním ustanovení patentu byl pověřen ministr zemědělství a hornictví.²⁹⁸

Výše uvedené patenty byly vydány panovníkem a měly charakter zákona. Představovaly základní předpoklady pro vydání obecného horního zákona, a tím mohly pokračovat další práce na přípravě zákona.

Roku 1851 byla po připomínkách vytištěna další verze a po řadě připomínek báňských úředníků, úřadů státní správy, zainteresovaných ministerstev i báňských podnikatelů došlo ke zpracování dalších návrhů. Pátý návrh byl projednán a podstatně modifikován v grémiu Ministerstva financí. Šestá redakce byla předložena do ministerské konference a po závěrečném projednání v říšské radě a po drobných úpravách byla konečně schválena císařem 24. května 1854 jako obecný horní zákon pro celou monarchii. Tím se tak tento zákon u nás stal Obecným

²⁹³ § 5 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁴ §§ 6-8 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁵ § 9 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁶ § 12 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁷ §§ 13-14 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

²⁹⁸ § 14 císařského patentu č. 267/1850 ř.z.

horním zákonem,²⁹⁹ který u nás zůstal v platnosti až do roku 1957. František Josef I. byl tak konečně panovníkem, za jehož vlády došlo k ucelené kodifikaci horního práva.

²⁹⁹ Zákon č. 146/1854 ř.z.

5. Obecný horní zákon z roku 1854

Obecný horní zákon z roku 1854 se skládal z preambule skládající se z osmi článků, které byly součástí uvozovacího patentu, šestnácti hlav rozdělených do 286 paragrafů.³⁰⁰ Účinností zákona, tj. od 1. listopadu 1854 pozbyly platnosti veškeré právní předpisy vztahující se na oblast hornictví. Tím se mělo na mysli veškeré dřívější horní řády, nařízení a zvyklosti.

Zákon obsahoval nejenom všechny prvky horního práva v ucelenější podobě, ale řešil řadu nově vzniklých problémů. Tento právní předpis preferoval zejména báňské podnikatele, ale také zde byla zakotvena ochrana veřejného zájmu proti podnikatelům a upraveny pracovněprávní záležitosti.

Z důvodu problémů, které v této době existovaly a narůstaly a které zákon nemohl ani postihnout, se již v sedmdesátých letech uvažovalo o jeho novelizaci, ke které ale nedošlo a tak na základě celé řady dalších zákonů, nařízení a výnosů docházelo k úpravě postupu, organizace a řízení v oblasti báňské správy a inspekce, pracovního práva, daní a poplatků, bezpečnosti práce atd.

Např. roku 1856 došlo ke zrušení povinnosti odvodu zlata a stříbra do mincoven, roku 1871 byla vytvořena nová organizace báňské správy či roku 1894 byla zákonem upravena organizace provozního báňského dozoru.³⁰¹ K těmto a dalším právním předpisům se věnují níže v textu této práce.

Hlava I.

V první hlavě byly stanoveny všechny atributy zákona. Vedle pojmu horního zákona zde byl uveden pojem horního regálu, jako práva státu na vyhrazené nerosty,³⁰² které jsou použitelné pro obsah kovů, síry, kamence, skalice nebo kuchyňské soli, cementových vod, tuhy živice a všech druhů uhlí. Zákonem bylo stanoveno, že k vyhledávání nebo těžbě vyhrazených nerostů bylo nutné báňské oprávnění.³⁰³ Některé osoby toto oprávnění získat nemohly. Jednalo

³⁰⁰ Při juristickém rozboru tohoto zákona vycházím z JANGL, L. *České horní právo a báňská historie (Metodika báňsko-historického výzkumu)*. Praha: Národní technické muzeum, 2010, s. 182 an.

³⁰¹ PRAŽÁK, J. Rozvoj obecního horního práva z roku 1854 a jeho další vývoj. In: *Hornická Příbram ve vědě a technice: sborník přednášek, sekce 140. výročí účinnosti obecního horního zákona 17. 10. - 19.10. 1995 Příbram*. Komitét sympózia Hornická Příbram ve vědě a technice, 1995, s. 12.

³⁰² §§ 1-4 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰³ §§ 5-6 zákona č. 146/1854 ř.z.

se o úředníky báňských úřadů a jejich rodinných příslušníků.³⁰⁴ Zákonem došlo k určení báňských revírů.³⁰⁵

Hlava II.

V této hlavě se zákon zabýval vyhledáváním ložisek a řešil problematiku kutání ložisek. K vyhledávání nerostů dle zákona bylo nutné kutací povolení,³⁰⁶ které bylo založeno na udání obvodu, ve kterém se kutání mělo provádět, včetně udání katastrální obce a politického okresu. Povolení se udělovalo na dobu jednoho roku a mohlo být prodlouženo, pokud práce byly skutečně prováděny.³⁰⁷

Zákonem bylo zakázáno kutat uvnitř budov, na uzavřených dvorech, zahradách, hřbitovech a ohrazených místech a ve vzdálenosti menší než deset sáhů od nich. Na veřejných komunikacích, železnicích, u ochranných vodních staveb a pevností bylo zapotřebí zvláštního povolení.³⁰⁸

Kutěř mohl ve svém obvodu pracovat libovolně, pokud nenarušoval starší práva. S dobytými nerosty směl nakládat pouze na základě povolení, které uděloval báňský úřad. Kutací povolení mohlo být uděleno současně více osobám.³⁰⁹

Zákonem bylo stanoveno, co je výhradní kutiště. Za výhradní kutiště, bylo označeno kutiště propůjčené báňským úřadem po označení bodu založení kutacího díla, když předtím dosáhl kutěř kutacího povolení.³¹⁰ Toto místo pak kutěř byl povinen označit kutacím znamením, ohlášeným okresním politickým úřadům a veřejně jimi vyhlášeným. Povolení muselo být pak předloženo majiteli pozemku.³¹¹ Majiteli pozemku dle zákona musel nahradit případné škody a v případě neshody musel zažádat o zahájení nuceného postoupení pozemku.³¹²

³⁰⁴ §§ 7-8 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰⁵ § 11 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰⁶ §§ 13-15 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰⁷ § 16 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰⁸ §§ 17-18 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁰⁹ §§ 19-21 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹⁰ §§ 22-23 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹¹ §§ 24-26 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹² §§ 27-29 zákona č. 146/1854 ř.z.

Jestliže nebyla dotčena jiná práva, mohl být počátečním bodem i kterýkoliv bod v podzemí.³¹³ Okruh výhradního kutiště měl ze zákona poloměr 224 vídeňských sáhů.³¹⁴ Kutací kruhy se mohly částečně i zcela krýt, o právu rozhodovalo stáří.³¹⁵ Výhradní kutiště zakládalo nárok na propůjčení jedné dolové míry, při hloubce kutacího díla nejméně padesát sáhů³¹⁶ dvou měř, u uhlí se jednalo o dvojnásobek. Při kladení měř nebyl kutěř omezen kutacím obvodem a mohl určit směr délky dolového pole.³¹⁷

Podle zákona měl báňský úřad povinnost vést kutací knihy. Kutací povolení mohlo být na základě jeho souhlasu převedeno na jiného podnikatele.³¹⁸

Hlava III.

Ve třetí hlavě se zákon zabývá propůjčkami a koncesemi. Zákonem byly báňské propůjčky rozděleny na propůjčky dolových měř, přebytků, povrchových měř, na báňské koncese pomocných děl a revírních štol.³¹⁹

Zákon stanovil, co jsou dolové míry. Za dolovou míru považoval pravoúhelníky o ploše 12 544 sáhů.³²⁰ Propůjčeny mohly být tehdy, když vyhrazené nerosty mohly být za místních podmínek považovány za dobyvatelné.³²¹

V žádosti o propůjčku musely být uvedeny osobní údaje žadatele, popis polohy a povaha otvírky včetně určení bodu otvírky od dvou pevných bodů, počtu a polohy měř a polohopisné mapy.³²² Při více žadatelích rozhodoval dřívější den podání.³²³ Při podání téhož dne obdrželi žadatelé propůjčku podle dohody nebo společně.³²⁴

³¹³ § 30 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹⁴ Tj. 425 metrů.

³¹⁵ §§ 31-33 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹⁶ Tj. 94 metrů.

³¹⁷ §§ 34-37 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹⁸ §§ 38-39 zákona č. 146/1854 ř.z.

³¹⁹ §§ 40-41 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²⁰ Tj. 45 116 metrů čtverečních.

³²¹ § 44 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²² §§ 49-51 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²³ § 52 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²⁴ § 53 zákona č. 146/1854 ř.z.

Každé propůjčce muselo předcházet ohledání měř, které rozhodovalo o udělení propůjčky.³²⁵ Každé dolové pole muselo být ve lhůtě jednoho roku vymezeno, hranice mohly být vyznačeny i v dole.³²⁶ Přebytky mohly být propůjčeny jednomu či více držitelům sousedních měř.³²⁷ Zákonem byla stanovena také plocha povrchových měř.³²⁸ Povrchové míry měly plochu 32 000 sáhů.³²⁹ Jejich tvar závisel na žadateli a báňském úřadu. K žádosti následovalo místní šetření a mapa, příp. souhlas majitele pozemků a správních úřadů.³³⁰

Pomocná díla se ze zákona zapisovala v knize jako příslušenství dolu, u více žadatelů jako samostatné koncese a to po předchozím zjištění přípustnosti a místních poměrů, včetně břemen za převzaté závazky.³³¹ Revírní štoly povolovalo ministerstvo na základě potřeby revíru, provozního plánu a revírní mapy. Podnikatelé, kteří nesouhlasili se zřízením štoly, nesměli být nuceni k účasti a k jinému příp. plnění, než převzali.³³²

Hlava IV.

Hlava čtvrtá se zabývala pozemky a vodami pro dolování a náhradou škod. Zákonem bylo stanoveno, že každý majitel pozemku byl povinen přenechat důlnímu podnikateli k užívání potřebné pozemky za přiměřenou náhradu.³³³ V případě vedení vody odpovídal podnikatel za případné škody, které by nastaly špatně položeným potrubím nebo jeho špatnou vodotěsností. Z druhé strany podnikatel měl právo, pokud nebylo možné vést vodovod jinak, požadovat povolení vést ho i přes ně.³³⁴ V případě nehody, určoval odškodnění báňský úřad spolu s okresním politickým úřadem s přizváním stran a znalce.³³⁵

Voda, která byla potřebná k důlnímu provozu, musela být postoupena, pokud tomu nebránil veřejný zájem a šlo očekávat větší národohospodářské výhody.³³⁶ Za poškození budov a zařízení, které byly pořízeny až po propůjčce, důlní podnikatel neodpovídal.³³⁷ Pokud by

³²⁵ §§ 54-63 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²⁶ §§ 64-69 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²⁷ §§ 70-75 zákona č. 146/1854 ř.z.

³²⁸ Tj. rýžovišť, náplav, suťovisek, hald, bobových a bahenních rud.

³²⁹ Tj. 115 000 metrů čtverečních.

³³⁰ §§ 76-84 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³¹ §§ 85-89 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³² §§ 90-97 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³³ § 98 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³⁴ § 99 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³⁵ §§ 100-104 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³⁶ § 105 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³⁷ § 106 zákona č. 146/1854 ř.z.

majitel pozemku chtěl začít stavět v propůjčené dolové míře, stanovil politický úřad držitelí povrchové míry přiměřenou lhůtu pro vytěžení vyhrazených nerostů v prostoru určeném ke stavbě.³³⁸

Hlava V.

V páté hlavě bylo stanoveno, co vše je předmětem báňského vlastnictví. Tato hlava se zabývá kromě vlastnictví také právy, které byly spojeny s propůjčkou. Předmětem báňského vlastnictví jako nemovitého vlastnictví byly míry, přebytky, pomocná díla a revírní štoly, které zároveň byly předmětem vkladu do horní knihy.³³⁹ V případě nového zápisu do knihy byl možný dvojitý způsob zápisu. Buď se nový majetek zapisoval samostatně, nebo se připisoval k již zapsanému vlastnictví.

Dolové míry se mohly slučovat pouze v případě, že spolu bezprostředně souvisely a jestliže díky sloučení bylo možné účelněji dolovat, a to do dvojnásobku propůjčky dolového pole povoleného pro jednu otvírku. V případě hypotekárních břemen byl nutný souhlas věřitelů.³⁴⁰

Stejně jako bylo možné slučování dolových měř, tak bylo možné i jejich rozdělení. Avšak jednoduchá dolová míra mohla být rozdělena jen za účelem sloučení se sousedním samostatným dolovým majetkem. Při břemenech byl nutný souhlas věřitelů.³⁴¹ V obou případech, jak slučování, tak rozdělování důlních měř, musel být stanoven plán, který se musel předložit báňskému úřadu ke schválení a soudu k opravě horní knihy.³⁴²

Součástí báňského vlastnictví na povrchu tvořily se závodem jediný celek a musely být vloženy do horní knihy a poznamenány do pozemkových a jiných knih.³⁴³ Na příslušenství dolů mohla být vedena samostatná exekuce.³⁴⁴ V případě převodu na jiného majitele musel být ze zákona vyrozuměn báňský úřad a to ve lhůtě čtrnácti dnů.³⁴⁵

³³⁸ § 107 zákona č. 146/1854 ř.z.

³³⁹ §§ 100-111 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁰ §§ 112-114 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴¹ § 115 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴² § 116 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴³ §§ 117-120 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁴ § 121 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁵ § 122 zákona č. 146/1854 ř.z.

Hlava pátá řešila dále problematiku práv spojených s propůjčkou. Tato práva se týkala ohlášených i jiných vyhrazených nerostů. Dle zákona muselo být mincovnímu úřadu povinně odváděno zlato a stříbro.³⁴⁶

V případě nevyhrazených nerostů, které byly vytěženy důlním provozem, směl majitel dolů využívat jen do té míry, kolik jich potřeboval ke svému důlnímu a hutnímu provozu. Jinak byl povinen nabídnout tyto nevyhrazené nerosty majiteli pozemku za náhradu nákladů. Pokud se ale majitel pozemku nevyjádřil k této nabídce do čtyř týdnů, pak připadly majiteli dolů.³⁴⁷

Majitel pozemku mohl zpracovávat nevyhrazené nerosty, pokud tím ale nebránil důlnímu provozu. V případě sporu rozhodovaly politické úřady v dohodě s báňskými úřady.³⁴⁸ V případě že vlastník pozemků chtěl použít nerostu vyskytujících se v dole, bylo ponecháno důlnímu podnikateli na vůli, chce-li sám provádět jejich dobývání a těžení za náhradu výloh nebo dovolit vlastníku pozemku, aby používal jeho dolu a jeho těžních zařízení za přiměřenou úhradu.³⁴⁹ Pokud vlastník pozemku nemohl využívat nevyhrazené nerosty v povrchových dolech, příslušela mu náhrada škody.³⁵⁰

Na využívání důlních vod až k jejich spojení se stálými povrchovými vodami měl důlní podnikatel přednostní právo k jejich užívání pro provoz dolů, hutí i jejich příslušenství.³⁵¹

Držitel propůjčky měl právo dle zákona zejména razit důlní a povrchová díla, štoly a jámy a zřizovat potřebná zařízení a vodní díla, cesty, mosty, železnice a zakládat haldy, stavět potřebné budovy. O sporech, rozsahu a výkonu těchto oprávnění rozhodoval báňský úřad samostatně, nebo podle povahy okolností v dohodě s politickým, živnostenským nebo jiným správním úřadem.³⁵²

Pokud držitel propůjčky zřizoval budovy, vodní díla, silnice, mosty, železnice, stroje a jiné povrchové stavby musel si vyžádat stavební povolení příslušného úřadu a dokončení stavby

³⁴⁶ § 123 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁷ § 124 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁸ § 125 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁴⁹ § 126 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁰ § 127 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵¹ § 128 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵² §§ 131-132 zákona č. 146/1854 ř.z.

musel oznámit báňskému úřadu. Stroje, které nebyly poháněny lidskou silou, byl povinen oznámit báňskému úřadu před jejich postavením.³⁵³

Hlava VI.

Hlava šestá se zabývala provozem dolů a těžarstvy. Doly mohly provozovat jak jednotlivci tak i více osob společně.³⁵⁴ Podíly mohly být zapsány v horní knize. Pokud vlastnictví k dolům mělo být rozděleno na menší podíly než 1/16 celku, muselo dojít ke zřízení těžarstva,³⁵⁵ které se muselo ohlásit hornímu úřadu a zaznamenat v horní knize.

Každý podílník ručil za příspěvky k provozu a za závazky převzaté jménem těžarstva vůči třetím osobám pouze svým podílem za společné jmění. Stejně se podílel i na výtěžku.³⁵⁶ Dle zákona se podíly nazývaly kuksy a měly právní povahu movitých věcí. Těžarstvo nesmělo být rozděleno na více než 128 kuksů a kuks se nesměl dělit na více než 100 dílů.³⁵⁷ O nich se vedl záznam v knize těžarů pouze u báňského úřadu. Knihovní jmění těžarstva mohlo být zastaveno nebo jinak zatíženo pouze jako celek.³⁵⁸

Zákonem byla stanovena všeobecná ustanovení o zřízení těžarstva.³⁵⁹ Každé těžarstvo mělo povinnost zřídit ředitelství a jeho předsedy, ohlásit je báňskému úřadu a k zápisu do horní knihy, uzavřít smlouvu o působení ředitele a o plné moci.

Smlouva každého ředitele musela obsahovat ustanovení o jeho vlivu na provoz závodu, o jeho oprávnění k přijímání a propouštění úředníků, dozorců a dělníků a k povolování jejich platů, mzdy atd., o jeho oprávnění k vydávání služebních řádů a instrukcí, k revizi a vyřizování účtů, o právu k nákupu nebo prodeji movitých nebo nemovitých věcí, k stanovení cen, povolování úvěrů, k výpůjčkám peněz a jejich splácení, vydávání směnek apod., o oprávnění k nabývání nových horních oprávnění nebo vzdání se těch, jež jsou v majetku těžarstva, o právu, povinnosti a rozsahu zastupování těžarstva.

³⁵³ § 133 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁴ § 134 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁵ § 137 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁶ §§ 138-139 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁷ § 140 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁸ § 141 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁵⁹ §§ 144-156 zákona č. 146/1854 ř.z.

Každý spolutěžař byl povinen oznámit své bydliště báňskému úřadu, nebo se tak mohlo uskutečnit formou veřejné vyhlášky oznámit bydliště všech spolutěžařů a plnomocníků. Schůze těžařů se měly konat každé tři roky. Pokud to ale jedna třetina těžařů, ředitelství či báňský úřad považovali za nutné, mohlo se stanovit mimořádné shromáždění. Pozvání k těžařskému shromáždění obstarávalo ředitelství. Písemné pozvánky na shromáždění musely být zaslány alespoň čtyři týdny přede dnem stanoveným k poradě těm spolutěžařům, kteří oznámili své bydliště v okrese báňského úřadu nebo tam jmenovali plnomocníka. Ostatní byli vyzváni k účasti prostřednictvím novin.

Na shromáždění se projednávaly zprávy ředitele a důležité provozní a správní záležitosti. Pokud nebyl zvolen zvláštní předseda shromáždění, pak předsedal největší podílník nebo nejstarší věkem. Každý přítomný hlasoval podle počtu podílů. Zrušení těžařstva nebo prodej kmenového jmění vyžadoval souhlas $\frac{3}{4}$ všech podílů. Zápis podepisovali všichni oprávnění přítomní.

Příplatky stanovené shromážděním vypisoval ředitel ve stanovenou dobu a stanoveným způsobem.³⁶⁰ Kdo nevyhověl nebo nezaplatil, byl soudně vyzván, popř. byl v dražbě jeho podíl, a pokud nebylo kupce, převzali tento podíl ostatní spolutěžaři a zaplatili příplatky. Za vzniklé soudní poplatky ručil vystoupivší těžař i svým ostatním jměním. Před dražbou museli být vyrozuměni i hypotekární věřitelé a musel jim být přiřčen zbytek dosaženého nejvyššího podání po zaplacení příplatku a soudních výloh. Pokud se nepřihlásil žádný kupec, přecházely podíly na spolutěžaře bez břemen. Pokud se podílník vzdal svého podílu, převzali ostatní jeho podíl s břemeny, mohli ale také požadovat exekuční dražbu.³⁶¹

Hlava VII.

Sedmá hlava se zabývala udržováním dolů a dolovými lhůtami. Každý držitel výhradního kutiště nebo dolové propůjčky byl povinen zajistit dílo proti každému ohrožení osob nebo majetku a podle předpisů je udržovat ve stálém provozu.³⁶²

³⁶⁰ § 157 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶¹ §§ 158-169 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶² § 170 zákona č. 146/1854 ř.z.

Zejména zde byla stanovena povinnost ohradit důlní díla proti spadnutí osob a zvířat, či proti zaboření, zříditi přiměřené povaly v šachtách hlubších než 10 sáhů,³⁶³ odstranit náčiní podstatně ohrožující bezpečnost dělníků, protipožární opatření, odpovídající větrání a bezpečnostní lampy. Pokud by báňský úřad zjistil nedodržování těchto povinností, určil způsob odstranění a lhůtu, či v případě potřeby nařídil okamžité odstranění závad.³⁶⁴

Každé hlavní dílo mělo být udržováno ve sjízdném stavu, porub musel být prováděn tak, aby další otvírka nebyl znemožňován nebo ztěžována, výskyt vyhrazených nerostů nesměl být zakrýván. Pomocná díla nesměla být od kutacího znamení vzdálena více než 224 sáhů,³⁶⁵ a musela být ražena směrem k němu.³⁶⁶ U povrchových měř určil báňský úřad po vyslechnutí těžařů dobu provozu a nejmenší výkon. Povinný výkon v pomocných dílech nebo v revírních štolách určoval báňský úřad.³⁶⁷

Báňskému úřadu jednou za půl roku se podávala zpráv o výsledku provozu. Ten ji pak zhodnotil a příp. s příbráním znalců stanovil nejmenší výkon. V případě překážek práce v dolových měřách mohl báňský úřad stanovit přiměřené dolové lhůty, ne vcelku delší než jeden rok, až na výjimečné případy, které znemožňovaly provoz na delší dobu. Ty musely být nahlášeny báňskému úřadu ve lhůtě osmi dnů a majitel dolu měl podávat hlášení o opatřeních k obnově provozu.³⁶⁸

Každý důlní podnikatel měl povinnost vést důlní mapy, pokud dosáhly délky větší než 100 sáhů důlního díla a dále tehdy, kdy každý postup dosáhl délky nejméně padesáti sáhů. V důlních mapách se musely vyznačovat všechny důležité informace, které se pak doplňovaly každý půlrok. Také se měly vést statistické výkazy o množství vytěžených nerostů, vyrobených produktech, o spotřebě paliva, stavu dělníků a dalších provozních poměrech.³⁶⁹

Za dodržování horních zákonů byl zodpovědný každý podnikatel. Tuto odpovědnost měli i spoluvlastníci. V případě kdy podnikatel upadl do konkurzu, zemřel nebo byl dán pod

³⁶³ Tj. 18 metrů.

³⁶⁴ §§ 172-173 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶⁵ Tj. 425 metrů.

³⁶⁶ §§ 174-175 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶⁷ §§ 176-177 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶⁸ §§ 178-184 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁶⁹ §§ 185-186 zákona č. 146/1854 ř.z.

kuratelu, musel příslušný soud o tom uvědomit báňský úřad a oznámit mu ustanoveného správce dolu.³⁷⁰

Hlava VIII.

Hlava osmá se zabývala vzájemným poměrem důlních podnikatelů. Každý důlní podnikatel měl povinnost, jakmile dostal zprávu o neštěstí v sousedních dolech, nabídnout k pomoci všechny své pracovní síly, které mohl uvolnit bez ohrožení svého vlastního dolu.³⁷¹

Za přiměřenou náhradu, pokud tím nebyl jeho vlastní důl ohrožen, měl povinnost povolit spoluužívání štol, šachet, větracích nebo vodotěžných strojů, důlních cest a drah, mostů a lávek, dovolit založení a ražení pomocného díla.³⁷² Při tom vytěžené vyhrazené nerosty náležely vlastníku pole za náhradu těžební nákladů. Nikdo se nesměl odchýlit od těžebního plánu, aby přispěl k pomoci jinému dolu, pokud to majitel tohoto dolu nežádal.³⁷³

Horní služebnosti dle zákona vznikaly smlouvou nebo rozhodnutím báňského úřadu.³⁷⁴ Úplata za spoluužívání nesměla přesáhnout deset procent provozních nákladů, které se prokazatelně ušetřily dolu, jemuž byla poskytována pomoc. Doprava důlními železnicemi, kanály nebo prostřednictvím jiných dopravních zařízení měla odpovídat vlastním dopravním nákladům s přírůžkou v maximální výši padesáti procent na pořizovací náklady a mimořádné případy.³⁷⁵ Odpovědnost nesl majitel panujícího statku nejen za své vlastní, ale i za zavinění svých podřízených.³⁷⁶ Smlouvy byly účinné i vůči hypotekárním věřitelům.³⁷⁷

Hlava IX

V hlavě deváté se hovořilo o poměru majitelů dolů k jejich úředníkům a dělníkům. Ze zákona musel být pořízen služební řád, který po schválení horního úřadu musel být vyhlášen a vyvěšen.³⁷⁸ Služební řád musel obsahovat zejména tyto náležitosti a obsahovat ustanovení:³⁷⁹

- o třídách dělníků a dozorců

³⁷⁰ §§ 188-189 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷¹ § 190 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷² § 191 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷³ § 192 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁴ § 193 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁵ §§ 194-195 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁶ § 196 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁷ § 197 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁸ § 200 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁷⁹ Tamtéž.

- o poměru mezi dělníky a dozorci
- o době a trvání práce
- o chování ve službě a mimo ni
- o obvyklých poměrech výplatních
- o dávkách při onemocnění a úrazu
- o peněžítých a pracovních trestech
- o okamžitém zrušení pracovního poměru.

Pokud nebylo jinak stanoveno, mohli úředníci a dozorci po tříměsíční, dělníci po čtrnáctidenní výpovědní lhůtě vystoupit ze služby nebo být okamžitě propuštěni.³⁸⁰ Úředníci, dozorci nebo dělníci mohli být okamžitě propuštěni z těchto důvodů:³⁸¹

- při zločinu
- přečinu ze ziskuchtivosti
- veřejné mravopočestnosti
- proti bezpečnosti osoby, cti nebo majetku svého zaměstnavatele
- při porušení povinné věrnosti, píle a úcty i poslušnosti vůči představeným
- při provozování vedlejšího zaměstnání v rozporu se službou
- při zneužití znalostí o závodních poměrech ke škodě zaměstnavatele.

Vystoupení ze služby bez výpovědi se mohlo uplatnit při špatném zacházení nebo ponižujícím jednání, odepřením smlouveného zaopatření, nevyplacením mzdy ve stanovenou dobu a pro jiná podstatná porušení smlouvy.³⁸²

Každému při výstupu služby musel být vydán propouštěcí list.³⁸³

Zákonem bylo řešeno také zúčtování ze strany zaměstnavatele.³⁸⁴ Zaměstnavatel měl povinnost vyplácet mzdy dozorcům přinejmenším měsíčně, dělníkům aspoň každých čtrnáct dnů a při výstupu ze služby ihned. Výplata byla prováděna v hotových penězích. Srážky byly vykonávány dle služebního řádu nebo zvláštních předpisů. Mzda nesměla být vyplacena

³⁸⁰ § 201 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸¹ §§ 202-203 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸² § 205 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸³ § 208 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸⁴ §§ 206-207 zákona č. 146/1854 ř.z.

v prostorách výčepů a hostinců. Doba potřebná pro výplatu se započítávala do pravidelné směny. Osvětlení a náčiní dodával zaměstnavatel. Za škody ručil dělník jen v případě zavinění.

Z úkolové nebo časové mzdy důlních dělníků mohla být zabavena nebo zajištěna jedna třetina, a to tak že ale dlužníku musel zůstat roční příjem 6000 korun. Na výživné to bylo 3000 korun a výslužné 4000 korun. Pro pohledávky na daních platilo ustanovení o výživném.

Hlava X

Hlava desátá se zabývala bratrskými pokladnami.³⁸⁵

Hlava XI

Hlava jedenáctá se zabývala poplatky. Poplatek se platil za propůjčení dolové míry a povrchové míry. Tento poplatek byl zákonem nazván „měrné“.³⁸⁶ Zákonem byl také zachován horní desátek.³⁸⁷

Hlava XII

V hlavě dvanácté byl stanoven vrchní dozor báňských úřadů nad doly a řízení při něm.³⁸⁸ Všechna řízení vrchního dozoru se prováděla z úřední povinnosti. Báňské úřady měly provádět prohlídky dolů se zprávami, nahlížet do provozních map, vydávat nařízení k dodržování horního zákona, konat místní šetření a vydávat potřebné příkazy a bezpečnostní opatření, ukládat pokuty při neplnění příkazů a opatření a příp. dosadit odborníka na místo závodního a prováděly báňskou správu.

Žádosti stran se přijímaly písemně nebo ústně, pokud nebylo výslovně uvedeno jinak. Při ústní žádosti se sepisoval protokol. V případě lhůt podle horního zákona, ty běžely nepřetržitě, jen pokud poslední den by padl na neděli nebo svátek, končila lhůta v následujícím dni.

Báňskému úřadu příslušelo ve věcech horního zákona trestní řízení. O uložení trestu báňský úřad uvědomoval podnikatele nebo plnomocníka. Proti rozhodnutí báňského úřadu

³⁸⁵ §§ 210-214 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸⁶ §§ 215-217 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸⁷ § 218 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁸⁸ § 224 an zákona č. 146/1854 ř.z.

mohla být podána stížnost, a to do třiceti dnů od doručení rozhodnutí. Tuto lhůtu mohl báňský úřad v odůvodněných případech prodloužit. Stížnosti proti opatřením, které se týkaly nebezpečí osob a vlastnictví nebo takových, které snadno podléhaly změnám, neměly odkladný účinek.

Výkon rozhodnutí prováděly politické úřady nebo soud. Peněžité pokuty se skládaly u báňského úřadu a plynuly do bratrské pokladny. Náklady na šetření nesl odsouzený, příp. strany, které daly k šetření podnět. Báňskému úřadu náležel podle okolností určitý poměr, v jakém měly strany nést náklady.

Hlava XIII

Hlava třináctá stanovovala tresty za přestoupení horního zákona. Za neoprávněný provoz byla stanovena pokuta ve výši 10 až 200 korun, při opakování a přitěžujících okolnostech pokuta až 400 korun.³⁸⁹ Za neoprávněné užívání nerostů byla uložena pokuta, která se rovnala hodnotě použitých nebo prodaných nerostů. Pokud nešlo určit cenu, báňský úřad mohl uložit pokutu ve výši od 10 do 200 korun a v případě opakování za zvláště přitěžujících okolností až 400 korun.³⁹⁰

Za opožděné ohlášení nabytí dolu byla stanovena pokuta od 20 do 200 korun. V případě kdy došlo k opomenutí ustanovit plnomocníka, byla stanovena pokuta od 10 do 100 korun, a pokud nebyl ani poté plnomocník jmenován, určil horní úřad odborníka na náklad podnikatele.³⁹¹

V případě opomenutí bezpečnostních opatření v dolech byla stanovena pokuta 20 až 200 korun, při opakování až 400 korun. V případě trvalého opakování mohlo dojít k odnětí báňského oprávnění.³⁹²

Výhradní kutěři, kteří opomněli podat báňskému úřadu oznámení, předepsané v § 178 o výsledku jejich provozu mohli dostat pokutu ve výši 10 až 100 korun. Po projití druhé lhůty 40 až 200 korun a pokud prošla další čtyřnedělní lhůta bezvýsledně, odejmutí výhradního kutiště. Pokud nevykonal kutěř ve výhradním kutišti práce báňským úřadem mu podle § 179

³⁸⁹ § 236 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁰ § 237 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹¹ §§ 238-239 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹² § 240 zákona č. 146/1854 ř.z.

pololetně předepsané, nebo nepředložil výkaz o ní, podléhal trestu pokuty od 10 do 100 korun. Pokud nevykázal včas práci vyměřenou mu v dalším na každý měsíc, mohla mu být udělena pokuta od 40 do 200 korun. Pokud ani potom nesplnil nařízení báňského úřadu, hrozil mu trest odejmutí výhradního kutiště.³⁹³

Za zanedbání náležitého provozu v propůjčených dolech byla stanovena pokuta od 10 do 100 korun. Při trvalém zanedbání náležitého provozu v propůjčených dolech byla stanovena pokuta 100 až 200 korun, případně odnětí báňského oprávnění. Při neudržování hlavního díla byla stanovena pokuta 20 až 200 korun, při opakování až 400 korun. Za zanedbání založení důlních map a statistických výkazů hrozila pokuta od 100 do 1000 korun.³⁹⁴

Za zakázanou práci na prorážkách byla stanovena pokuta od 20 do 200 korun. Za zakázané zaměstnávání dětí 2 až 100 korun, za zanedbání vyúčtování s dělnictvem 20 až 1000 korun.³⁹⁵ Zanedbání oznámení neštěstí bylo pokutováno od 20 do 200 korun.³⁹⁶ Pokud podnikatel neplnil zvláštní právoplatné příkazy, hrozila mu pokuta 20 až 200 korun.³⁹⁷

Hlava XIV

V hlavě čtrnácté byl řešen zánik, odnětí a vzdání se báňského oprávnění. Pokud kutací oprávnění zaniklo uplynutím doby, vzdáním se kutěře, opuštěním kutacího díla nebo zbavením oprávnění za trest, zanikala všechna práva bez zvláštního rozhodnutí.³⁹⁸

Propůjčky dolových měř zanikaly odnětím nebo vzdáním se.³⁹⁹ V případě odnětí pak následoval exekuční prodej a dražba na základě odhadu. Pokud nebyl kupec, prohlásil báňský úřad propůjčené míry za opuštěné a báňské povolení za zaniklé a vymazal je v revírních mapách a soud v horní knize.

Všechny budovy na povrchu, pozemky a zařízení a ostatní příslušenství zůstaly v dosavadním vlastnictví držitele a zástavní práva na nich zůstávala nezměněna. Došlo ale

³⁹³ §§ 241-242 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁴ §§ 243-245 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁵ §§ 246-248 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁶ § 249 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁷ § 250 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁸ § 251 zákona č. 146/1854 ř.z.

³⁹⁹ §§ 252-267 zákona č. 146/1854 ř.z.

k opravám ve veřejných knihách. Majitel nadále zůstával odpovědný za úhradu útrat, které vznikly řízením. Provoz živnostenských oprávnění mu byl zakázán.

V případě vzdání se propůjčky dolových měř majitel musel vyhotovit prohlášení. Soud před provedením zápisu uvědomil hypotekární věřitele. Báňskému úřadu musely být předány do úschovy všechny mapy, které se vztahovaly pouze na odňatá nebo opuštěná díla. Každý, kdo pak převzal dílo znovu do provozu, směl do těchto map nahlížet a obkreslovat je.

Hlava XV

V patnácté hlavě se horní zákon zabýval zástavami a právy na doly. V případě exekuce bylo stanoveno, že z nejvyššího podání, po srážce útrat za odhad, sekvestraci, prodeje majetku a řízení se věřitelé měli uspokojit v následujícím pořadí:⁴⁰⁰ státní pokladna až tři roky nazpět, poté dělníci s pohledávkami ne staršími jednoho roku, poté pohledávky bratrských pokladen zaplacené dělnictvem, ale nesložené pokladnám, dálepoplatky dědičným a revírním štolám, příspěvky na revírní zařízení, poplatky vodní, šachetní a další a naposled ostatní zástavní věřitelé v pořadí, ve kterém získali svá zástavní práva.⁴⁰¹

V případě konkurzu bylo stanoveno,⁴⁰² že stejně měly být uspokojeny pohledávky v uvedeném pořadí, pokud nebyly starší tři let, u dělníků a revírních zařízení, které nebyly starší než jeden rok.⁴⁰³

Hlava XVI

V hlavě šestnácté byla uvedena přechodná ustanovení. Zejména zde bylo stanoveno, že horní oprávnění, která byla propůjčena, nikoliv jako dolové míry podle předpisů horních řádů, nýbrž jen jako nepravidelné horské plochy, části revírů nebo zemí, a výluční kutací oprávnění, udělená pro určité okresy a na neurčené nerosty se sice zachovávaly, avšak musely být přihlášeny u báňského úřadu do šesti měsíců po nabytí účinnosti horního zákona, po předložení propůjčovací listiny a přesných terénních map a podrobena potvrzení ministerstva financí.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ § 268 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰¹ Ustanovení tohoto paragrafu bylo zrušeno a nahrazeno exekučním řádem č. 79/1896 ř.z.

⁴⁰² § 269 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰³ Ustanovení tohoto paragrafu bylo zrušeno a nahrazeno konkurzním řádem č. 1/1869 ř.z.

⁴⁰⁴ § 270 zákona č. 146/1854 ř.z.

Prodloužení lhůt báňským úřadem nesmělo překročit dva roky ode dne ohlášení. Bez ohlášení nárok zanikal. Oprávněný měl povinnost so dvou let nechat si vyměřit jednu nebo více dolových měr podle horního zákona, nechat je zmapovat a vymezníkovat. Po uplynutí této lhůty šlo o neoprávněný provoz dolu. Ostatní část dosavadního území zůstala oprávněnému vyhrazena jako výhradní kutiště bez zvláštní povinnosti provádět kutací práce. Zvláštní báňská oprávnění vydaná na určitou dobu zanikala jejím uplynutím.⁴⁰⁵

Zákonem byla také v přechodných ustanoveních stanovena povinnost zřízení revírních stanov. Majitelé dolů měli zvolit do šesti měsíců po nabytí účinnosti horního zákona nejméně tři až nejvíce sedmičlenný výbor, navrhnout přehlednou mapu revíru a příslušná ustanovení. Báňský úřad je pak měl předat ministerstvu.⁴⁰⁶

Držitelé kutacích povolení museli žádat o nová kutací povolení do tří měsíců. Držitelům žádosti o propůjčku zůstávali jejich práva, avšak byli je povinni ohlásit a do tří měsíců zahájit otvírkové práce. Žádosti o propůjčku na kamenné uhlí, vyhrazené státu, zůstaly vyhrazeny bez povinnosti je udržovat v provozu nebo prodloužení žádosti. O tom báňské úřady měly vést zvláštní záznamy.⁴⁰⁷

Pokud díla nebyla od sebe vzdálena v míře předepsaná horním zákonem, udělila se propůjčka starším v poli, avšak každému ze sousedících kutacích nebo propůjčovacích děl mělo zůstat podle možnosti alespoň jedna dolová míra.⁴⁰⁸ V revírech s vlastními stanovami zůstaly dosud platné předpisy v platnosti do rozhodnutí o revírních stanovách.⁴⁰⁹ Hutní a další koncese zůstaly dle zákona beze změny.⁴¹⁰ Držitelé starších dolových měr, které ale dosud nebyly vytyčeny, mohli být sousedním kutěrem nebo majitelem dolu vyzváni prostřednictvím báňského úřadu k vytyčení měr.⁴¹¹

Všechny starší získané dolové míry a hutní závody podléhaly předpisům tohoto horního zákona. Pokud tomu nepřekážela práva druhých, mohly být starší dolové a povrchové

⁴⁰⁵ §§ 271-273 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰⁶ §§ 274-275 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰⁷ §§ 276-278 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰⁸ § 279 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴⁰⁹ § 280 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴¹⁰ § 281 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴¹¹ § 282 zákona č. 146/1854 ř.z.

míry kdykoliv přeloženy.⁴¹² Držitelé dědičných štol zůstali v držení práv podle starších zákonů vůči majitelům dolových měř. Avšak do šesti měsíců od účinnosti horního zákona byli povinni zažádat o zanesení práv a závazků do horní knihy s propůjčovací listinou u horního úřadu.⁴¹³

⁴¹² § 283 zákona č. 146/1854 ř.z.

⁴¹³ § 286 zákona č. 146/1854 ř.z.

6. K vybraným předpisům souvisejících s obecným horním zákonem z roku 1854

V souvislosti s horním zákonem z roku 1864 byla přijata celá řada předpisů, z oblasti pracovního práva, které regulovaly báňské podnikání a chránily báňský majetek, týkající se bezpečnosti práce a další.

6.1. Předpisy pracovněprávní

6.1.1. Zákon č. 115/1884 ř.z., o zaměstnávání mladistvých dělníků a ženštin, pak o denní pracovní době a o nedělním klidu při hornictví

Jednalo se např. o předpisy z oblasti pracovního práva, jako např. zákon z 21. června 1884, o zaměstnávání mladistvých dělníků a žen, o pracovní době a o nedělním klidu v hornictví.⁴¹⁴ Tímto zákonem bylo stanoveno,⁴¹⁵ že jako dělníci v hornictví nesmějí pracovat děti mladší 14 let.⁴¹⁶ Zákon ale stanovil i výjimku, kdy výjimečně mohli děti mezi 12. až 14 rokem na žádost jejich rodičů nebo poručníků se svolením horního úřadu, vykonávat v hornictví lehčí práce v denní dobu, avšak bez „újmou povinnosti školní“.⁴¹⁷

Zákon řešil také problematiku zaměstnávání žen a dívek v hornictví. Ženy a dívky mohly pracovat v hornictví pouze v denní dobu, šestinedělky teprve šest neděl po slehnutí a pouze pokud lékař potvrdil, že jsou práceschopné, mohly být zaměstnány čtyři neděle po slehnutí.⁴¹⁸

Muži, kteří nepřekročili 16. rok a ženy, které nepřekročily 18. rok svého věku, směli být zaměstnání v hornictví jen tím způsobem, který neškodil jejich tělesnému vývoji.⁴¹⁹

Šichta dle tohoto zákona nesměla trvat déle jak dvanáct hodin a denní skutečná pracovní doby v ní nesměla přesáhnout deset hodin.⁴²⁰ Dle ustanovení zákona se nesmělo pracovat v hornictví v neděli. Vyjmuty z toho byly pouze ty práce, které dle své povahy nedovolovaly

⁴¹⁴ Zákon č. 115/1884 ř.z., o zaměstnávání mladistvých dělníků a ženštin, pak o denní pracovní době a o nedělním klidu při hornictví.

⁴¹⁵ Při juristickém rozboru tohoto zákona vycházím z digitalizovaného znění zákona uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴¹⁶ § 1 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴¹⁷ § 1 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴¹⁸ § 1 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴¹⁹ § 2 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴²⁰ § 3 zákona č. 115/1884 ř.z.

žádné přerušení, nebo které se mohly konat jen tehdy, když se ostatní práce zastavily. Jednalo se např. o držení vod, provětrávání, práce v tavírnách, pražicích pecích a koksovárnách, hlídek v dolech, prací v kuřavce, čištění dolů, udržovací práce nad zemí tak pod zemí, práce v solivárnách i práce s tím související, a se svolením horního úřadu také skládání a nakládání, které se nedalo odložit.⁴²¹

Zákon stanovil také, kdy se koná nedělní klid. „Klid nedělní má počítati nejpozději v neděli o šesté hodině ranní současně pro veškeré dělnictvo a má trvati plných 24 hodin po početí svém.“⁴²²

Horní úřady měly dohlížet nad dodržováním těchto předpisů. Pokud by došlo k porušení ustanovení tohoto zákona, mělo dojít k potrestání ve formě peněžité pokuty až 200 zlatých.⁴²³ Horní úřad mohl v prvních pěti letech po účinnosti tohoto zákona dovolit, aby žen a dívek se užívalo k pracím v dole v takových případech, kde to až dosud bylo obvyklé.⁴²⁴

6.2. Předpisy regulující báňské podnikání a chránící báňský majetek

K dalším předpisům náležely předpisy, které regulovaly báňské podnikání.

6.2.1. Zákon č. 28/1862 ř.z., o zrušení desátku horního

Např. se jednalo o zákon ze dne 28. dubna 1862 rušící horní desátek.⁴²⁵ Tento zákon ve svém ustanovení stanovil,⁴²⁶ že „dávka nazvaná desátek horní, ježto se posud kromě platu z míry a kromě daně z příjmu z hornictví zapravuje, od 1. května 1862 se zrušuje.“⁴²⁷

Vyjma toho, zákonem bylo ještě stanoveno, že měla být „vybírána z hornictví, provozovaného v měřích propůjčených, kromě platu z těchto měř, jehož se tento zákon nedotýče, daň z příjmu třídy první, dle nařízení v příčině vyměřování daně této vydaných.“ Úředníci, kteří daň z příjmu vyměřovali, měli dle zákona povinnost „smluviti se strany toho

⁴²¹ § 4 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴²² Tamtéž.

⁴²³ § 6 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴²⁴ § 7 zákona č. 115/1884 ř.z.

⁴²⁵ Zákon č. 28/1862 ř.z., o zrušení desátku horního.

⁴²⁶ Při juristickém rozboru tohoto zákona vycházím z digitalizovaného znění zákona uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴²⁷ § 1 zákona č. 28/1862 ř.z.

s hejtmanstvím horním, v jehož okršlku leží hory dani poddané, a předsejítí v tom s ním společně.“⁴²⁸

Zákonem bylo dále stanoveno, aby „Mimo to bud' z každého výhradního kutiště dvacet zlatých rakouského čísla ročního platu (poplatku z výhradního šorfování), kterýž to plat vybírán bud' tak, jak nařízeno v příčině vybírání platu z míry v zákoně horním, daném dne 23. května 1854 (§§ 215 a 216)“.⁴²⁹

6.2.2. Zákon č. 77/1871 ř.z., o zřízení a působnosti úřadův horních

Dalším předpisem z této oblasti regulace báňského podnikání byl např. zákon o zřízení a působnosti báňských úřadů ze dne 21. července 1871.⁴³⁰ Dle tohoto zákona,⁴³¹ se zřizovaly pro vykonávání horního zákona a pro národohospodářské vzdělávání revírní úředníci, horní hejtmanství a ministerstvo orby. Za pomocné úřady těchto horních úřadů se zřizovali zkoušení a přísežní inženýři (měřiči) horní.⁴³²

Horní úředníci byli dle zákona první instancí ve všech věcech, které horním úřadům příslušely, a které nebyly přikázány k horním hejtmanstvím nebo dle obecného horního zákona vyhrazeny ministerstvu. Horní úředníci měli pak vykonávat rozhodnutí vyšších horních úřadů.⁴³³

Horní inženýři byli dle zákona určeni k zakolíkovaní dolových měř, k obnovení hraničních znamení a k poznamenání hranic v dolech. Na návrh majitelů dolů se mohla horním inženýrům svěřit i jiná vyměřování.⁴³⁴

Horním hejtmanstvím příslušelo v první instanci následující:⁴³⁵ dávat povolení, zřizovat horní revíry, propůjčovat dolové míry, přebytky a denní míry a udělovat koncese k pomocným dílům, dávat povolení, srážeti v jedno míry dolové a pole dolová zvláště o sobě propůjčená,

⁴²⁸ § 2 zákona č. 28/1862 ř.z.

⁴²⁹ § 3 zákona č. 28/1862 ř.z.

⁴³⁰ Zákon č. 77/1871 ř.z., o zřízení a působnosti úřadův horních.

⁴³¹ Při juristickém rozboru tohoto zákona vycházím z digitalizovaného znění zákona uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴³² § 1 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³³ § 2 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³⁴ § 3 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³⁵ § 4 zákona č. 77/1871 ř.z.

povolovat rozdělení jednoduché míry dolové, propůjčovat dolové vody, rozhodovat, jak daleko se práva s propůjčením hor spojená mají vztahovat a v které míře se jich má užívat, a domlouvat se s jinými úřady o této záležitosti, povolovat, dělit v knihách doly na menší podíly nežli na 1/16 část celých dolů, schvalovat spolkové smlouvy a listiny o zřízení těžarstev, kontrolovat plnomocenství ředitelů těžarstev a rozhodovat v těchto věcech, nařizovat mimořádné schůze nákladnické a vysílat k těmto schůzím své komisaře, dávat povolení, aby se těžarstvo rozešlo nebo se prodala podstata jeho jmění, v případě kdy k tomu nepřivolili všichni držitelé podílů, rozhodovat kdo je povinen převzít služebnost a jak velkou, když se o tom strany neshodly, schvalovat spojení několika bratrských pokladen v jednu a schvalovat statuta bratrských pokladen, vynášet trestní rozhodnutí o přestupcích horního zákona, dohlížet na revírní úředníky a konat nad nimi disciplinární pravomoc atd.

Spisy, které se týkaly věcí spadajících pod působnost revírních úředníků, se podávaly vždy revírnímu úředníkovi. Žádosti o propůjčky a koncese se podávaly hornímu hejtmanství.⁴³⁶ Žádosti revírnímu úředníkovi se podávaly v písemné formě nebo ústně do protokolu. Žádosti o propůjčky nebo koncese se musely podávat vždy písemně.⁴³⁷

Proti rozhodnutí revírního úředníka se mohl podat rekurs k hornímu hejtmanství. Proti rozhodnutí horního hejtmanství, rozhodujícího v první instanci, se mohl podat rekurs ministerstvu. Proti rozhodnutí horního hejtmanství, rozhodujícího v druhé instanci nebylo možné rekurs podat.⁴³⁸

Okresy a sídla revírních úředníků měl stanovit ministr zemědělství ministerským nařízením.⁴³⁹ Horní hejtmanství měla ze zákona svá sídla v Praze pro království České. Ve Vídni pro arcivévodství Rakouské pod Enží a nad Enží, pro vévodství Salcburské, markrabství Moravské, vévodství Horno- a Dolnoslezské a vévodství Bukovina. V Celovci pro vévodství Štýrské, knížecí hrabství Tyrolské a zemi Vorarlberskou, pro vévodství Korutanské, vévodství Krajské, město Trst a okrsek Trstánský, pro knížecí hrabství Gorické v Gradištské i pro

⁴³⁶ § 5 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³⁷ § 6 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³⁸ § 7 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴³⁹ § 8 zákona č. 77/1871 ř.z. Tak se pak stalo na základě nařízení ministerstva zemědělství č. 61/1872 ř.z., jímžto se vyhláší okresy a stanoviště horních úředníků revírních, ze dne 24. dubna 1872.

markrabství Istrijské a pro království Dalmátské. V Krakově pro království Haličské A Vladimířské, vévodství Osvětimské a Zátorské a velkovévodství Krakovské.⁴⁴⁰

Zákonem byly stanoveny kategorie a služební příjmy veškerých úředníků a služebníků u zřízených horních úřadů.⁴⁴¹ To vyplývalo z přehledu osob a platů v příloze tohoto zákona. Revírní úředníci až na výjimečné případy neměli stále zřízený pomocný aparát.⁴⁴² Horní hejtmanství byla tvořena horním hejtmanem, jeho náměstkem, referenty, pomocnými úředníky a tolika kancelářských a služebných osob, kterých bylo zapotřebí.⁴⁴³ Horní hejtmani a horní rady byli jmenováni císařem. Ostatní úředníky jmenoval ministr zemědělství.⁴⁴⁴

6.2.3. Nařízení č. 73/1850 ř.z., jímžto se ustanovuje, kterak se budoucně horní knihy a zaznamenání horních propůjček mají míti v přehledu

K ochraně báňského majetku bylo vydáno ministerstvem spravedlnosti a zemědělství dne 24. února 1850 nařízení o evidenci horních knih, kde přílohou zápisu do horní knihy byl písemná a mapová dokumentace tvořící součást propůjček dolových měř a koncesí.⁴⁴⁵

Dle nařízení⁴⁴⁶ měly horní úřady v případě nové horní propůjčky nebo nového povolení učinit ihned oznámení hornímu soudu, v jehož obvodu se nalézaly.⁴⁴⁷ V oznámení se měla udat místní poloha nového práva a přiložit plán a zřetelně informovat co právo v sobě obsahuje, jak se jmenují a kde přebývají osoby, kterým toto právo, jakožto horní vlastnictví bylo propůjčeno a přiložit původní list, který osvědčoval toto propůjčení nebo povolení.⁴⁴⁸

Horní soud měl zajistit, aby spisy o nabytí vlastnictví byly vloženy do horních knih, které byly u těchto soudů vedeny.⁴⁴⁹ Protokoly o kladení mezníků, které horní úředníci

⁴⁴⁰ § 9 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴⁴¹ § 10 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴⁴² § 11 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴⁴³ § 13 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴⁴⁴ § 16 zákona č. 77/1871 ř.z.

⁴⁴⁵ Nařízení č. 73/1850 ř.z., jímžto se ustanovuje, kterak se budoucně horní knihy a zaznamenání horních propůjček mají míti v přehledu.

⁴⁴⁶ Při juristickém rozboru tohoto nařízení vycházím z digitalizovaného znění nařízení uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴⁴⁷ § 1 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁴⁸ § 2 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁴⁹ § 4 nařízení č. 73/1850 ř.z.

předložili horním soudům, „dodati se mají hornímu knihovnictví s tím nařízením, aby s nimi naložilo tak jako se samou listinou o propůjčce.“⁴⁵⁰

Pokud došlo k dobrovolnému vrácení horní propůjčky zapsané v horní knize, či puchernímu, rýžovnímu, hutnímu nebo hamernímu povolení a toto horní úřad přijal, rozhodl, že propůjčka či povolení propadlo státu. Pokud toto rozhodnutí nabylo právní moci, měl horní úřad, který tuto propůjčku poskytl, původní spis k tomu se vztahující příslušnému hornímu soudu dodat se žádostí, aby soud vrácenou nebo prohlášenou propůjčku či povolení vymazal v horní knize.⁴⁵¹

Horní soud měl pak toto vymazání nařídit a dát na vědomí věřitelům, pokud nějací byli zapsáni v horní knize.⁴⁵² Horní soud měl také povinnost, každou nařízenou změnu v horní knize oznámit tomu hornímu úřadu, který propůjčku udělil, aby dle toho mohl opravit své záznamní knihy.⁴⁵³ Totéž měl učinit v případě, když „do stavu závad věci v knihu horní vepsané, přijaly se takové smlouvy, soudní nálezy, povolení exekuce nebo sekvestrace, které se vztahují na obmezení nebo rozšíření technického provozování některého horního oprávnění, o němž úřad, horní propůjčku podávající, jakožto horní dohlédací a horní policejní úřad, nevyhnutelně musí známost míti.“⁴⁵⁴

6.2.4. Nařízení č. 128/1897 ř. z., o jmenování odborných soudců laiků ze znalců hornických

Jako doplněk k předpisům a k funkci horních soudů při právním zajišťování báňského majetku a při řešení sporů vydalo dále dne 1. června 1897 ministerstvo spravedlnosti a zemědělství nařízení o jmenování odborných soudců laiků z řad hornických odborníků.⁴⁵⁵

Nařízením bylo stanoveno,⁴⁵⁶ že odborní soudci laici z hornických znalců pro krajské a zemské soudy, které vykonávaly soudní moc v horních věcech v první nebo druhé instanci, měli

⁴⁵⁰ § 6 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁵¹ § 7 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁵² § 8 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁵³ § 9 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁵⁴ § 10 nařízení č. 73/1850 ř.z.

⁴⁵⁵ Nařízení č. 128/1897 ř. z., o jmenování odborných soudců laiků ze znalců hornických.

⁴⁵⁶ Při juristickém rozboru tohoto nařízení vycházím z digitalizovaného znění nařízení uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

být jmenováni ministrem spravedlnosti se souhlasem ministerstva zemědělství. Tito soudci byli jmenováni na dobu tří let. Opětovné jmenování těchto soudců nebylo ze zákona vyloučeno.⁴⁵⁷ Pro každý krajský a zemský soud měli být jmenováni tři odborní soudci laikové. Jeden z nich musel náležet k závodním správcům.⁴⁵⁸

Pokud mělo být obsazeno místo odborného soudce laika, měl předseda soudu toto oznámit hornímu hejtmanství, a pokud bylo uprázdněno několik míst, měl být uveden počet míst, které se mají obsadit. Zároveň mělo být oznámeno, zdali a ve kterém poměru má být přihlíženo při návrhu k zúčastněným osobám v provozování dolů a hutí.⁴⁵⁹

Horní hejtmanství si mělo bez prodlení vyžádat návrh od držitelů hor a hutí okresu a od zúčastněných osob v provozování těchto závodů. Pro každé místo měly být navrženy dvě osoby. Návrh se prováděl hlasováním osob. Hlasovalo se tak, že hornímu hejtmanství se zaslala písemná vyjádření – hlasovací lístky.⁴⁶⁰

Hlasovat byli oprávněni nejen držitelé dolů nacházejících se v obvodě horního soudu a hutí které souvisely s držbou dolů a byly zapsány jako příslušenství dolů v horních knihách, nýbrž i závodní správci. Za nesvéprávné držitele hor a hutí vykonávali hlasovací právo jejich zákonní zástupci. Za právnické osoby a společnosti vykonávaly hlasovací právo ty osoby, které podle zákonných nebo statutárních ustanovení je zastupovaly navenek.⁴⁶¹

Za odborné soudce laiky mohly být navrhovány pouze takové osoby, které byly rakouskými státními občany, starší třiceti let a které svým povoláním zevrubně znaly hornictví a zákony a obyčeje pro to platné. Pro místa, která mají být obsazena závodními správci, neměly být navrhovány jiné osoby než závodní správci. Ostatní místa mohla být obsazena úředníky horních úřadů, úředníky horní správy, profesory hornických akademií a horní inženýři, horním úřadem oprávnění. Nesměly být navrhovány osoby, které ze zákona nebo na základě soudního rozhodnutí byly omezeny ve svých občanských právech nebo v nakládání se svým majetkem,

⁴⁵⁷ § 1 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁵⁸ § 2 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁵⁹ § 3 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁰ § 4 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶¹ § 5 nařízení č. 128/1897 ř.z.

jakož i osoby, které byly v příbuzenském nebo švagrovském poměru k úředníkům horního soudu.⁴⁶²

Hlasování nařizovalo a řídilo horní hejtmanství nebo horní revírní úřad, který k tomu byl ustanoven horním hejtmanstvím. Nařízené hlasování se oznamovalo vyhláškou, které alespoň jednou měla být zveřejněna v novinách. Dále měl být oznámen účel hlasování, kolik osob má být navrženo a skupina povolání, z které jednotlivé osoby mají být vybrány, podmínky hlasovacího práva a způsobilosti k úřadu odborného soudce laika, jakož i lhůta, ve které mají být zaslány hlasovací lístky. Každé oprávněné osobě k hlasování, mělo být zasláno tolik hlasovacích lístků opatřených úřední pečeti, kolik mělo být navrženo osob.⁴⁶³

Hlasování se konalo zasláním vyplněných hlasovacích lístků opatřených podpisem voliče hornímu úřadu, který řídil hlasování. Za navržené se považovaly ty osoby, na které připadlo nejvíce hlasů. K hlasovacím lístkům, které došly po uplynutí stanovené lhůty, se nepřihlíželo. Výsledek hlasování se osvědčoval zvláštním protokolem.⁴⁶⁴

Bez prodlení měl pak horní úřad, který hlasování řídil, se navržených osob dotázat, zda přijmou funkci odborného soudce laika na dobu tří let a zároveň je vyzvat aby se vyjádřily, zda nejsou v poměru příbuzenském nebo švagrovském se soudcovskými úředníky, který jejich jmenování vylučoval. Pokud by ve lhůtě jim k tomu stanovené nepodalí prohlášení, zda úřad přijímají nebo jejich odpověď byla odmítavá, pak se pokládaly za navržené osoby, na které připadlo nejvíce hlasů. Opět tyto osoby byly dotázány stejným výše uvedeným způsobem. Pokud horní úřad uznal, že je toho třeba, mohl při odmítnutí navržených vypsát nové hlasování.⁴⁶⁵

Odborní soudní laici museli skládat při nástupu do své funkce přísahu.⁴⁶⁶ Další ustanovení se týkala jejich dovolené, o jejich nároku na cestovné a diety.⁴⁶⁷ Nařízením byla také řešena problematika jejich přeložení a pozbytí jejich úřadu. Odborný soudní laik mohl být sesazen pouze podle ustanovení zákona o soudní organizaci.⁴⁶⁸

⁴⁶² § 6 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶³ § 7 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁴ § 8 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁵ § 9 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁶ § 11 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁷ Blíže §§ 13-14 nařízení č. 128/1897 ř.z.

⁴⁶⁸ Blíže § 15 nařízení č. 128/1897 ř.z.

6.2.5. Nařízení č. 70/1872 ř.z., o zřizování inženýrů horních od úřadů autorizovaných

Pro úroveň důlně měřických prací, pro sestavování provozních plánů, pro projektování zařízení a pro další báňskotechnické práce představovalo velký přínos nařízení ministerstva zemědělství ze dne 23. května 1872 o zřízení autorizovaných báňských inženýrů jako odborníků s odpovídajícím vzděláním.⁴⁶⁹ Dle tohoto nařízení⁴⁷⁰ se horní inženýři zřizovali jako pomocné veřejné orgány horních úřadů k zakolíkovaní dolových měř, obnovování hraničních znamení a stanovení hranic v dolech. Na návrh podnikatelů v hornictví se mohlo svěřit horním inženýrům i některé jiné vyměřování.⁴⁷¹

Učiněné úkony horních inženýrů byly pokládány, jako by byly vykonány pod úřední autoritou horních úředníků.⁴⁷² Horní inženýr byl povinen, kdykoliv ho k tomu horní úřad vyzval, vykonat veškeré práce v revírním úředním okrese, ve kterém měl své sídlo.⁴⁷³

Horním inženýrem se mohl stát pouze rakouský státní občan, starší 24 let, který byl neomezen v nakládání se svým majetkem a byl bezúhonný. Vyjma toho bylo dále zapotřebí, aby prokázal vysvědčeními některého vyššího vyučovacího ústavu o vykonané zkoušce, že nabyt teoretické vědomosti nauky o hornictví, o strojnictví a horním měřičství a vědomosti obecného horního zákona. Dále musel náležitými osvědčeními prokázat, že vykonal dvouletou praxi v hornictví a v horním měřičství a pojmenovat sídlo, ve kterém chce bydlet.⁴⁷⁴

Pouze ministři příslušelo dodatečně uznávat vysvědčení zahraničních vyučovacích ústavů a promíjet studia, kterých by se žadateli nedostávalo. V případě dvouleté praxe se nařízením stanovilo hornímu hejtmánství, aby si příhodným způsobem zjednal jistotu, že žadatel má skutečně praktické vzdělání, které měl horní inženýr zapotřebí.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Nařízení č. 70/1872 ř.z., o zřizování inženýrů horních od úřadů autorizovaných. Jednalo se o prováděcí nařízení § 15 zákona o zřízení a působnosti horních úřadů č. 77/1871 ř.z.

⁴⁷⁰ Při juristickém rozboru tohoto nařízení vycházím z digitalizovaného znění nařízení uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴⁷¹ § 1 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷² § 2 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷³ § 4 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷⁴ § 5 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷⁵ Tamtéž.

Práva horního inženýra nebylo možné udělit těm osobám, které spáchaly nějaký zločin nebo nějaký přečin ze zjištěnosti nebo proti veřejné mravopoctnosti, nebo byly pro nějaký přestupek tohoto charakteru soudně vyšetřovány či soudní vyšetřování trvalo.⁴⁷⁶ Funkci horního inženýra nebylo možné také vykonávat, pokud dotyčná osoba byla státním placeným úředníkem.⁴⁷⁷

Práva horního inženýra propůjčovalo horní hejtmanství, v jehož okrese žadatel o tuto funkci chtěl bydlet, a když prokázal vše, co bylo výše uvedeno. Pokud horní hejtmanství mu odepřelo toto právo, mohl podat rekurs k ministerstvu.⁴⁷⁸ Hornímu hejtmanství, které propůjčilo práva horního inženýra určité osobě, mu musela složit přísahu, ve které slibovala, že práce jí svěřené bude pilně svědomitě vykonávat, bedlivě zachovávat zákony a nařízení, k této práci se vztahující a nebude „toho, čeho se o způsobu hornictví dozví, nižádným způsobem ku škodě svých poroučejících užiti.“⁴⁷⁹ Ode dne kdy horní inženýr učinil přísahu, začal svou funkci vykonávat. O tom mu muselo horní hejtmanství vydat úřední horní potvrzení.

Pokud chtěl horní inženýr přeložit jinam své sídlo, musel to oznámit hornímu hejtmanství.⁴⁸⁰ Horní inženýr měl právo brát do praxe horní techniky, a pod svým vedením a odpovědností je vychovávat v horních věcech a dávat jim o tom vysvědčení.⁴⁸¹ Horní inženýr měl povinnost vést chronologické seznamy, do kterých měl zapisovat veškeré své úkony.⁴⁸² Při vyměřování se horní inženýr měl držet ustanovení horního zákona a dalších prováděcích předpisů a nařízení vydaných ministerstvem zemědělství.⁴⁸³

Horní hejtmanství stanovovala, kdy se dává horním inženýrům dovolená, jak se má vést deník, podle kterých tarifových sazeb se vypočítává odměna za práce horního inženýra,⁴⁸⁴ a do kterých bratrských pokladen mají jít disciplinární a pořádkové pokuty uložené horním inženýrům.⁴⁸⁵ Disciplinární pravomoc nad horními inženýry měla horní hejtmanství, v jejichž okrsku horní inženýři bydleli.⁴⁸⁶

⁴⁷⁶ § 6 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷⁷ § 7 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷⁸ § 8 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁷⁹ § 9 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁰ § 10 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸¹ § 11 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸² § 12 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸³ § 13 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁴ K Tomu i viz §§ 16-17 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁵ § 15 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁶ § 18 nařízení č. 70/1872 ř. z.

Za porušení svých povinností mohli být horní inženýři potrestáni ze strany horního hejtmanství napomenutím, domluvou nebo peněžitou pokutou až do výše sta zlatých.⁴⁸⁷ Pokud došlo k zatčení horního inženýra nebo k jeho obžalování pro nějaký zločin, mohlo ho horní hejtmanství suspendovat.⁴⁸⁸ Horní hejtmanství mohlo také vyřknout, že horní inženýr svého práva pozbyl a to v těchto případech:⁴⁸⁹

- když se dopustil nějakého těžkého porušení povinností, nebo když byl pro porušení povinností několikrát potrestán, zvláště pro patrnou nedbalost, kterou byl uveden v nebezpečí při dolování lidský život nebo samo dolové dílo;
- když se horní inženýr dopustil ve svém povolání nějaké nesprávnosti;
- když se v jeho vedení prací našly takové vady, ze kterých bylo zcela jasně vidět, že se mu k tomu nedostává náležitě způsobilosti.

Pokud byl hornímu inženýrovi ustanoven opatrovník, horní hejtmanství ho na čas, co byl pod opatrovníkem, mohlo suspendovat, nebo dle okolností mohl vyřknout, že svého práva horní inženýr pozbyl.⁴⁹⁰

Právo horního inženýra pominulo:⁴⁹¹

- když přijal úřad nebo nějaké zaměstnání, které by vedlo ke střetu zájmu;
- když se horní inženýr vzdal svého práva a horní hejtmanství toto vzdání přijal;
- když horní inženýr své právo rok nevykonával a nebyl schopen toto omluvit;
- když pozbyl rakouského státního občanství;
- když byl odsouzen a s odsouzením byla spojena ztráta státního a veřejného úřadu.

⁴⁸⁷ § 19 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁸ § 20 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁸⁹ § 21 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁹⁰ § 22 nařízení č. 70/1872 ř. z.

⁴⁹¹ § 23 nařízení č. 70/1872 ř. z.

6.3. Předpisy týkající se bezpečnosti práce

6.3.1. Nařízení č. 158/1895 ř.z., o dohledu k dolům, který vykonávají mají horní úřadové

Toto nařízení se týkalo bezpečnosti práce a řádného využívání ložisek.⁴⁹² Skládalo se ze dvou hlavních hlav, z nichž první hlava byla rozčleněna na jednotlivé části.⁴⁹³

Hlava I.

Nařízení stanovilo ve své první části všeobecné zásady. Podle nich měli revírní úředníci navštěvovat v přiměřených lhůtách doly svého úředního okresu a důkladně je prohlížet.⁴⁹⁴

Doly, které byly rozlehlejší, a jejich dolování bylo složitější, měly být obzvlášť pečlivě prohlíženy, aby revírní úředník nabyl nejen nezbytného všeobecného přehledu, nýbrž i potřebných podrobných znalostí.⁴⁹⁵ U malých dolů, zejména takových, jejichž poměry i za delší doby se podstatně neměnily, při každé prohlídce mělo být přihlédnuto ke všemu tomu, čeho třeba bylo ke znalosti závodních poměrů, a co bylo podrobena hornicko-policejnímu dozoru revírního úředník.⁴⁹⁶

I v případě nepatrného dolování nebo nepatrného výnosu některého závodu, nesmělo toto být důvodem, aby nebyly odstraněny takové snad okolnosti, které by ohrozily život nebo zdraví dělníků.⁴⁹⁷ Nařízením bylo stanoveno, že nezbytnou věcí je, aby o všech dolech byly přehledné mapy u revírního úřadu, jakož i důlní mapy pro výkon vrchního dozoru horním úřadem. Revírní úředník měl pečovat, aby příslušné kopie map byly od závodů opatřeny a čas od času v přiměřených lhůtách doplňovány.⁴⁹⁸

Druhá část nařízení se týkala bezpečnosti při dolování. Těžařům bylo nařízeno, aby zachovával veškerou opatrnost a učinil všechna opatření, aby nedošlo k úrazu na zdraví nebo

⁴⁹² Nařízení č. 158/1895 ř.z., o dohledu k dolům, který vykonávají mají horní úřadové.

⁴⁹³ Při juristickém rozboru tohoto nařízení vycházím z digitalizovaného znění nařízení uvedeného in TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918*. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁴⁹⁴ § 1 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁴⁹⁵ § 3 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁴⁹⁶ § 4 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁴⁹⁷ § 5 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁴⁹⁸ § 6 nařízení č. 158/1895 ř.z.

na životě dělníků. Obdobná povinnost byla stanovena pro horní úřad, především revírnímu úředníkovi, aby se vši rázností a houževnatostí naléhal na to, aby tyto povinnosti majitelů dolů byly splněny.⁴⁹⁹

V druhé části nařízení byla řešena také bezpečnost chůze a dopravy na povrchu a v dole. Zejména se měly dodržovat předpisy o jízdě na laně, povalkování a uzavření lezných šachet, řádně měl být zajištěn stav žebříků a lezostrojů, těžných šachet, lezných šachet, svázných stříd, štol. Dále se mělo dbát na dostatečné uzavření sýpek, skatů, hloubení, osvětlení zaražišť a odběřišť atd.⁵⁰⁰

Nařízení věnovalo velkou pozornost odvětrávání dolů,⁵⁰¹ předcházení důlních požárů,⁵⁰² vznícení uhelného prachu,⁵⁰³ bezpečnosti při používání třaskavin,⁵⁰⁴ bezpečnosti proti vodním průtržím.⁵⁰⁵

V případě odvětrávání dolů se mělo ve všech dolech, kde hrozilo nebezpečí požárů, přiměřenými prostředky a opatřeními zamezit vznícení porub. Revírní úředník měl dohlížet, aby všechna obsazená místa dolu byla opatřena takovým množstvím čerstvého vzduchu, jehož bylo třeba k zachování zdraví horníků a aby teplota těchto míst, především v porubách, byla udržována na mírné výši. Pokud by lutny, ruční větráky atd. nestačily a odvětrávání by se ukázalo nedostatečným, měl revírní úředník naléhat na to, aby zřízeny větrací stroje a na zavedení zvláštní ventilace.

V případě předcházení důlních požárů měl revírní úředník dohlížet na to, aby v uhelných dolech nebylo užíváno důlních výrobků požáru nebezpečných k zakládce, nýbrž aby běžně byly vyváženy. Dále měl dohlížet na to, aby byla učiněna všechna opatření, aby vypuklé požáry byly uhašeny již při svém vzniku nebo rychlým zahrazením příslušného porubního pole byly udušeny. Z tohoto důvodu měl dbát na prodlužování vodovodů a byly zřízeny požární přerývky a byl připraven materiál potřebný k rychlému zahrazení.

⁴⁹⁹ § 12 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰⁰ § 15 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰¹ § 17 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰² § 18 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰³ § 19 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰⁴ § 20 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰⁵ § 21 nařízení č. 158/1895 ř.z.

Také v jiných dolech než jen dolech uhelných, zejména velmi „suchých a hojným roubením opatřených budiž obrácen všechen zřetel k bezpečnosti před požárem a budiž vše nařízeno, co v této příčině jeví se býti potřebným.“ Také při zákopech měla být učiněna přiměřená opatření, aby došlo k zamezení požárů, popř. aby bylo zabráněno, aby se nešířily do dolu, k čemuž především „náleží, aby šachtové budovy byly ohnivzdorně zřízeny, neb alespoň aby postaráno bylo o přiměřenou uzavírku šachty, atd., k čemuž všude budiž působeno.“

V případě bezpečnosti proti vznícení výbušného vzduchu a uhelného prachu, mělo být přísně hleděno k tomu, aby byly dodržovány předpisy. A to i v takových dolech, kde k tomu vznícení docházelo zřídka. V případě bezpečnosti při užívání třaskavin mělo být dodržováno všeobecné nařízení o třaskavinách i zvláštních, u dolu platných a úředně schválených nařízení o zacházení s třaskavinami. Revírní úředník měl kontrolovat, jak se pracuje s třaskavinami atd. Měla být revidována skladiště třaskavin nad i pod zemí a nález měl být oznamován politickému úřadu okresnímu.

V případě bezpečnosti proti vodním průtržím, mělo být hleděno, aby nedocházelo k vnikání povrchových vod jak na povrchu země, tak v dole. V případě otevření starých dolů, kde byly vodnaté vrstvy (plovoucí písek), či kde byly léčivé prameny atd., bylo šetřeno všech bezpečnostních opatření. Odvodňování dolu se mělo dít nejen rozumně, nýbrž také tím způsobem, aby dělníci nebyli zbytečně obtěžováni mokrem a aby netrpěli na svém zdraví.

Je zde řešena bezpečnost při práci u strojů. Řádně měli být zabezpečeny části strojů, okolo nichž chodili pracující, v případě oprav nesměly být stroje opravovány za jejich provozu, dělníci měli mít přiléhavý oděv u strojů, strojovny měly být přiměřeně osvětleny atd.⁵⁰⁶

Třetí část řešila dělnické poměry. Povinná péče horních úřadů se netýkala jen přesným dohledem na dolování, nýbrž i důkladných znalostí různorodých dělnických i jiných poměrů horníků, aby mohlo být zasáhnuto včas a dojít tak k zamezení jednotlivých násilností.⁵⁰⁷

Revírní úředník měl se přesvědčit, zda služební řád, horním úřadem schválený, je vyvěšen v dílnách a zda pracovní knížky jsou řádně uschovány u dolu. Pokud by v tomto

⁵⁰⁶ § 22 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰⁷ § 28 nařízení č. 158/1895 ř.z.

případě shledal nějaké závady, měl o tom být informován politický okresní úřad.⁵⁰⁸ Dále měl dohlížet na to, aby byla vedena zevrubná hornická kniha o všech horních dělnících a dozorcích.⁵⁰⁹ Při svých prohlídkách se měl přesvědčovat, aby doba šichty a skutečný pracovní čas nepřesahoval zákonné meze a nebyl překročen počet a doba přistálých šicht horním úřadem povolených. Při stížných pracích měl revírní úředník naléhat, aby pracovní doba dělníků byla snížena i pod míru zákonem dovolenou.⁵¹⁰

Jednalo se především o práce v žárovištích a v ostatních pracovních místech s neobyčejně vysokou teplotou, na místech s velkým přítokem vody a následkem toho s promočením dělníků, doly s výpary zdraví škodlivými, jisté úpravní a hutní výkony, při kterých byl dělník nad míru obtěžován nebezpečným prachem, plyny nebo kouřem a u kterých se nedalo použít přiměřených ochranných prostředků.

Dále měl dohlížet, zda se zachovává nedělní klid,⁵¹¹ zda se vyplácejí mzdy v zákonných lhůtách a bytovými poměry dělníků, zejména zda netrpí zdravotními vadami.⁵¹²

Čtvrtá část se věnuje vedené obchůzkové knihy ze strany revírního úředníka. Stanovuje účel obchůzkové knihy, a jaké zápisy má obsahovat.⁵¹³ V páté části se zabývá podáváním zpráv.⁵¹⁴

Obchůzková kniha měla být vedena tím způsobem, aby pro každý důl byl založen zvláštní oddíl (sešit, arch, list), aby tak byl možný rychlý přehled o všech ohlídkách a šetřeních, určitého dolu se týkajících. Jakmile se revírní úředník, popř. úředník jemu přidělený, vrátil z ohlídky, měly být zápisy na základě poznámek přitom učiněných do obchůzkové knihy od něho samotného zapsány. Zápisy v obchůzkové knize měly obsahovat, v krátkosti a přesnosti, shledané okolnosti a nasbírané údaje. Při šetřeních, o kterých byl sepsán protokol, měly být uvedeny pouze nejpodstatnější věci, ostatní mělo být pak poukázáno v příslušném spisu.

⁵⁰⁸ § 29 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵⁰⁹ § 30 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁰ § 32 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹¹ § 33 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹² §§ 34-35 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹³ §§ 37-43 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁴ §§ 44-47 nařízení č. 158/1895 ř.z.

Obchůzková kniha revírního úředníka měla obsahovat všechna data, kterých bylo zapotřebí pro posouzení stavu některého dolu a která poskytovala přehled příslušné úřední činnosti revírního úředníka. Obchůzkové knihy revírních úředníků, které dle své povahy obsahovali závodní tajemství jednotlivých podniků, byly pokládány za přísně úřední tajemství a stranám pod žádnou podmínkou nesmělo být povoleno do nich nahlížet.

Revírní úředníci o své vykonávané činnosti, o tom co zpozorovali při ohlídkách dolů, o opatřeních, která učinili, měli skrze představené horního hejtmanství každý rok podávat obširnou zprávu ministerstvu zemědělství. Tyto zprávy měly obsahovat také úrazovou statistiku. Zprávy měly být sepsány stručně a přehledně.

Hlava II.

Hlava druhá se zabývala dohledací službou horních hejtmanství. Dohled nad revírními úředníky vykonávalo horní hejtmanství.⁵¹⁵ Pokud revírní úředník uložil trest majitelům dolů, za neuposlechnutí nařízení daných horním úřadem, mělo horní hejtmanství podporovat revírního úředníka urychleným úředním řízením, a pokud by samo shledalo vady proti horní policii ihned revírního úředníka informovat, aby převzal úřední výkon.⁵¹⁶

Horní hejtmanství mělo občas nahlížet do obchůzkové knihy revírního úředníka a informovat se o důlních poměrech a zvláštních okolnostech a dohlížet na to, zda revírní úředník vykonává horní policii.⁵¹⁷ Při kontrole revírního úřadu zřízencem horního hejtmanství, měl zřízenec nahlížet do obchůzkové knihy.⁵¹⁸

U každého horního hejtmanství měla být určena jedna osoba, které měla kontrolovat a podporovat činnost revírních úředníků.⁵¹⁹ Tento úkol měl být svěřen takovému úředníkovi horního hejtmanství, který měl jednak přiměřenou zkušenost ve službě horních úřadů prvního stupně a také byl tělesně způsobilý k obchůzkám dolů.⁵²⁰ Do této funkce byl dosazován úředník horním hejtmanem po souhlasu ministra zemědělství.⁵²¹

⁵¹⁵ § 48 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁶ § 49 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁷ § 50 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁸ § 51 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵¹⁹ § 53 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ § 54 nařízení č. 158/1895 ř.z.

Úředník horního úřadu, kterému byla svěřena tato funkce, měl při ohlídce dolů zejména dávat pozor v případě bezpečnosti dolování na dopravu na povrchu a v dole, na stav jednotlivých pracovních míst, na odvětrávání dolu, na zabezpečení proti důlním požárům, na zacházení s traskavinami, na zabezpečení proti vodním průtržím atd.⁵²²

V případě bezpečnosti majetku měl především dávat pozor na ochranu předmětů a staveb na zemském povrchu, jako byly železnice, vodovody, léčivé prameny, dále na zabezpečení strží atd. V případě dělnických poměrů měl dávat pozor, zda byl řádně vyhlášen služební řád, zda se vede hornická kniha, zda je šetřeno zákonných omezení o práci dětí a mladistvých dělníků a žen, zda se dodržuje zákonem stanovená pracovní doba, zda se dodržuje nedělní klid, zda se řádně vyplácejí mzdy, na bytové poměry dělníků, na poměry bratrské pokladny atd.⁵²³

Další ustanovení se týkala povinností zřízence horního hejtmanství,⁵²⁴ otázkou pracovních cest.⁵²⁵ Zřízenec horního hejtmanství, který shledal vady při obchůzce dolů, měl je hlásit revírnímu úředníkovi. Pokud by hrozilo nebezpečí prodlení, mohl sám jménem revírního úředníka učinit potřebná opatření, avšak o tom co nařídil, měl oznámit revírnímu úředníkovi pro další instanční úřední řízení.

Výše uvedené měl pak zřízenec horního hejtmanství zapsat do obchůzkové knihy, která byla vedena u horního hejtmanství. Horní hejtman nahlížením do knihy měl být neustále informován o výsledcích obchůzek a podle toho jednat. Pokud by zřízenec horního hejtmanství učinil při svých obchůzkách zvláštní návrhy, měl horní hejtman, dle okolností s připráním znalce, probrat na sborové poradě a vydat usnesení. Zřízenec horního hejtmanství měl o své činnosti každoročně podat hornímu hejtmanu zprávu, který je pak se zprávami revírních úředníků předkládal ministerstvu zemědělství.

⁵²² § 55 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵²³ Tamtéž.

⁵²⁴ §§ 57-60 nařízení č. 158/1895 ř.z.

⁵²⁵ §61 nařízení č. 158/1895 ř.z.

Závěr

Práce zachycuje vývoj horního práva v českých zemích od jeho počátku do 19. století. Historie českého hornictví a právo s ním související je v českých zemích velmi bohatá. Hornickou činnost původně tvořilo vyhledávání nerostných surovin, které měly sloužit pro opracování nástrojů. Nejdříve šlo o sběr a až postupem doby o hlubinné práce prováděné hornickým způsobem.

Horní právo se rozvíjelo více či méně pod vlivem různých politických, ekonomických a společenských změn, odráželo svou závislost na rozsahu těžby a dalším zpracování nerostných surovin a muselo se také přizpůsobovat ekonomickým a technickým poměrům. Pozornost je v práci zaměřena především na vývoj horního práva v oblasti jihlavské, kutnohorské a jáchymovské a na ucelenou úpravu horního práva v obecném horním zákoně z roku 1854 a dalších předpisů s ním souvisejících.

Horní právo bylo původně právem zvykovým. Ve 13. století, kdy byla objevena ložiska stříbra v Jihlavě a později v Kutné Hoře, vyžadovalo upevnění obyčejového práva, rozšíření materie a jeho převedení do právně závazné formy. Horní právo tvořila celá řada různých právních institutů, jako byl horní regál, urbura, kuks apod.

Zejména horní regál byl výrazným institutem horního práva, který de facto byl uplatňován již v období jihlavského práva, avšak uzákoněn byl až v *Ius regale montanorum*. Horní regál byl pak zakotven i v dalších předpisech. V průběhu času horní regál, který představoval výlučné právo na nerostné bohatství panovníka, byl více a více omezován.

Jihlavské horní právo nám představuje první písemné zachycení horního práva. Jihlavské horní právo obsahovalo dva základní principy. Prvním principem bylo oddělení vlastnictví půdy od vlastnictví nerostného bohatství, které mělo připadnout panovníkovi. Ještě se ale nejednalo o horní regál v pravém slova smyslu. Druhým principem byla horní svoboda, kdy každý byl oprávněn, za splnění určitých povinností, hledat nerostné bohatství.

Kutnohorské horní právo představuje první kodifikaci horního práva na našem území. Horní zákoník – *Ius regale montanorum*, který vydal Václav II., představoval nejen předpis horního práva, ale obsahuje i právo sociální, správní, pracovní a bezpečnostní předpisy. Stal se

vzorem pro horní zákonodárství, nejen v oblastech českého státu, kde se těžilo nerostné bohatství, ale i v celé řadě dalších zemí světa.

Horní zákoník obsahuje principy horního práva s konkrétními předpisy jejich realizace. Principy a ustanovení zákoníku představují zasvěcenou znalost nejenom báňskotechnických ale i báňskosprávních poměrů českého hornictví.

Mnohé předpisy a vývody o regálu, urbuře, postavení a složení báňské správy, řízení o kutacích i důlních pracích, lénhaviřské soustavě a dalších jsou v zákoníku poprvé začleněny do ucelené právní kodifikace. Nové báňské procesní právo zakotvené v horním zákoníku vytváří univerzální a spolehlivý systém soudního řízení. Soudní řád tam uvedený, je velmi podrobný a rozsáhlý.

I když v pozdější době byly vydávány další předpisy horního práva, jak jihlavské právo, tak *Ius regale montanorum* zůstaly přes svou pokrokovost v platnosti až do vydání horního zákona roku 1854.

Významnými předpisy, které se dotkly hornictví, byl Jáchymovský horní řád z roku 1518, který byl v průběhu času doplňován a reformován a smlouvy uzavřené mezi panovníkem a českými stavy nazvané Narovnání o hory a kovy z let 1534 a 1575.

Až do roku 1854 v oblasti horního práva se lze tak setkat s poměrně velkou roztržitostí právních předpisů týkajících se horního práva a snahou jednotlivých panovníků tuto roztržitost odbourat a sjednotit do jedné právní úpravy.

Účinností obecního horního zákona, zákona č. 146/1854 ř.z., od 1. listopadu 1854, pozbyly platnosti veškeré právní předpisy vztahující se na oblast hornictví, jako byly zákony, horní řády, nařízení a zvyklosti atd.

Obecný horní zákon obsahoval nejenom všechny prvky horního práva v ucelenější podobě, ale řešil celou řadu nově vzniklých problémů. Přijetím horního zákona se zcela změnilo pojetí hornických práv, nároků a povinností. Tento právní předpis preferoval zejména báňské podnikatele, ale také zde mimo jiné byla zakotvena ochrana veřejného zájmu proti podnikatelům a upraveny pracovněprávní záležitosti.

Horní zákoník z roku 1854 ukončil tak zdlouhavý proces unifikace a kodifikace horního práva nejen na území našeho státu ale v celé bývalé rakousko-uherské monarchii, i když jeho účinnost byla omezena pouze na země české a rakouské.

Ani tímto ale zákonem nebyla vyřešena veškerá problematika týkající se hornictví, a tak postupem doby se řešila vydáváním dalších zákonů a nařízení. Přesto obecný horní zákon byl velkým přínosem pro báňské hornictví v 19. století, tak i pro celou historii hornictví v našem státě.

Resumé

The thesis outlines the development of mining law in Czech lands. The history of Czech mining and of the law associated with it in Czech lands is very rich. Mining law developed more or less under the influence of various political, economic, and social changes, reflecting its dependence on the scale of mining and further processing of minerals, and also had to accommodate the economic and technic conditions. The main focus is on the development of mining law in the regions of Jihlava, Kutna Hora and Jachymov, and on the wholesome arrangement of mining law in the 1854 General Mining Act.

The Mining Law of Jihlava represents the first written enactment of mining law. The Mining Law of Jihlava included two basic principles. The first principle was the separation of the ownership of land from the ownership of the mineral resources, the latter was to belong to the ruler. However, it was not a true Bergregal yet. The second principle was the freedom of mining, allowing anyone (subject to fulfilment of certain conditions) to seek mineral resources.

The Mining Law of Kutna Hora represents the first codification of mining law in our lands. The Mining Code – *Ius regale montanorum* – issued by Wenceslaus II represented not just a code of mining law, but it also included social, administrative, labour law, and security regulations. It became a model code for mining legislation not only in those areas of the Czech state where mineral resources were being mined, but also in various other countries of the world.

The Mining Code includes principles of mining law with specific regulations for their implementation. The principles and clauses of the Code prove in-depth knowledge of both mining technique and mining administration in Czech context.

For the first time, various regulations and clauses concerning the Bergregal, the financial claims of the ruler (“*urbura*”), the position and composition of mining administration, the proceedings on mining works, the system of free miners (“*lénhavěři*”), and others are incorporated into a compact legal codification. New procedural mining law as enacted in the Mining Code creates a universal and reliable system of judicial proceedings. The judicial code included therein is very detailed and extensive.

Although further mining law legislation was enacted subsequently, both the Jihlava code and the *Ius regale montanorum* were progressive enough to remain in force until the enactment of the 1854 Mining Act.

Other important regulations that touched upon mining included the 1518 Jachymov Mining Code, amended and reformed over time, and the contracts concluded between the ruler and the Czech estates entitled “*Narovnání o hory a kovy*” (“Compact on Mountains and Metals”) from 1534 and 1575.

Therefore, as late as until 1854 mining law was rather fragmented, with various regulations of mining law and witnessing attempts of individual rulers to overcome this fragmentation and unify this law into single legal framework.

The entry into force of the Mining Act (Act No. 146/1854 RGBL.) on 1 November 1854 meant the cancellation of all other legal regulations concerning mining, such as acts, mining codes, regulations, customs, etc.

The general mining act contained not only all elements of mining law in a more comprehensive form, but also dealt with a range of newly emerged issues. The enactment of the Mining Act marked a thorough change in the notion of miner rights, claims, and duties. This legislation mainly preferred mining businesses, but it also featured protection of public interest against businesses as well as various labour law issues.

Therefore, the 1854 Mining Act ended a long-stretched process of unification and codification of mining law not only in our territory, but in the entire Austrian (and Hungarian) monarchy, although its direct effects were limited to Czech and Austrian lands.

However, not even this act managed to solve all mining issues, and those were gradually dealt with by further acts and regulations. Nevertheless, the General Mining Act was highly beneficial both for XIXth century underground mining and for the entire history of mining in our country.

Seznam použité literatury a pramenů

ADAMOVÁ, K., KNOLL, V., VALEŠ, V. et al. *Pozapomenuté právní instituty*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014.

ADAMOVÁ, K., LOJEK, A., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Velké dějiny zemí Koruny české. Právo*. Praha: Paseka, 2017.

ADAMOVÁ, A. a kol. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2005.

AGRICOLA, G. *Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Bibliografické prameny*. Praha 1976.

BÍLEK, J. *České horní právo*. 2. díl. Kutná Hora 1978.

ČELAKOVSKÝ, J. Horní právo. In: *Ottův slovník naučný*. Praha 1896.

ERBEN, K. J. *Nestorův letopis ruský*. Praha 1940.

GINDELY, A., DVORSKÝ, F. (eds.). *Sněmy české*. Pars. I. Praha 1877.

HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989.

HOFFMANN, F. *Jihlavské horní právo*. Havlíčkův Brod 1959.

HRABÁK, J. *Hornictví a hutnictví v království Českém*. Praha 1902.

JANOŠÍKOVÁ, P. Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století. In: GROSSMANOVÁ, D., KRAJCÍK, T., ŠTEFAN, J. T. (eds.). *Sborník z konference věnované prof. Jiřímu Šejbalovi*. Ostrava 2007.

JANGL, L. *České horní právo. České horní zákony*. Příbram 1977.

JANGL, L. Vývoj horního práva v Českých zemích do roku 1848. In: *150 výročí vydání Obecného horního zákoníku: sborník přednášek a referátů z mezinárodní konference: 15.-17. září 2004*. Hradec nad Moravicí: Montanex, 2004.

JANGL, L. Řády báňské. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. IV. svazek N-O. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.

JANGL, L. *České horní právo a báňská historie (Metodika báňsko-historického výzkumu)*. Praha: Národní technické muzeum, 2010.

JÁNOŠÍKOVÁ, P. Finančněprávní vztahy ve středověkém hornictví. In: *Acta Iuridica Masarykianenze. Řada teoretická*. Brno 2010.

JANOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V. RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.

JEŽEK, B. České zlato a jeho budoucnost. *Vesmír*. 1924.

JIREČEK, H. (ed.). *Codex juris bohemicus*. I. Praha 1867.

KADLEC, J. Hornictví v českých zemích. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBZS Ostrava, 1993.

KLABOUC, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*. Praha: Orbis, 1967.

KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002.

KOŘAN, J. *Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském*. Praha 1950.

MAJER, J. K vývoji kontrolních institucí v českém hornictví, kovohutnictví a mincovnictví ve 13.-16. století. *Studie z dějin hornictví 27*. Praha 1998.

MAJER, J. *Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: obrazy z dějin těžby a zpracování*. Praha: Libry, 2004.

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde 1999.

MAKARIUS, R. *Z dějin královské, císařské a státní báňské správy*. Ostrava 2004.

MAKARIUS, R. Horní právo na území České republiky. In: *Hornická ročenka 92 : Pohledy do historie*. Ostrava: RBSZ Ostrava, 1993.

MAKARIUS, R. *České horní právo*. Díl I. Ostrava: Montanex, a.s., 1999.

POSPÍŠILOVÁ, M. Narovnání o hory a kovy (1534). In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. IV. svazek N-O. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.

Viz POŠVÁŘ, J. Horní regal a jeho vývoj v Českých zemích. *Numismatický časopis československý*. 1950, roč. 20.

POŠVÁŘ, J. Horní oprávnění Brněnských ve 13.-16. století. *Časopis společnosti přátel starožitností*. 1951, roč. LIX.

POŠVÁŘ, J. Několik poznámek k jihlavskému hornímu právu. *Numismatické listy*. 1950.

POŠVÁŘ, J. *Měna v českých zemích*. Opava 1962.

POŠVÁŘ, J. České horní právo a jeho pronikání v Evropě v období feudalismu. *Acta Universitatis Brunensis*. Sborník prací učitelů Právnické fakulty. Brno 1973, č. 8.

POŠVÁŘ, J. Společenské vztahy v Ius regale montanorum. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze*. 1978.

PRAŽÁK, J. Rozvoj obecního horního práva z roku 1854 a jeho další vývoj. In: *Hornická Příbram ve vědě a technice: sborník přednášek, sekce 140. výročí účinnosti obecního horního*

zákona 17. 10.- 19.10. 1995 Příbram. Komitét sympózia Hornická Příbram ve vědě a technice, 1995.

SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien.* Band. I. Wien: Gedruckt und im Verlage bei J.P.Sollinger, 1832.

SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erste Abteilung. Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze des Königreiches Böhmen, der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien.* Band. IV. Wien: Aus der k.k. Hof- und Staats – Aeraial- Druckerei, 1833.

SMRŽOVÁ, P. Vlivy jihlavského horního práva. In: *Sborník mezinárodní konference „750 let jihlavského horního práva Iura montium et montanorum.* Ostrava 1999.

STERNBERG, K. *Nástin dějin českého hornictví.* Sv. I. Praha 1837.

STERNBERG, K. *Nástin dějin hornictví a báňského zákonodárství v Království českém.* Sv. II. Praha 1838.

ŠEBÁNEK, J. Uničovská listina z roku 1223. *Časopis společnosti přátel starožitností českých.* 1952, roč. 60.

TAUCHEN, J., SALÁK, P. (eds.). *Říšská sbírka zákonů 1848-1918.* Brno: Masarykova univerzita, 2009.

TOMÍČEK, R. *Báňské zákonodárství v historii Královských horních měst Horní Slavkov, Krásno, Čistá.* Horní Slavkov 2007.

VANĚČEK, V. *Dějiny státu a práva v Československu.* Praha 1970.

WEIZSÄCKER, W. *Sächsisches Bergrecht in Böhmen.* Liberec 1929.

ZYCHA, A. Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau. Band I. Berlin 1900.

Ius regale montanorum z roku 1300.

Jáchymovský horní řád z roku 1518.

Jáchymovský horní řád z roku 1548.

Nařízení o hory a kovy z roku 1534.

Nařízení o hory a kovy z roku 1575.

Zákon č. 146/1854 ř.z., obecný horní zákon.

Zákon č. 115/1884 ř.z., o zaměstnávání mladistvých dělníků a ženštin, pak o denní pracovní době a o nedělním klidu při hornictví.

Zákon č. 28/1862 ř.z., o zrušení desátku horního.

Zákon č. 77/1871 ř.z., o zřízení a působnosti úřadův horních.

Nařízení č. 73/1850 ř.z., jímžto se ustanovuje, kterak se budoucně horní knihy a zaznamenání horních propůjček mají míti v přehledu.

Nařízení č. 128/1897 ř. z., o jmenování odborných soudců laiků ze znalců hornických.

Nařízení č. 70/1872 ř.z., o zřizování inženýrů horních od úřadů autorizovaných.

Nařízení č. 158/1895 ř.z., o dohledu k dolům, který vykonávati mají horní úřadové.

Císařský patent č. 267/1850 ř.z., jímžto se zrušuje povolené pánům gruntovním ze tří vyšších stavů, některým korporacím a držitelům statků v Čechách, Moravě a Slezsku brání desátku horního, vyměřují se pravidla k vyhledání za to náhrady těmto oprávněncům, nařizuje se, aby desátek, ježto ze všech hor v těchto zemích korunních z kovů a minerálií se má dávat, počínajíc od 1. srpna 1850, odvádět se pod jménem horního poplatku c.k. úřadům horním, a činí se některá ustanovení strany dělání na svůj náklad kukusu lesních, gruntovních, zádušních, školních, špitálských a kukusů k podobným dobročinným ústavům.